

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

Ramunė VASKELAITĖ

Paskirties
naudininkas:
**SAMPRATOS
IR NORMINIMO
RYŠYS**

MOKSLO STUDIJA

VILNIUS
2023

Mokslo studija apsvaistyta Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos tyrimų centro 2023 m. spalio 13 d. posėdyje (protokolo Nr. 3B-7) ir patvirtinta išleisti Lietuvių kalbos instituto Mokslo tarybos 2023 m. gruodžio 29 d. posėdyje (protokolo Nr. MT-11).

Recenzantai:

prof. dr. Albinas Drukteinis (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai)

doc. dr. Laimutė Bučienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai)

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos integralios bibliotekų informacinės
sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

ISBN 978-609-411-351-2

<https://doi.org/10.35321/e-pub.64.paskirties-naudininkas>

© Ramunė Vaskelaitė, 2023

© Lietuvių kalbos institutas, 2023

Turinys

ĮVADAS ... 4

I. TEORINĖ PASKIRTIES NAUDININKO SAMPRATA ... 11

1. Samprata Jono Jablonskio darbuose. Įvardijimo aspektai ... 11
2. Sampratos skaida ... 18
3. Semantinių ribų klausimai ... 28
 - 3.1. Paskirties ir tikslo naudininkai ... 28
 - 3.2. Paskirties ir pažymimieji naudininkai ... 40
4. Sintaksinio ryšio ypatumai ... 45

II. PASKIRTIES NAUDININKO NORMINIMO

PROBLEMOS IR JO NORMINAMOJI SAMPRATA ... 51

1. Norminamosios sampratos šaltiniai ... 51
2. Naudininko su bendratimi vartojimo norma ir norminimo raidos aspektai ... 53
3. Paskirties ir pažymimųjų (požymio) naudininkų riba ... 65
4. Naudininkas su slinkties ir siekimo veiksmažodžiais ... 72
5. Abstrakčiųjų veiksmažodinių daiktavardžių naudininkas ... 77

III. TEORINĖS IR NORMINAMOSIOS SAMPRATOS (NE)ATITIKTYS ... 83

IŠVADOS ... 88

Literatūra ... 90

Summary ... 97

ĮVADAS

Nors svarstant kalbos klausimus dažnai dėmesio centre atsiduria aiškiausiai matomas kalbos sluoksnius – žodžiai, suprantama, kad turėdama vien tik žodžius, net labai gausų jų rinkinį, kalba savo funkcijų neatliktų. Tam būtini žodžių tarpusavio santykiai, jų jungimosi taisyklės ir išgalės. Todėl visiškai pagrįstai kaip kalbos pagrindas įvardijama sintaksė (pvz., Ambrazas 1986b: 66), o kaip sintaksės pagrindų pagrindas neretai įvardijami linksniai (pvz., Šukys 1998: 27).

Septyniarė lietuvių kalbos linksnių sistema, paveldėta iš indoeuropiečių prokalbės, palyginti su linksnius praradusiomis indoeuropiečių kalbomis, yra gausi ir turtinga, bet, palyginti, pavyzdžiui, su vengrų kalbos apie 20 linksnių ar 14 estų kalbos linksnių¹, skaičius septyni nėra didelis. Tačiau reikšmių, kurias galima perteikti šiais keliais linksniais (išskyrus šauksmininką – juo reikšmės neperteikiamos), susidaro dešimtys, be to, lietuvių kalba nuolat veikiama vienokių ar kitokių išorės įtakų, todėl kai kurias reikšmes linksniais perteikti taip, kaip numato bendrinės kalbos normos, tampa gana sudėtinga. Susidaro vadinamųjų linksnio vartojimo klaidų, arba, kaip labiau linkstama įvardyti pastarojo meto norminamuosiuose darbuose, nenorminių variantų. Vis dėlto vieni linksnių vartojimo atvejai didesnių keblumų nesudaro, kiti kelia nuolatinių problemų.

Toks yra ir paskirties naudininkas. Įvairiose kalbos rekomendacijose, kur tiek svarstomi kalbos reiškiniai, tiek taisomos kalbos klaidos, su paskirties reiškimu susijęs naudininkas minimas ypač dažnai, nors paskirties reikšmė naudininkui – viena būdingiausių, kartais pavadinama ir pačia būdingiausia (pvz.: Kazlauskienė ir kt. 2011: 125; Bielinskienė ir kt. 2014: 309). Štai apibendrinant per vieną penkmetį kalbos rekomendacijose dažniausiai fiksuotas 20 kalbos klaidų, paskirties naudininkas minimas kaip tarp jų užimantis trečią vietą, o kartu pastebima, kad dauguma iš tų 20 klaidų, taigi ir paskirties naudininko vartojimo klaidos, aktualios ne tik tą penkmetį, bet ir visą penkiasdešimtmetį ar šimtmetį (Blažinskaitė 2001: 40). Kad šio linksnio vartoseną nebūtinai atitinka kodifikuotas jo vartojimo normas, patvirtintų ir naujausių

¹ Tai nurodoma, pvz., leidinyje *Kalbos konstruktorius: įvadinės pastabos* (Pakerys 2014: 39), *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* (VLEe) ir kt.

viešosios lietuvių kalbos vartosenos padėtį atskleidžiantis Ritos Miliūnaitės veikalas *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys* (Miliūnaitė 2022: 466–468), taip pat specialiųjų sričių vartosenos tyrimai (pvz.: Kliukienė 2008; Gedzevičienė, Gedzevičius 2011). Taigi, paskirties naudininkas bendrinės kalbos vartosenos ar plačiau aprėpiančios viešosios vartosenos požiūriu – iki šiol problemiškas linksnis.

Kita vertus, Jonas Jablonskis kai kuriuos šio linksnio vartojimo aspektus vertino vienaip, Juozas Balčikonis – kitaip, susidaro ir dabartinio norminamojo vertinimo nevienodumų, o tai rodo, kad paskirties naudininkas – ne tik vartosenos, bet ir norminimo požiūriu problemiškas linksnis. Problemiškumas įvardijamas ir tiesiogiai, kaip antai Laimutės Bučienės pateiktoje naudininko su bendratimi norminimo raidos apžvalgoje: apžvelgusi šios konstrukcijos, vadinamos tiek paskirties, tiek tikslo naudininku su bendratimi, norminimo raidą, autorė straipsnį baigia išvada, kad naudininko su bendratimi norminimo problema neišspręsta (Bučienė 2014b: 23). Vadinasi, aktuolu tirti ne tik paskirties naudininko vartoseną, bet ir jo norminimą.

Todėl analizei būtų galima rinktis bet kurį iš šių objektų – vartoseną arba norminimą. Vis dėlto tam tikrų kalbamojo linksnio vartosenos tyrimų jau esama, kad ir ką tik minėtame R. Miliūnaitės veikale, todėl šios studijos autorė akis kreipia į norminimą. Išnagrinėti visas paskirties naudininko norminimo problemas ir visas jų priežastis, žinoma, būtų kur kas platesnės aprėpties darbo užduotis, pirmiausia todėl, kad paskirties naudininkas – daugianaris norminamasis objektas. Tačiau vieno ar kito kalbos reiškinio norminimo problemos gali būti susijusios su jo teorinės sampratos problemiškumu, o tai šios studijos autorę skatina panagrinėti šį problemiškumo aspektą – kaip paskirties naudininko norminimas susijęs su jo samprata. Darbo tikslas – išnagrinėti paskirties naudininko norminimo ir jo sampratos ryšį.

Ką tik paminėtą hipotezę – kad nagrinėsimo linksnio norminimo problemos gali būti susijusios su jo samprata – kelti skatina norminant bendrinę kalbą taikomas sistemiškumo kriterijus, kuris nurodomas kaip vienas iš svarbiųjų norminimo kriterijų (pvz.: Kniūkšta 1979, 1995; Pupkis 1980: 42–43; 1987; Ambrazas 1986b; BKTP 1997; Girdenis, Pupkis 2000). Norminant kalbos gramatinę sandarą, jis laikomas ypač svarbiu. Štai kaip vieną pirmųjų jį mini R. Miliūnaitė, ištyrusi 60 metų gramatikos lygmens reiškinų norminimo laikotarpį (Miliūnaitė 2003b: 281–282). Būtinumą norminant sintaksės lygmens reiškinius pirmenybę teikti būtent jam, o ne dažnai

pagrindiniu laikomam tikslingumo kriterijui dar 1986 m. straipsnyje „Sintaksinės sandaros raida ir norminimas“ pabrėžė Vytautas Ambrazas, sistemiškumo kriterijų apibūdindamas taip: „Kadangi sintaksė, kaip jau minėta, sudaro kalbos sistemos branduolį, jos reiškinius ir derėtų visų pirma vertinti pagal tai, kiek jie atitinka tą sistemą ir nepažeidžia jos dėsnių“ (Ambrazas 1986b: 69). Kiek norminamasis sintaksės lygmens reiškinys atitinka kalbos sistemą, galėtų parodyti tos sistemos aprašai – gramatikos. Vadinasi, panagrinėjus gramatikose ar kituose kalbos gramatinės sandaros aprašuose pateikiamą paskirties naudininko sampratą, būtų galima spręsti, kiek norminant šį sintaksės lygmens reiškinį paisoma sistemiškumo kriterijaus, o kartu – kiek jo sampratos problemiškas galėtų būti veiksnys, lemiantis norminimo problemas.

Tiesa, ir ką tik cituotas V. Ambrazo straipsnis rodytų, kad kreipti dėmesį vien į gramatikas neužtenka. Kaip jame pabrėžiama, sintaksės norminimas „remiasi ir turi remtis kalbos sandaros teoriniu bei istoriniu tyrinėjimu“ (Ambrazas 1986b: 77). Vadinasi, tai, kaip norminimo problemos susijusios su teorine paskirties naudininko samprata, galėtų atskleisti ne tik kalbos gramatinės sandaros aprašai, bet ir jos tyrinėjimai. Tačiau tyrinėjimų rezultatus gramatikos paprastai įtraukia ir apibendrina. Tai nurodoma ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos* pratarmėje – teigiama, kad šioje gramatikoje „pasinaudota ankstesne lietuvių kalbos sandaros tyrimo patirtimi ir daugeliu šiuolaikinių gramatikos teorijos studijų“ (DLKG 1997: 8). Todėl, teorinei paskirties naudininko sampratai aiškintis pasitelksiant ir tiriamojo pobūdžio darbų, pagrindiniais šio darbo šaltiniais bus laikomos gramatikos ir kiti kalbos gramatinę sandarą perteikiantys darbai (morfologijos ar sintaksės vadovėliai, linksnių aprašai ir kt.). O norminimo problemų nagrinėjamas bus grindžiamas šaltiniais, kuriuose kodifikuojamos ar svarstomos paskirties naudininko vartojimo normos. Šią šaltinių grupę apibendrinant plačios aprėpties terminu *norminamojo pobūdžio darbai*, prireikus normas teikiančius darbus skirti nuo svarstomojo pobūdžio darbų, jie bus vadinami *norminamaisiais darbais*.

Žinoma, abiejų išsamiųjų lietuvių kalbos gramatikų, kurios čia, kaip ir kituose kalbos mokslo darbuose, bus žymimos santrumpomis LKG (*Lietuvių kalbos gramatika*) ir DLKG (*Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*), ypatumas yra tas, kad jose, o ypač DLKG, lietuvių kalbos gramatinė sandara aprašoma orientuojantis pirmiausia į bendrinės kalbos vartoseną, todėl šias gramatikas irgi būtų galima laikyti norminamojo pobūdžio darbais ar net norminamaisiais. Vis dėlto čia jos pirmiausia pasitelkiamos kaip kalbos gramatinės sandaros aprašai, atskleidžiantys teorinę paskirties naudininko sampratą.

Iš kalbos gramatinės sandaros aprašų ir kitų darbų išsiaiškinus teorinį paskirties naudininko vertinimą, toliau studijoje bus nagrinėjamas paskirties naudininko norminimas, daugiausia orientuojantis į probleminius aspektus. Iš norminimo analizės aiškėjant ir norminamajai paskirties naudininko sampratai, tiek ją, tiek probleminius aspektus bus galima palyginti su teorine paskirties naudininko samprata ir spręsti, kiek tarp jų esama atitikties, o kartu spręsti apie tai, ar norminimo problemos gali būti susijusios su teorinės paskirties naudininko sampratos problemišku. Taigi, darbo uždaviniai, taip pat ir jo etapai turėtų būti gana aiškūs: pirmasis uždavinys ir kartu etapas – gramatinės sandaros aprašų pagrindu, pasitelkiant ir kitų šaltinių, išsiaiškinti teorinę paskirties naudininko sampratą, antrasis – norminamojo pobūdžio darbų pagrindu nustatyti šio linksnio norminimo problemas ir norminamąją paskirties naudininko sampratą, o trečiasis uždavinys ir kartu etapas – tarpusavyje palyginti teorinę ir norminamąją sampratas, įskaitant probleminius aspektus. Pirmasis etapas sudarys pirmąjį, antrasis – antrąjį šio darbo skyrius, o lyginimas bus atliekamas trečiajame skyriuje.

Iš uždavinių ir etapų vardijimo turėtų būti aiški ir tyrimų kryptis. Nors sintaksės darbų šiame darbe pasitelkiama, tai ne sintaksės mokslui atstovaujantis, o į bendrinės kalbos ir jos norminimo problemas orientuotas darbas. Iš to, kas iki šiol pasakyta, turėtų būti aiški ir darbe taikysima metodika. Tai ne faktinių kalbos duomenų tyrimas, o teorinių problemų svarstymas, todėl duomenų statistinio apdorojimo metodo ar kitokių kompiuterinės analizės metodų jame neverta tikėtis. Tokio pobūdžio darbams reikalinga nuodugni loginė analizė, lyginimas, apibendrinimas, arba sintezė. Tai ir bus pagrindiniai šio darbo metodai, beje, būdingi ir daugumai kitų į teorinių problemų svarstymą orientuotų darbų.

Kalbant apie nagrinėjamo objekto ištirtumą, reikia pasakyti, kad paskirties naudininkas tiriamojo pobūdžio publikacijose yra panagrinėtas, kad ir Irenos Musteikienės straipsnyje „Daiktavardiniai žodžių junginiai su paskirties naudininku dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“ (1970) ar Vytenio Grabausko straipsnyje „Dabartinės lietuvių kalbos naudininko reikšmės ir funkcijos“ (1971), istorinės raidos požiūriu jis nagrinėtas Vytauto Ambrazo (1981, 1995, 2006) ir kitų autorių. Šis linksnis – ypač dažnas norminamojo pobūdžio darbų objektas: svarstomos paskirties naudininko vartojimo normos, teikiama vertinamojo pobūdžio pastabų tiek dėl kodifikuotų normų, tiek dėl realiosios šio linksnio vartosenos, taisomos jo vartojimo klaidos. Vis dėlto

tiriamąjį pobūdį darbuose pirmiausia nagrinėjami teoriniai paskirties naudininko aspektai, norminamuosiuose darbuose – norminamieji, o šiuos darbus sieti, lyginti teorinę ir norminamąją sampratą nėra mėginta. Toks lyginimas – vienas iš šio darbo naujumo aspektų.

Tiesa, be paskirties naudininko vartojimo normas teikiančių darbų ir norminamųjų svarstymų, dar yra pateikta jo norminimo raidos apžvalga, kaip antai apžvalga Laimutės Bučienės straipsnyje „Tikslo (paskirties) naudininkas su bendratimi: norminimo ypatumai“ (Bučienė 2014b) ar Vilhelminos Vitkauskienės straipsnyje „Naudininkas su bendratimi (taisymų istorija ir realioji vartoseną)“ (Vitkauskienė 1983), paskirties naudininko norminimo raidos aspektai paliečiami Irenos Smetonienės ir Brigitos Dambrauskaitės straipsnyje „Jono Jablonskio pėdomis: linksnių klaidos ir taisymo motyvai“ (Smetonienė, Dambrauskaitė 2011). Tiek vieno, tiek su bendratimi vartojamo paskirties naudininko norminimą monografijoje *Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai* yra apžvelgusi ir R. Miliūnaitė (2003b), o naujausiame, jau minėtame, autorės darbe *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys* (Miliūnaitė 2022) atskleidžiami ir dabartiniai šio linksnio vartojimo polinkiai. Tačiau teorinė ir norminamoji paskirties naudininko samprata nėra šiose apžvalgose nėra lygintos. Kaip matyti iš paminėtų dviejų pirmųjų darbų pavadinimų, juose susitelkiama tik į vieną paskirties naudininko norminimo atvejį, būtent su bendratimi vartojamo naudininko norminimą. R. Miliūnaitė aptaria atskirus atvejus, o vertinti šį daugianarį norminamąjį objektą kaip visumą nėra mėginta. Toks žvilgsnis – dar vienas čia pateikiamo darbo naujumo aspektas.

Į norminimo problemas orientuota studija pirmiausia, žinoma, turėtų būti aktuali norminimo teorijos ir praktikos požiūriu. Tiek norminimo teorijos, tiek ir jos praktikos klausimai aktualūs ir kintant bendrinės kalbos vartojimo sąlygoms, t. y. tiek lietuvių bendrinės kalbos, tiek Europos bendrinių kalbų stabilumą siekiant išjudinti globalizacijos, liberalizacijos, skaitmenizacijos ir t. t. procesams, postmodernistinėms ar kitokioms ideologijoms². Priešingai, kintančiomis bendrinių kalbų gyvavimo sąlygomis, joms ieškant atsparos ir vietos kitų kalbos atmainų vis labiau gožiamoje terpėje, kaip galima spręsti ne iš ideologinio pobūdžio publikacijų, o iš mokslinių bendrinės kalbos būklės ar jos raidos tyrimų (pvz.: Miliūnaitė 2009, 2017, 2018, 2019, 2022; Vaišnienė

² Apie tai daug rašoma R. Miliūnaitės (2010a, b, 2018, 2019, 2021).

2017; Buivydienė 2021; Venckienė 2022), norminimo teorijos klausimai tampa tik dar aktualesni. Kad aktualūs ir norminimo praktikos klausimai, rodo publikacijos, kuriose svarstomi konkrečių kalbos reiškinių norminimo klausimai (pvz.: Vladarskienė 2010, 2012, 2013; Smetonienė, Dambrauskaitė 2011; Valskys 2013; Česnulienė 2014a, b; Šimkutė, Gudzinevičiūtė 2015), įskaitant ir paskirties naudininko norminimo ar vartosenos klausimus (Bučienė 2014b; Murinienė 2014; Petrėnienė 2014). Taigi, būtų džiugu, jei prie norminimo teorijos ir praktikos klausimų svarstymo bei sprendimo būtų prisidėta ir šia studija. Nors spėjama, kad jos adresatas pirmiausia turėtų būti bendrinės kalbos normintojas ir tyrėjas, žinoma, pateikiamoji studija adresuojama visiems, besidomintiems bendrinės kalbos norminimo ar jos normų klausimais.

Studijoje nagrinėjamam objektui įvardyti, kaip matyti iš jos pavadinimo, pasirenkamas terminas *paskirties naudininkas*. Jo reikšmė turėtų aiškėti iš paties darbo. Tačiau jau iškart reikia pasakyti, kad, be termino *paskirties naudininkas*, lietuvių kalbotyroje vartojamas ir terminas *tikslo naudininkas*, ir, tarp šiais terminais įvardijamų objektų paprastai brėžiant vienokią ar kitokią ribą, pasitaiko darbų, kuriuose ta riba nebrėžiama ir abu naudininkai įvardijami vienu kuriuo terminu – *paskirties naudininkas* ar *tikslo naudininkas*. Tai tarsi rodytų, kad ir šiame darbe aptarsimą objektą būtų galima vadinti *tikslo naudininku*. Vis dėlto naujesniuose darbuose ir tokia platesne reikšme linkstama vartoti terminą *paskirties naudininkas*, todėl jis vartojamas ir šiame darbe. O platesnė ir siauresnė termino reikšmė, jo santykis su *tikslo naudininko* terminu bus atskleista nagrinėjant paskirties naudininko sampratą ir jos nevienodumus.

Čia būtų galima aptarti ir kitą iš pateikiamos studijos pavadinimo matomą terminą, nes jis lietuvių kalbotyroje irgi turi ne vieną reikšmę. Terminas *norminimas*, kaip jau yra apžvelgta R. Miliūnaitės (2017: 15–18), plačiausia reikšme vartojamas žymint bendrinės kalbos kaip pavyzdinės, kaip oficialiosios bendravimo priemonės nustatymą, o siauresne, jam būdingiausia, reikšme – kaip normų atranką, vertinimą, vartosenos tyrimus, dažnai ir normų įteisinimą raštu, jų sklaidą aprėpiantis terminas. Šia būdingiausia reikšme jis bus vartojamas ir pateikiamoje studijoje. Tokia reikšme lietuvių kalbotyroje pavartojamas ir terminas *kodifikacija* ar *kodifikavimas* (Pupkis 1980: 34; 2005: 61; Miliūnaitė 2006b: 50). Vis dėlto viena iš naujesnių norminamosios kalbotyros sąvokų apžvalgų rodo, kad benusistovįs polinkis terminu *kodifikacija* įvardyti tik vieną iš norminamojo darbo etapų – norminimo procese nustatytų normų įteisinimą raštu (Miliūnaitė 2017: 22). Šiam darbui, aprėpsiančiam tiek normų

įteisinimą raštu, tiek normų svarstymus, taip pat ir kai kuriuos normų raidos aspektus, tokia termino reikšmė per siaura, todėl jame ir bus vartojamas terminas *norminimas*. Tačiau terminas *kodifikacija* paplitęs ne tik čia nurodyta reikšme, bet ir kaip kodifikacijos darbuose įteisintų taisyklių visumą ar rinkinį nurodantis terminas (Pupkis 2005: 32; Miliūnaitė 2017: 22). Kalbant apie norminamuosiuose darbuose raštu įteisintas taisykles, vartoti jį gana paranku, todėl būtent šia reikšme studijoje bus pavartojamas ir terminas *kodifikacija*.

Terminų *norminamojo pobūdžio darbai* ir *norminamieji darbai* santykis jau paaiškintas, bet dar būtų galima paaiškinti, kodėl tik pavieniais atvejais darbe pasitaikys pastaruoju metu gana išplėtotas terminas *kalbos rekomendacija*. Jo aptarimas atskleidžia, kad šiuo terminu aprėpiami gana skirtingo pobūdžio šaltiniai (Miliūnaitė 1999; 2003b: 50–51; Blažinskaitė 2001; Pupkis 2005: 153). Nors į šią aprėptį įtraukiami ir bendrinės kalbos normų svarstymai, didžiąją kalbos rekomendacijų dalį sudaro neigiamai vertinamų kalbos reiškinių keitimas norminiais, kitaip tariant, klaidų taisymai, pasiremiant koku nors rašytiniu ar sakytiniu tekstu (Miliūnaitė 1999: 8). Taigi, kaip kalbos rekomendacijos vertinami ir taisymai laikraščių skyreliuose ar leidinių kalbinės recenzijos, kurios, kaip atkreipiamas dėmesys vieno laikotarpio kalbos rekomendacijų apžvalgoje, dažnai atrodo kaip ilgiausi klaidų sąrašai (Blažinskaitė 2001: 40). Tiek tyrimų, tiek ypač normų sklaidos požiūriu laikant aktualiais ir šiuos šaltinius, tenka pripažinti, kad šiame darbe keliamam tikslui siekti tokios kalbos rekomendacijos, kuriose tik ištaisomos kalbos klaidos, nėra itin aktualios. Be darbų, kuriuose paskirties naudininko vartojimo normos kodifikuojamos, jam aktualūs darbai, kuriuose jos svarstomos, taigi tik dalis vadinamųjų kalbos rekomendacijų. Šiai aktualiajai šaltinių daliai skirti nuo šaltinių, įvardysimų kaip *norminamieji darbai*, parankiau vartoti terminą *svarstomojo pobūdžio darbai*. Taigi, visų kalbos rekomendacijų paskirties naudininko vartojimo klausimu čia nebus siekiama aprėpti, juolab kad jos fiksuojamos ir nagrinėjamos kitų autorių (pvz.: Vileikienė, Miliūnaitė 1997; Miliūnaitė 2001, 2003b, 2022). Tačiau pasiremti rekomendacijų tyrimais ar apžvalgomis, žinoma, nebus vengiama.

I. TEORINĖ PASKIRTIES NAUDININKO SAMPRATA

1. SAMPRATA JONO JABLONSKIO DARBUOSE. ĮVARDIJIMO ASPEKTAI

Paskirties naudininką nagrinėjusi Irena Musteikienė atkreipia dėmesį, kad tam tikrų pastabų apie jį būta jau Augusto Šleicherio ir Frydricho Kuršaičio gramatikose, bet pirmasis terminą *paskirties naudininkas* pavartojęs Jonas Jablonskis (Musteikienė 1967: 6). Ir išties šis terminas vartojamas tiek 1922 m. *Lietuvių kalbos gramatikoje*, kur pateikiamas naudininko skirstymas į paskirties, naudos ir nenaudos, tikslo, laiko, būvio, lėmėjo ir kitus naudininkus (Jablonskis 1957b: 420–422), tiek 1928 m. išėjusiame linksnių vartojimo apraše *Linksniai ir prielinksniai: jų vartojimas mūsų kalboje*, kuris labiau žinomas sutrumpintu pavadinimu *Linksniai ir prielinksniai* (Jablonskis 1928: 48–49). Šiuose darbuose nuo kitų naudininkų skiriamas paskirties naudininkas J. Jablonskio apibūdinamas trumpai – kaip linksnis, kuriuo „reiškiamas daiktas arba asmuo, kuriam kas skiriama (dat. destinativus)“ (Jablonskis 1957b: 420), *Linksnuose ir prielinksniuose* priduriant „arba paskirta“, t. y. „reiškiamas daiktas arba asmuo, kuriam kas skiriama arba paskirta (dat. destinativus)“ (Jablonskis 1928: 48).

Pastarajame darbe paskirties naudininkas, kaip ir kiti čia skiriami naudininkai, gausiai iliustruojamas raštų ir gyvosios kalbos pavyzdžiais, o iš jų matyti, kad paskirties naudininku J. Jablonskis laikė tiek naudininką, priklausantį nuo daiktavardžio (a–c), tiek ir naudininką, priklausantį nuo veiksmažodžio (d–h), nedarydamas tarp jų skirtumo, pvz.:

- a) *Klebonas atsigėręs ėmė kažį ką rokuoti apie kokią medžiagą bažnyčiai;*
- b) *Princas papasakojo jam visą savo reikmenę, kad jis keliaująs į tą ir į tą žemę akims žolių (žolių, vaisto akims);*
- c) *Be nežinai (bene žinai, gal būt, žinai) kame gerą piemenę kiaulėms?*

- d) *Orei žagrių reiks;*
- e) *Statybai jau ir rąstų vyras parvežė visą vežimą;*
- f) *Šitas rykštes skiriu tau, vaikeli;*

g) *Kam čia rašai laišką, ar vėl sūnui?*

h) *Saulė visiems šviečia.*

(Jablonskis 1928: 48–49)

Be pateiktojo apibūdinimo ir pavyzdžių, apie J. Jablonskio taikytą paskirties naudininko sampratą dar leidžia spręsti *Linksniuose ir prielinksniuose* pateikiamas paskirties naudininko lyginimas su kitais čia skiriamais naudininkais, kaip antai naudos arba nenaudos naudininku³. Šį apibūdinus kaip pasakantį „asmenį arba daiktą, kurio reikalui (naudai arba nenaudai) kas daroma, darosi, pasidaro (dat. *commodi et incommodi*)“ ir iliustravus tokiais pavyzdžiais kaip *Kam tarnauji, to ir duoną valgyk, Ar aš jam kenkiu? Nei pats valgo, nei kitam duoda* (Jablonskis 1928: 47–48), apie paskirties naudininką pasakoma, kad naudos arba nenaudos dalykas čia reikšmės beveik neturi, plg. paskirties naudininko pavyzdžius: *Kam dabar jį skirsi? Šitas rykštes skiriu tau, vaikelį, Kam čia rašai laišką, ar vėl sūnui?* (Jablonskis 1928: 48). Taigi, abu skiriamieji naudininkai apibūdinami kaip pasakantys asmenį arba daiktą, į kurį krypta veiksmas, bet vienu atveju iškyla naudos arba nenaudos aspektas, kitu atveju jis nesvarbus. Be paskirties naudininko, *Linksniuose ir prielinksniuose* skiriamas ir tikslo naudininkas, o iš jo apibūdinimo matyti, kad šiuo naudininku pasakomas veiksmo tikslas: tai naudininkas, pasakantis, „kuriam tikslui (kam, kuriam reikalui) kas darosi, atsitinka arba daroma“ (Jablonskis 1928: 50). Laiko naudininku pasakomas veiksmo laikas, t. y. „kuriam laikui kas skiriama, daroma, pakabinta arba turi būti (kuriam laikui tinka arba netinka...)“ (Jablonskis 1928: 48).

Toks paskirties naudininko skyrimo kontekstas J. Jablonskio linksnių sampratos tyrėjus, paprastai nurodančius jo pateikto linksnių aprašo sinkretiškumą (Paulauskienė 1983: 185; Valeckienė 2000: 70)⁴, skatina teigti, kad paskirties naudininkas, taip pat tikslo, naudos arba nenaudos, laiko naudininkai J. Jablonskio skirti laikantis daugiau

³ 1922 m. išėjusioje *Lietuviškos kalbos gramatikoje* šis naudininkas įvardytas kaip *naudos ir nenaudos* naudininkas (Jablonskis 1957b: 420).

⁴ Adelė Valeckienė nurodo, kad vienos linksnių reikšmės J. Jablonskio apibrėžiamos sintaksiškai, kitos – semantiškai. Aldona Paulauskienė apibendrina, kad aprašinėdamas linksnius J. Jablonskis neišsilaiškė vienoje plotmėje ir linksnį aprašinėjo kaip kalbos reiškinių su visomis jo savybėmis – semantinėmis, sintaksinėmis, struktūrinėmis (Paulauskienė 1983: 185). Pasak A. Valeckienės, J. Jablonskiui buvo svarbu tik nusakyti linksnių reikšmes ir parodyti jų įvairovę, o linksnių reikšmių skyrimo metodikos klausimai tuo laiku lietuvių kalbotyroje dar nekelti (Valeckienė 2000: 70).

semantinio principo, nors skiriant kitus naudininkus, kaip antai tarinio naudininką, labiau paisyta linksnio sintaksinės funkcijos sakinyje ar, kaip rodytų valios ir lėmėjo naudininkų skyrimas, – „loginio arba psichologinio momento“ (Palionis 1957: 53).

Dar iš J. Jablonskio darbų aiškėtų, kad *paskirties naudininko* terminas, taip pat ir šio naudininko, reiškiančio asmenį arba daiktą, kuriam kas skiriama ar paskirta, samprata šiuose darbuose radosi ne iškart. Asmenį arba daiktą reiškiantis naudininkas, tiesa, minimas jau ir 1901 m. *Lietuviškos kalbos gramatikoje* (Jablonskis 1957a: 158), bet čia pateikiamas trumpas sintaksės skyrius rodytų, kad tai veikiau bendras naudininko reikšmės apibūdinimas: naudininkas reiškias tiek „kuriam daiktui arba ypatai“, tiek ir „kokiam metui“ „kas tinka, daroma arba reikalinga“, jis iliustruojamas įvairių reikšmių naudininko pavyzdžiais, įskaitant tokius kaip *Šito drabužio užteks man keliems metams* ar *Toks darbas neilgam* (Jablonskis 1957a: 158), kuriais vėliau jau iliustruojamas laiko naudininkas⁵. O toliau atskirai aptariamas tikslo naudininkas, kurio apibūdinimas leistų spręsti, kad juo šioje gramatikoje galėtų būti apimami ir vėliau nuo tikslo naudininko skirsimo paskirties naudininko aspektai. Tikslo naudininkas čia apibūdinamas kaip naudininkas, nurodantis, kuriam tikslui kas vartojama ar daroma, bet kartu ir kaip reiškiantis tikslą, kuriam yra geras arba tinka koks daiktas (Jablonskis 1957a: 158).

Tačiau, ėmus skirti paskirties naudininką nuo tikslo ir kitų naudininkų tokiu semantiniu pagrindu, J. Jablonskio čia pat pastebima, kad brėžti šias ribas nėra paprasta. Antai atskirai aptaręs paskirties ir tikslo naudininkus, *Linksnių ir prielinksnių* autorius konstatuoja, kad tarp jų „labai daug yra bendrumo: sunku jie kartais ir atskirti vienas nuo kito“, šią pastabą taikydamas dar ir laiko naudininkui (Jablonskis 1928: 50). Neaiški ir riba, skirianti paskirties naudininką nuo naudos arba nenaudos naudininko: „Labai žymaus skirtumo tarp šitų dviejų naud-kų lyg nematyti“ (Jablonskis 1928: 48). O naudininko su bendratimi aptarimas rodytų, kad šioje konstrukcijoje brėžti paskirties ir tikslo ribos nėra nesiekiamas – tenurodoma, kad naudininkas su bendratimi naudojamas „tikslui ir šiaip įvairiam paskirties dalykui reikšti sakinyje“ (Jablonskis 1928: 52). Kita vertus, bendratimi išplėstą naudininką J. Jablonskis linko vadinti tikslo

⁵ *Linksniuose ir prielinksniuose* nuo kitų naudininkų skiriamas laiko naudininkas iliustruojamas tokiais pavyzdžiais: *Senis Stašenis sėdėjo kalėjime, nuteistas už miško vogimą vieneriems metams*; *Atstovus rinkdavom, rodos, tik trejiems metams*; *Neilgam šun* (šuni, šuniui, šunie) *dešra po kaklu* (Jablonskis 1928: 49–50).

naudininku, o tai skatina atskirai pasvarstyti, kiek jo pateikta paskirties naudininko samprata apima ir tokį naudininką.

Su bendratimi vartojamas naudininkas tikslo naudininku vadinamas 1901 m. *Lietuviškos kalbos gramatikoje*. Kadangi čia *paskirties naudininko* terminas dar nevartotas, tokį jo įvardijimą būtų galima aiškinti šia aplinkybe. Tačiau kaip tikslo naudininką šią konstrukciją J. Jablonskis linkęs įvardyti ir *Linksniuose ir prielinksniuose*, nors čia skiriamas ne tik tikslo, bet ir paskirties naudininkas. Tiksliau, ši konstrukcija J. Jablonskio aptariama atskirai nuo jų ir įvardijama kaip „naud-kas su bendratimi daugiausia sakinio tikslui reikšti“ (Jablonskis 1928: 52)⁶. Paaiškinus, kad bendratis taip pat yra tam tikrų daiktavardžių naudininkas, vėl vartojamas *tikslo naudininko* terminas – šį naudininką „galėtumėm ir dvejetainiu tikslo n-ku vadinti“ (Jablonskis 1928: 52–53). Bet toliau jau minima ne tik tikslo, bet ir paskirties reiškimo galimybė: „Šią n-ką galėtumėm ir dvejetainiu tikslo n-ku vadinti: bendratis yra tam tikrų, ypačiai senovėj plačiau vartotų, daiktavardžių n-kas. Šitas mūsų linksnis, ne tiktai pats tikslo n-kas, labai dažnai glaudžiai susyja su ta bendratim ypačiai tikslui ir šiaip įvairiam paskirties dalykui reikšti sakinyje“ (Jablonskis 1928: 52).

Šis atskirai nuo paskirties ir tikslo naudininkų aptariamas naudininkas su bendratimi, pavadintas tikslo naudininku, bet apibūdintas ir kaip galintis reikšti „įvairų paskirties dalyką“, J. Jablonskio gausiai iliustruojamas pavyzdžiais, bet pavyzdžiai teikiami bendri, taigi nepasakoma, kuriais iš jų iliustruojamas tikslo, kuriais – paskirties reiškimas, pvz.:

- 1) *Nėr man močiutės kraiteliui krauti, nėr man seselių vainikui pinti;*
- 2) *Aš tau duosiu šilkų skepetėlę ašarėlėms nusišluostyti;*
- 3) *Motina gavo ir vaikelį kiaulėms ganyti;*
- 4) *Pasiimk bent lazda šunims atsiginti;*
- 5) *Onelę, nors mažą, tetutė Jakšienė išsivežė vaikui daboti (v. pasergėti, prižiūrėti).*

(Jablonskis 1928: 52–53)

Remdamosi tokiais pavyzdžiais, šios konstrukcijos norminimo raidą apžvelgusios autorės svarsto, kad jie rodo paskirties, o ne tikslo reiškimą (Vitkauskienė 1983: 25; Bučienė 2014b: 17). Tačiau tai svarstoma remiantis jau vėlesnėmis, šioje studijoje taip

⁶ Cituojant retinama tik studijos autorės. Taip norima ką nors išryškinti, pabrėžti.

pat aptarsimomis, norminamosiomis ar teorinėmis paskirties naudininko sampratomis: naudininkas einąs po daiktavardžių; kai kurie tų daiktavardžių reiškia priemonę. Klausimą, kiek naudininkas su bendratimi J. Jablonskio laikytas galinčiu reikšti paskirtį, būtų galima pasvarstyti ir remiantis jo paties darbais bei jų lyginimu.

1901 m. gramatikoje, kur, kaip minėta, *paskirties naudininko* terminas dar nevartojamas, naudininkas su bendratimi J. Jablonskio ne tik įvardijamas, bet ir aiškinamas kaip tikslo naudininkas. Tačiau iš aiškinimo būtų galima spręsti, kad bent jau šiame leidinyje bendratis laikoma tam tikra naudininko reikšmės sustiprinimo priemone. Pagal kilmę ji, čia dar vadinta *nerišiamuoju sakymu*, J. Jablonskio vertinama kaip irgi daiktavardžių naudininkas, t. y. kildinama iš tam tikrų senovėje vartotų daiktavardžių, o ir apibūdinama taip, kaip čia apibūdinamas tikslo naudininkas, t. y. kaip rodanti, „kuriam tikslui reikalingas arba kam tinka koksai daiktas“, plg. čia pateiktą tikslo naudininko apibūdinimą: jis reiškias „tikslą, kuriam yra geras arba tinka koks daiktas <...>“ (Jablonskis 1957a: 159). Taigi bendratį, pridėtą prie kito naudininko, J. Jablonskis aiškina kaip „du naudininku“, kurių antrasis sustiprina pirmojo reikšmę: „Šnekamojoje mūsų kalboje girdėti daug sakinių, kur tikslui aiškiaus išreikšti žmonės vartoja du naudininku, vieną paprastojo daiktavardžio ir antrą, vadinamą dabar nerišiamuoju sakymu. Paprastasis daiktavardis reiškia, kuriam daiktui, kuriam metui arba tikslui kas reikalinga ar daroma, o nerišiamasis sakymas, pridėtas prie to naudininko, juoba paaiškina ir nurodo tą tikslą kuriam tinka arba kuriam vartojamas toks daiktas. Tokiu būdu turime kalboje visą reiškinį „naudininką su nerišiamuoju sakymu“ (dativus cum infinitivo), vartojamą tų, kur tikslas reikia išreikšti pilnai ir aiškiai, beveik visu sakiniu“ (Jablonskis 1957a: 159).

Šį aiškinimą, iliustruojamą ir tokiais pavyzdžiais kaip *Lazda šunims atsiginti*, *Žydrosios akelės berneliams vilioti*, *Tu netinki šienui pjauti*, siejant su *Linksniuose ir prielinksniuose* pateikiamu aiškinimu, kad naudininkas „labai glaudžiai susyja su ta bendratim ypačiai tikslui ir šiaip įvairiam paskirties dalykui reikšti sakinyje“, būtų galima spręsti, kad bendratis galėtų būti ne tik tikslo, bet ir paskirties reikšmės stiprinimo priemonė, juolab kad čia bendratimi išplėstas naudininkas irgi vadinamas dvejbiniu naudininku, o atitinkamai būtų galima teigti, kad J. Jablonskio dėstyta paskirties naudininko samprata įtraukia ir naudininką su bendratimi, net jei ši konstrukcija ir įvardijama kaip tikslo naudininkas.

Kita vertus, tarp jos įvardijimo ir reikšmės apibūdinimo susidarančią neatitiktį galima aiškintis ir pasiremiant pačiu įvardijimu. Čia naudininkas su bendratimi

minimas kaip „naud-kas su bendratim daugiausia sakinio tikslui reikšti“. Taigi, kalbama apie sakinio lygmenį, o pagal sintaksinę funkciją, kaip rodo J. Jablonskio išdėstyta sakinio dalių samprata, tiek naudininkas su bendratimi, tiek ir viena bendratis ar vienas naudininkas vertinti kaip tikslo aplinkybė (Jablonskis 1957c: 475–477). Tiesa, 1922 m. *Lietuvių kalbos gramatikoje* pateikiamas bendraties aptarimas kalbamosios konstrukcijos sintaksinę funkciją palieka gana neaiškiai. Aiškiai nurodyta tik tai, kad viena bendratis, kaip ir vienas naudininkas, dažnai eina „tikslo aplinkybės žodžiu“ (kuriuo sakinyje dažnai atsakoma į klausimą, kam kas daroma, darosi, yra), o apie bendratį su naudininku tepasakoma: „Bendratis, eidama tikslo aplinkybės žodžiu, turi prie savęs dažnai dar kitą naudininką, vartojamą sakinyje tikslui arba kitiems galams. Tuo būdu susidaro sakinyje „naudininkas su bendratimi“ (Jablonskis 1957b: 325).

Šiaip ar taip, vien iš *Linksniuose ir prielinksniuose* minimos galimybės naudininku su bendratimi reikšti „šiaip įvairų paskirties dalyką“ galima spręsti, kad J. Jablonskio darbuose ši konstrukcija sieta ne tik su tikslo, bet ir su paskirties reiškimu. Taigi, jo daugiau semantiniu pagrindu skirto paskirties naudininko santykį su sakinio dalių lygmeniu skiriama tikslo aplinkybe būtų galima pavaizduoti toliau pateikiama schema (žr. 1 pav.).

1 PAV. Paskirties naudininko ir tikslo aplinkybės santykis J. Jablonskio darbuose (Jablonskis 1928, 1957)

Tiesa, atskirai nuo tikslo aplinkybės J. Jablonskio dar aptarta siekimo (siekiamoji, siekties) aplinkybė (Jablonskis 1957c: 448–449, 477–478), kuri kaip atskiras tikslo aplinkybės porūšis skiriama ir kai kuriuose vėlesniuose lietuvių kalbos sintaksinės sandaros aprašuose (Sirtautas, Grenda 1988: 126–128; Labutis 1994: 73–74). Tačiau tokios aplinkybės raiška tiek J. Jablonskio sieta, tiek ir kitų šį tikslo aplinkybės porūšį skiriančių autorių siejama ne su naudininku, o su kilmininku, t. y. nurodoma, kad ji gali būti reiškiamą bendratimi su kilmininku (*Aš išėjau į girelę balandžių šaudyti*) ar vienu kilmininku (*Siuntė mane motinėle į jūreles vandenilio; Mergaitės išvažinėjo švenčių namo*), taip pat ir viena bendratimi (*Jis liko ganyt*), siekiniu (*Išvažiavo medžiotų; Nuvažiavo Krokuvon varnų kaustyty*).

Beje, su galimybe kalbos reiškinį vertinti skirtingais lygmenimis ar skirtingais aspektais susijusių įvardijimo neaiškumų ar nevienodumų susidaro ir kai kuriuose vėlesniuose darbuose. 1984 m. Jono Šukio pateiktame linksnių apraše *Linksnių ir prielinksnių vartojimas* naudininkas, skiriamas aptariant skirtingas šio linksnio reikšmes, įvardytas kaip *tikslo naudininkas*, šiuo terminu aprėpiant ne tik J. Jablonskio skirtą tikslo naudininką, bet ir paskirties naudininką, o čia pat pateikiamas paaiškinimas atskleidžia ir tokio pasirinkimo priežastį – sakinyje tikslo ar paskirties reikšmę turintis naudininkas dažniausiai eina tikslo aplinkybė (Šukys 1984: 76). Vėliau išleistame to paties autoriaus linksnių vartojimo apraše *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos* vietoj šio termino jau pasirenkama vartoti terminą *paskirties naudininkas*, čia taip pat nurodant, kad paskirties naudininką būtų galima vadinti ir tikslo naudininku, nes sakinyje jis eina tikslo aplinkybė (Šukys 1998: 168).

Vis dėlto terminas *tikslo aplinkybė* daugiausia vartojamas nagrinėjant sakinio dalis ar jas aprašant (pvz.: Balkevičius 1963: 225–229; Dumašiūtė 1967; LKG 1976: 517; Sirtautas, Grenda 1988: 126, 128), o *paskirties naudininko terminas* ir nuo šio naudininko skiriamą objektą įvardijantis terminas *tikslo naudininkas* (ar juos atstojantys arba su jais susiję žodžių junginiai *paskirties reikšmės naudininkas*, *paskirtį reiškiantis naudininkas*, *paskirties reiškinys naudininku*, *paskirties reikšmė*, *paskirties santykiai*, *tikslo reikšmė*, *tikslo santykiai* ir pan.) vartojami aptariant linksnius, jų reikšmes, žodžių junginius ar konstrukcijas (pvz.: Paulauskienė 1970; 1989: 102–113; 2004: 172–175; LKG 1976: 34–35, 207, 240; Vitkauskienė 1983; Ambrazas 1986b: 71–72; Oginskienė 1992; Šukys 1997, 2002b, 2003a: 145; Valiulytė 2001; Kliukienė 2008; Kazlauskienė ir kt. 2011; Bielinskienė ir kt. 2014). Taip aiškėtų, kad terminu *paskirties naudininkas* nurodoma viena iš

naudininkui būdingų reikšmių ar semantinių santykių rūšių. Vis dėlto šis terminas turi ir kitų reikšmių, bet tai jau turėtų aiškėti toliau.

2. SAMPRATOS SKAIDA

Lyginant J. Jablonskio pateiktą paskirties naudininko sampratą su samprata vėlesniuose kalbos gramatinės sandaros aprašuose, matyti, kad paskirties naudininko samprata skaidoma. Taip numatoma kitokia nei J. Jablonskio darbuose paskirties naudininko aprėptis, taip pat ir kitokių sampratų.

Štai LKG pirmajame tome, išėjusiame 1965 m., naudininkas skirstomas į veiksmažodžių valdomą naudininką ir naudininką su vardažodžiais (LKG 1965: 192–196). Aptariant šiuos naudininkus atskiruose poskyriuose, paskirties reikšmė paminima tik su vardažodžiais vartojamo naudininko poskyryje (a–c), o aptariant veiksmažodžių valdomą naudininką minimi tikslo ir kitų reikšmių naudininkai (d–f)⁷, bet paskirties naudininkas neminimas, pvz.:

- a) *Tai buvo žaislas mažiems, suaugusiems ir rimties šeimos nariams;*
- b) *Mes reikalaujame visiškos laisvės susirinkimams...;*
- c) *Pažadėjo garbės vainiką už visus kilnius, gerus, garbingus darbus ir begalinę meilę artimui.*

(LKG 1965: 196)

- d) *Tas dėdė paskolijo dar jai keliui ir porą rublių pinigų;*
- e) *Išaugo šioks toks pilvukas, ant kurio jau buvo galima poilsui padėti rankas;*
- f) *Užaina noras palikt atminimui... daug išdrožtų raitelių, artojų, žvejų.*

(LKG 1965: 194)

Iš tokio naudininko suskirstymo ir reikšmių aptarimo būtų galima spręsti, kad paskirties naudininkas šioje gramatikoje siejamas tik su vardažodžių prisijungiamu naudininku. Tiesa, aptariant jį paskirties reikšmė paminima labai trumpai: „Kartais naudininkas, eidamas sakinyje su kitu daiktavardžiu, ne tiek parodo veiksmo objektą, kiek pažymi kalbamąjį daiktą, išskeldamas jo paskirtį“ (LKG 1976: 196).

⁷ Veiksmažodžių valdomo naudininko poskyryje dar minimi objekto, laiko, loginio subjekto naudininkai (LKG 1965: 192–195).

Pasiremdama pirmuoju LKG tomu (tik jis tuomet buvo išėjęs), I. Musteikienė 1967 m. paskelbtame straipsnyje pastebi, kad J. Jablonskio pirmąkart pavartotų terminų *paskirties naudininkas* ir *tikslo naudininkas* pagrindą šioje gramatikoje sudaro jau ne tik žodžių junginio semantika, bet ir morfologinė junginio pagrindinio dėmens prigimtis (Musteikienė 1967: 6), t. y. tai, ar juo eina daiktavardis ar veiksmažodis. Atkreipusi dėmesį į tai, kad skirtingos naudininko reikšmės dažnai suplakamos ir kad lietuvių kalbinėje literatūroje dar nenagrinėti paskirties ir tikslo junginiai, ji kelia poreikį tas reikšmes atriboti – teigia, kad greta kitų naudininko reikšmių reikia skirti veiksmažodžių valdomą tikslo naudininką (*parvežė rąstų statybai, skirtas mokslui*) ir vardažodžių valdomą paskirties naudininką (*sąsiuvinis matematikai, pjesė smuikui, reikalingas darbui*) (Musteikienė 1967: 5–6). Tokiu teiginiu, kaip matyti, siūloma tarp paskirties ir tikslo naudininkų brėžti morfologinio pagrindo ribą.

Pati autorė tokią ribą brėžia dviejuose išsamiuose tiriamojo pobūdžio straipsniuose: „Veiksmažodiniai žodžių junginiai su tikslo naudininku dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“ (1967) ir „Daiktavardiniai žodžių junginiai su paskirties naudininku dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“ (1970). Pirmajame aptariami nuo veiksmažodžių priklausantys naudininkai ir jie vadinami tikslo naudininkais (a–g), o antrajame – nuo daiktavardžių priklausantys naudininkai ir jie vadinami paskirties naudininkais (h–l), abiem atvejais įtraukiant ir naudininko su bendratimi atvejų (f, g, k, l), pvz.:

- a) *Kad pinigų neturim kelionei;*
- b) *Žada dar pinigų tau atsiųsti įkurtuvėms;*
- c) *Sustojo trumpam poilsui;*
- d) *Per savo svainį iš ūkininkų perka karvę, perka bulių mėšai;*
- e) *Dirbo jie dvare: rinko bulves sėklai;*
- f) *Tau pravers rankraščiams susidėti;*
- g) *Iš anksto Zidorius paruošdavo lovą mėšai sūdyti.*

(Musteikienė 1967)

- h) *Valgomajame ant stalo stovėjo margi puodukai kavai ir lėkščiukės;*
- i) *Dailininkai–modeliuotojai pasirūpino dailiu ir patogiu apdaru vairuotojams;*
- j) *Įmonėje taip pat gaminami įrengimai laivams;*

- k) *Kitoje pusėje, už siauro takelio ir spintelės daiktams susidėti, guli Vytas;*
 l) *Gal būt, kad tai eilinė vaduviečių kūryba kaimynams pašiepti.*

(Musteikienė 1970)

Kaip galima spręsti iš šių dviejų straipsnių, paskirties naudininkas autorės pirmiausia siejamas su vardažodžio prisijungiamu linksniu. Iš pastabos apie dažną naudininko reikšmių suplakimą būtų galima spręsti, kad brėžti tokią ribą skatinantis veiksnys turbūt buvo dažnas tikslo ir paskirties naudininkų painiojimas. Ir 1976 m. išleistame morfologijos vadovėlyje *Lietuvių kalbos morfologija* (Jakaitienė ir kt. 1976: 48–49) skiriamas veiksmožodžio valdomas naudininkas ir naudininkas su daiktavardžiu, o paskirties reikšmė čia taip pat minima tik kalbant apie daiktavardinius junginius. Tiesa, ji iliustruojama tik naudininko su bendratimi pavyzdžiais (pvz.: *Moters, mazgodamos indus, neturėjo tam tikro didelio indo samplovoms supilti; Šeimininkai tokie titnagai, kad ir skiedrelės dančiui pasikrapštyti iš jų negausi; Viena kaimynė atsinešė itin dailiai ir sumaningai nudrožtas šešias liepines lopetėles sviestui imtis*) ir galbūt todėl kartu minima ir tikslo reikšmė.

Tačiau tik istorine neišeina laikyti ir J. Jablonskio teiktos semantinio pagrindo paskirties naudininko sampratos, apimančios ir veiksmožodžio valdomus naudininkus, – ji plačiai taikoma. Pavyzdžiui, išsamiam lietuvių kalbos linksnių vartojimo apraše – Jono Šukio *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos* – skiriamas paskirties naudininkas iliustruojamas ir tokiais pavyzdžiais: *Avis laikom vilnai ir mėšai, karves – daugiausia pienui, Jau vaistams renku žoles, liepžiedžius, laukų gėles* (Šukys 1998: 168). A. Paulauskienės *Gramatinėse lietuvių kalbos vardažodžių kategorijose*, naudininką suskirsčius į naudininką su tarinio funkciją atliekančiais žodžiais ir naudininką su vardažodžiais, paskirties reikšmė minima tiek viename, tiek kitame poskyryje (Paulauskienė 1989: 102–113). Apie veiksmožodžių prisijungiamą naudininką čia rašoma, kad jis jungiasi tiek prie naudininkinių, tiek ir prie kitų veiksmožodžių (Paulauskienė 1989: 104). Terminas *paskirties naudininkas* apibrėžiamas ar toks naudininkas apibūdinamas retai, tačiau ir pateikiamieji apibūdinimai rodytų ne vien su daiktavardžių prisijungiamu naudininku sietiną šio linksnio sampratą, pvz.: „Lietuvių kalbos naudininkas dažnai reiškia paskirtį, t. y. pasako, kam, kuriam reikalui kas nors yra, tinka arba kam, kuriam reikalui kas nors daroma, skiriama“ (Šukys 1998: 168).

Vien tik nuo vardažodžių priklausomu linksniu paskirties naudininko samprata neapribojama ir DLKG. Čia paskirties reikšmė minima tiek daiktavardinių ir būdvardinių junginių skyriuose, kur pateikiama tokių pavyzdžių kaip *lašai akims, popierius laiškams, lesalas paukščiams* (DLKG 1997: 561), *būdingas augalams, gabus muzikai, palankus lietuviams, priešingas prigimčiai, pavojingas sveikatai* (DLKG 1997: 514)⁸, tiek ir veiksmažodinių junginių skyriuje, kur aptariami objektiniai santykiai (DLKG 1997: 513–514), taip pat ir skyriuje „Tikslo raiška“, kur atskirai aptariamos tikslo ir paskirties reikšmės, pastarajame skyriuje vardijant ir veiksmažodžių semantines grupes, su kuriomis gali būti vartojamas paskirties naudininkas. Kaip nurodoma, tai aktyvaus veiksmo tranzityviniai veiksmažodžiai, žymintys daikto įsigijimą ar turėjimą (*įsigyti, gauti, pirkti* ir kt.), daikto sukūrimą ar paruošimą (*padaryti, įsteigti, paruošti* ir kt.) ir t. t. (DLKG 1997: 551).

Vien daiktavardžių prisijungiamais naudininkais paskirties naudininko samprata neapribojama nė LKG, kurios pirmuoju tomu pasirėmė I. Musteikienė. Trečiajame šios gramatikos tome jau pateikiami išsamūs žodžių junginių aprašai, o iš jų matyti, kad paskirties reikšmė minima tiek aptariant daiktavardžių (LKG 1976: 207) ar būdvardžių (LKG 1976: 240) junginius su naudininku, tiek aptariant veiksmažodinius junginius (LKG 1976: 31–32). Tiesa, aiškiausiai paskirties santykis minimas daiktavardinių ir būdvardinių junginių skyriuose, taip tarsi išryškinant jį kaip daiktavardžių ir būdvardžių junginiams vieną būdingiausių. Tačiau daiktavardinių junginių skyriuje nurodoma, kad aiškia paskirties reikšmę turi tik tokie naudininkai, kurie su daiktavardžiu susiję tiesiogiai (a, b) arba kurie neturi tiesioginio ryšio su veiksmažodžiu ar tas ryšys yra silpnas (c–g), pvz.:

- a) *Kampe riogso auseklis su jovalu kiaulėms;*
- b) *Druskos paėmė penkis svarus, tepalo ratams dėžutė štai kabo vežimo gale;*
- c) *Milžiniški kupranugariai taip apkrauti žagarais kurui, kad pats gyvulys iš po jų vos matomas;*

⁸ Aptariant būdvardinius junginius DLKG minima, kad su būdvardžiais naudininkas dažniausiai turi paskirties, tinkamumo ar atžvilgio reikšmę, ir šis teiginys iliustruojamas bendrais pavyzdžiais (DLKG 1997: 514), taigi neaišku, kurie iš pateikiamų žodžių junginių vertinami kaip turintys paskirties, kurie – tinkamumo ar atžvilgio reikšmę.

- d) *Lažas ir kitokios prievolės dvarui jau baigia juos galutinai nukamuoti;*
- e) *Jo repertuaras tai šventei buvo labai didelis;*
- f) *Tie grūdai – geras maistas naminiams gyvuliams;*
- g) *Ant krosnies – vieta katilui, kuriame gaminamas maistas.*

(LKG 1976: 207)

O veiksmažodinių junginių skyriuje paminima ir nuo veiksmažodžio priklausomų paskirties naudininkų. Tiksliau, aptariant naudininku reiškiamus objektinius santykius čia pasakoma, kad naudininkas dažnai jungiamas prie tranzityvinių veiksmažodžių šalia tiesioginio objekto linksnių ir kad tokiuose junginiuose jis turi dvi ryškesnes reikšmes – veiksmo adresato ir veiksmo paskirties, kaip geriausiai matyti iš sudėtinio žodžių junginio *nupirko dukteriai* (adresatas) *siūly megztiniui* (paskirtis) (LKG 1976: 31).

Palyginus šį skiriamąjį veiksmo paskirties naudininką su pirmajame LKG tome paminėtu daikto paskirtį reiškiančiu naudininku („Kartais naudininkas, eidamas sakinyje su kitu daiktavardžiu, ne tiek parodo veiksmo objektą, kiek pažymi kalbamąjį daiktą, iškeldamas jo paskirtį“ (LKG 1965: 196)), būtų galima spręsti, kad jau ir LKG paskirties naudininko samprata, palyginti su pateikta J. Jablonskio darbuose, skaidoma: skiriami daikto paskirtį ir veiksmo paskirtį žymintys naudininkai. Tokią skaidą būtų galima išvelgti ir DLKG. Jos daiktavardinių junginių skyriuje paminima, kad naudininkas nurodo pažymimuoju žodžiu reiškiamo daikto paskirtį (*lašai akims, popierius laiškam* ir kt.), o prieš aptariant paskirties reikšmę turinčius veiksmažodinius junginius pasakoma, kad naudininkas, kilmininkas ir kt. žymi veiksmo tikslą bei paskirtį (*ruošiasi sėjai, apsirengė kelionei* ir kt.) (DLKG 1997: 561). Tiesa, abiejų gramatikų daiktavardinių ir veiksmažodinių junginių skyriuose toliau tokie skirtumai nepabrėžiami, t. y. vartojami terminai ar apibūdinimai *paskirties reikšmė, paskirties naudininkas* (LKG 1976: 32), *paskirties santykiai* (LKG 1976: 207, 240), *paskirtį reiškiantis naudininkas* (DLKG 1997: 551), *paskirtis* (DLKG 1997: 561).

LKG, palyginti su J. Jablonskio pateikta paskirties naudininko samprata, ryškėtų ir dar vienas sampratos skaidos aspektas. J. Jablonskis paskirties naudininką apibūdino kaip reiškiantį asmenį arba daiktą, o LKG objektinių santykių skyriuje pateikiamas skirstymas į veiksmo adresato naudininkus ir veiksmo paskirties naudininkus numato, kad asmenis ar kitas gyvas būtybes žyminčių daiktavardžių (ar jį atstojančių

įvardžių) naudininkas yra veiksmo adresato naudininkas (a–e), o veiksmo paskirties naudininkas siejamas su daiktus reiškiančiu naudininku – tai paprastai daiktus žyminčių daiktavardžių naudininkas (f–i). Tolesniame skyriuje bus aptarta, kad abstrakčios reikšmės daiktavardžių naudininkas šioje gramatikoje vertinamas kaip tikslo naudininkas, o tai rodo, kad naudininkai šioje gramatikoje skirstomi ir orientuojantis į naudininku einančio žodžio reikšmę. Pvz.:

- a) *Še, atiduodu tau sviedinuką;*
- b) *Ant tilto vėl tiedu sargai atidavė man pagarbą;*
- c) *Linkėjimus tau siunčia;*
- d) *O dabar aš tau viską paaiškinsiu ir parodysiu;*
- e) *Šimoniams laiškų nesiuntinėja.*

(LKG 1976: 31)

- f) *Jau suvežė medžius namui;*
- g) *Aš pats pasidariau namui langus;*
- h) *Tai jie, matyti, tada ir duonelei pėdelius gamino!*
- i) *Buvo šaltas rytas, ir pasigalvojęs pasikirto medžių malkoms ir netoli karalaitės susikūrė ugnį šildytis.*

(LKG 1976: 32)

Šiaip ar taip, tiek iš LKG, tiek iš DLKG matyti, kad paskirties naudininko samprata šiuose kalbos gramatinės sandaros aprašuose apima ne tik daiktavardinius junginius. Atsižvelgiant į tai, būtų galima daryti išvadą, kad lietuvių kalbotyroje yra pateiktos dvi paskirties naudininko sampratos: samprata, pirmiausia orientuota į žodžių junginio pagrindinio dėmens morfologines ypatybes, pagal kurią paskirties naudininkas pirmiausia siejamas su daiktavardžių prisijungiamu linksniu, ir samprata, pagal kurią paskirties naudininkas – tai paskirties santykį tiek vardažodžių, tiek ir veiksmožodžių junginiuose su naudininku⁹ žymintis linksnis.

⁹ Nors paskirtis laikoma naudininkui būdingiausia reikšme, paskirties santykių išvelgiama ir daiktavardžių junginiuose su kilmininku, prielinksninėmis konstrukcijomis, santykiniais būdvardžiais (Kniūkšta 1972; Bučienė 2011). V. Vitkauskienė mini paskirties reikšmės junginių su bendratimi (Vitkauskienė 1982: 114–115).

Vis dėlto paskirtį žyminčio naudininko aptarimas LKG objektinių santykių skyriuje iškeltų dar vieną aspektą. Čia paskirties naudininkas minimas prieš tai pasakius, kad prie tranzityvinių veiksmažodžių naudininkas dažnai jungiamas šalia tiesioginio objekto linksnių – galininko ar kilmininko ir kad, taip jungiamas, jis pasako, kam skiriamas tais linksniais pasakytas daiktas. Išėtų, kad paskirties naudininku laikomas tik šalia tiesioginio objekto linksnių jungiamas naudininkas, kaip matyti ir iš teiktų pavyzdžių: *nupirko dukteriai siūlų megztiniui, Jau suvežė medžius namui, Aš pats pasidariau namui langus*. Paskirties naudininko kaip šalia tiesioginio objekto linksnių jungiamo naudininko sampratą rodytų ir Adelės Valeckienės straipsnyje „Linksnis ir jo funkcijos lietuvių kalboje“ (2000) pateikiamas apibūdinimas. Šį naudininką įvardydama kaip *finitivo naudininką* ir teigdama, kad paskirties funkciją turi konkrečius daiktus žyminčių daiktavardžių naudininkas, straipsnio autorė kartu teigia, kad toks naudininkas yra jungiamas prie tranzityvinio veiksmažodžio su papildinio galininku ar kilmininku ir rodo, kokiam daiktui skiriamas galininku ar kilmininku reiškiamas daiktas, pvz.: *plovė lentas grindims, drožė dantis grėbliui, audė drobę marškiniams, pirko medžiagos suknelei, kirto krūmus malkoms, gavo ruginių miltų duonai* (Valeckienė 2000: 89). O 1963 m. išėjusioje Jono Balkevičiaus *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksėje*, kur *paskirties naudininko* terminas dar nevartotas, toks naudininkas įvardytas kaip *tikslo naudininkas* ir sakinio lygmeniu aptartas kaip tikslo aplinkybė, formuluojama, jog naudininkas vartojamas tikslo aplinkybei reikšti, kai sakinyje yra papildinys, žymintis priemonę tam tikslui pasiekti (Balkevičius 1963: 224–225). Tai tarsi rodytų, kad paskirties naudininku laikomas tik toks naudininkas, kuris vartojamas šalia to paties veiksmažodžio prisijungto kito daiktavardžio, reiškiančio daiktą ar priemonę.

Tiesa, priemonė, kaip rodytų tiek LKG, tiek kituose lietuvių kalbos gramatinės sandaros aprašuose pateikiamas aiškinimas, paprastai netapatinama su priemonės reikšmės daiktavardžiais. Dar 1971 m. išspausdintame V. Grabausko straipsnyje „Dabartinės lietuvių kalbos naudininko reikšmės ir funkcijos“, kur kalbamasis naudininkas aptartas kaip netiesioginio objekto naudininkas, minėta, kad tai yra priemonė veiksmui atlikti, sintaksiniu aspektu – tikslui pasiekti (Grabauskas 1971: 56). Tai nurodoma ir J. Balkevičiaus *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksėje*, o aptariant bendratimi išplėstą naudininką tikslinama, kad tokia tikslo siekimo priemonė gali būti tiek daiktas ar įrankis, tiek medžiaga, tiek laiko tarpas ar organizacinė priemonė (pvz.: *Aš*

tau duosiu šilkų skepetėlę ašarėlėms nusišluostyti; Neturiu dantų riešutams krimsti; Imk šitą sąsiuvinį uždaviniams spręsti; Šaukim posėdį darbo planui apsvarstyti), taip pat ir asmuo (pvz., *Nėr man močiutės kraiteliui krauti, nėra man seselių vainikui pinti*) (Balkevičius 1963: 228). LKG trečiajame tome irgi nurodoma, kad daiktavardis, su kuriuo eina šis paskirties naudininkas, gali būti priemonę (*pirkau vaistų akims*), medžiagą (*atvežė plytų namui*), vietą (*pristatė priestatą šienui*), naudininku pasakyto daikto dalį (*įdėjo grėbliui danti*) pasakantis žodis (LKG 1976: 32), o sakinio dalių skyriuje, kur toks naudininkas jau aptariamas kaip tikslo aplinkybė, nurodoma, kad tikslo aplinkybės funkciją jis turi prie įvairių leksinių reikšmių veiksmažodžių ir būdvardžių (LKG 1976: 517)¹⁰. Kad paskirties naudininkas jungiamas ne tik prie priemonių pavadinimų, ypač pabrėžiama A. Paulauskienės darbuose. 1989 m. išėjusiose *Gramatinėse lietuvių kalbos vardažodžių kategorijose* rašoma, kad kalboje vartojamų junginių su paskirties naudininku analizė rodo, jog daiktavardis, prie kurio šliejasi šis naudininkas, reiškia tiek daiktą – įrankį, skirtą kokiam darbui (*dalgis šienui pjauti*), tiek pagalbinę priemonę, naudingą kokiam darbui (*urna balsams skaičiuoti, vadovas vabzdžiams rinkti*), tiek daiktą kaip vietą (*kelias karvėms ginti, spinta drabužiams laikyti*), tiek ir subjektą, kuris tinkamas kokiam darbui (*piemuo kiaulėms ganyti, arklys laukui arti*), ar veiklos formą, būdą (*draugija jaunimui šelpti, pasitarimas rašybos klausimams spręsti*) (Paulauskienė 1989: 111–112). Tiesa, daiktavardinius junginius su paskirties naudininku išsamiai analizavusi I. Musteikienė, remdamasi vartosenos duomenimis, 1970 m. straipsnyje yra aptarusi, kad dažniausiai paskirties naudininkas eina su konkrečiais daiktavardžiais: žodžių junginiuose, surinktuose iš 33 pavadinimų XIX–XX a. literatūros kūrinių ir publicistikos, jie sudaro 87 procentus, o konstrukcijos su abstrakčiais daiktavardžiais – tik 13 procentų (Musteikienė 1970: 57). Tačiau A. Paulauskienė linkusi išvelgti funkcinę skaidą: šnekamajai buitinei ar grožinei kalbai būdingesnės konstrukcijos, kur naudininkas šliejasi prie konkrečius daiktus, tinkamus kokiam darbui, reiškiančių daiktavardžių, bet mokslo, kanceliarinei kalbai būdingi naudininko junginiai ir su abstrakčios reikšmės daiktavardžiais, kurie nereiškia daikto, tinkamo

¹⁰ Tiesa, 1965 m. išėjusiame pirmajame LKG tome aptariant veiksmažodžių valdomą tikslo naudininką teminėta, kad jis su bendratimi paprastai sakomas prie žodžių, reiškiančių priemonę tikslui pasiekti, ir pridurta, kad kartais tikslo naudininkas su bendratimi pasakomas ir prie tokių žodžių, kurie priemonės tam tikslui pasiekti tiesiogine reikšme nežymi (LKG 1965: 194).

kokiam nors tikslui pasiekti (Paulauskienė 1989: 112). Tik kai kuriuose kalbos gramatinės sandaros aprašuose pateikiamas paskirties naudininko apibūdinimas rodytų, kad priemone veikiau laikomas tik daiktą reiškiantis žodis (Sirtautas, Grenda 1988: 127). Šiaip ar taip, tokie aiškinimai rodytų, kad paskirties naudininku laikomas prie tam tikro daiktavardžio (kuris priklauso nuo to paties veiksmažodžio) jungiamas ar šliejamas naudininkas.

Tačiau net ir kai kuriuose darbuose, kuriuose teigiama, kad paskirties naudininkas jungiamas prie priemonę tikslui pasiekti reiškiančio daiktavardžio (tiesioginio objekto linksnio), teikiami pavyzdžiai rodo, kad naudininkas nebūtinai jungiamas prie daiktavardžio – jis veikiau jungiamas prie veiksmažodžio, kuris savu ruožtu prisijungia kitą linksnį ar prielinksninę konstrukciją, pvz.:

- a) *Beržo tošes pasidžiauk prakurui;*
- b) *Avis laikom vilnai ir mėsai, karves – daugiausia pienui;*
- c) *Kiekvienas kelionei gavo po arklį;*
- d) *Per penkiolika bendro gyvenimo metų jis nė vieno cento neišmetė degtinei;*
- e) *Seniai, labai seniai gyveno karalius, jis taip mėgo taisyti, jog drabužiams visus savo pinigų išleisdavo;*
- f) *Dujinei cementacijai naudojamos įvairios krosnys.*

(LKG 1976: 517)

LKG, kurioje aptariant žodžių junginius nurodoma, kad veiksmo paskirtį žymintis naudininkas jungiamas prie tiesioginio objekto linksnių, sakinio dalių skyriuje pasakoma, kad tikslo aplinkybe gali eiti ne tik toks naudininkas, kuriuo pasakoma to objekto paskirtis, bet ir subjekto (reiškiamo vardininku) paskirtį pasakantis naudininkas, kaip antai sakinyje *Šitos antys geros kiaušiniams* (LKG 1976: 517), o būdvardinių junginių skyriuje tokių pavyzdžių duodama ir daugiau: *Kalboms, mokslui jų sūnus labai gabus; Tos lapausės kiaulės penui yra geresnės, kaip tos, kur su stačiomis ausimis; Kiaulės reikalingos ir šeriams; Kresnas arklys tvirtesnis darbui* (LKG 1976: 240). Vitas Labutis, tikslo aplinkybę skirstydamas į siekiamojo tikslo aplinkybę (reiškiamą kilmininku ar bendratimi) ir paskirtinio tikslo aplinkybę, daugiausia reiškiamą naudininku, taip pat nurodo, kad paskirtinio tikslo aplinkybe rodomas tariniu pasakyto požymio tikslas, kuris drauge žymi ne tik papildiniu, bet ir veiksmu pasakyto

daikto paskirtį (Labutis 1994: 74). Išeitų, kad, nors aprašant kalbos gramatinę sandarą formuluojama, jog paskirties naudininkas jungiamas prie tiesioginio objekto linksnių, naudininku reiškiamas paskirties santykis neapribojamas naudininko priklausymu nuo tų tiesioginių objektų nurodančių daiktavardžių.

Kai kuriuose darbuose paskirtis (ir naudos ar nenaudos reikšmė) minima kaip invariantinė, apskritai naudininkui būdinga reikšmė (Paulauskienė 1994: 120; Šukys 2003a: 140). Štai 1994 m. *Lietuvių kalbos morfologijoje* A. Paulauskienė rašo: „Naudininkas sakinyje vartojamas (objekto ir subjekto) papildiniu, aplinkybėmis. Visais šiais atvejais naudininkas išlaiko bendrą (invariantinę) *paskirties* ir *naudos/nenaudos* (*dativus coomodi* ir *dativus incomodi*) reikšmę“ (Paulauskienė 1994: 120). Panašiai nurodo ir J. Šukys: „Naudininkas turi palyginti nedaug reikšmių. Dažniausiai jis eina papildiniu (objekto, rečiau – subjekto). Eina ir aplinkybėmis: reiškia tikslo atmainą paskirtį arba laiką su paskirties atspalviu. Apskritai visoms naudininko reikšmėms būdinga bendra paskirties arba naudos (nenaudos) reikšmė. Jei jos nėra, naudininkas paprastai netinka“ (Šukys 2003a: 140). Ankstesniame A. Paulauskienės darbe kaip veiksmožodžių valdomų naudininkų invariantinė reikšmė pirmiausia akcentuota naudos ar nenaudos reikšmė: „Paanalizavę junginių semantiką, matom, kad naudininką valdančių veiksmožodžių veiksmas atliekamas asmens ar personifikuoto daikto ir skiriamas kitam asmeniui ar daiktui, kuris dėl to patiria teigiamą ar neigiamą poveikį, turi naudos arba žalos. Tas asmuo ar daiktas, kuris patiria naudą ar žalą, nenaudą, reiškiamas naudininku. Todėl nuo seno toks naudininkas vadinamas *naudos/nenaudos naudininku* (*dativus comodi* ir *dativus incomodi*)“ (Paulauskienė 1989: 103–104). Paskirties reikšmė labiau pabrėžta kalbant apie naudininką, vartojamą su daiktavardžiais, tačiau iš vienių ir kitų naudininkų analizės apibendrinimo lyg ir ryškėtų būtent paskirties reikšmės invariantiškumas: „Naudininkas vartojamas su įvairios semantikos veiksmožodžiais ir su vardažodžiais. Eidamas su veiksmožodžiais, naudininkas reiškia tą dalyką, kuriam skiriamas veiksmas, ir kuris patiria naudą/nenaudą iš to veiksmo, o eidamas su daiktavardžiais, jis reiškia tai, kam skiriamas daiktas (plg. *Dainavo saulei* ir *Spinta drabužiams*). Naudininkas, pavartotas su būdvardžiais, turi tą pačią reikšmę, kaip ir pavartotas su atitinkamais veiksmožodžiais (plg. *Man reikia* ir *Man reikalingas*). Pavyzdžių analizė rodo, kad naudininko linksnio galima rasti vieną bendrą (invariantinę) reikšmę, tik reikia sugebėti abstrahuoti ir tinkamai ją apibrėžti“ (Paulauskienė 1989: 113).

Vis dėlto dažniausiai paskirties reikšmė skiriama kaip viena iš naudininkui būdingų reikšmių šalia kitų jo reikšmių – objektinės, subjektinės, laiko ir kitų naudininkui būdingų reikšmių. Tačiau brėžti tokias semantinio pobūdžio ribas nėra paprasta.

3. SEMANTINIŲ RIBŲ KLAUSIMAI

Iš paskirties naudininko sampratos aptarimo aiškėtų, kad siekis atsieti paskirties ir tikslo naudininkus radosi iš dažno šių naudininkų painiojimo, taigi juos skiriančios ribos neaiškumo. Siekį brėžti aiškesnes ribas taip pat rodytų veiksmo paskirties ir veiksmo adresato naudininkų skyrimas, mėginimas skirti veiksmo paskirtį ir daikto paskirtį reiškiančius naudininkus. Tačiau tokios ribos brėžiamos nevienodos, o tai numato nevienodą *paskirties naudininko* terminu žymimos sąvokos aprėptį, taip pat iškelia teorinės paskirties naudininko sampratos problemišumą. Nesiekiant viename darbe išnagrinėti visų tarp paskirties ir kitų reikšmių brėžiamų ribų klausimų¹¹, čia bus panagrinėtos kai kurios.

3.1. Paskirties ir tikslo naudininkai

Paskirties ir tikslo reikšmės, skirtos J. Jablonskio darbuose, skiriamos ir abiejuose išsamiuosiuose lietuvių kalbos gramatinės sandaros aprašuose – LKG ir DLKG. Aptariant naudininką, čia minima ne tik paskirties, bet ir tikslo reikšmė. Tačiau ribos šiuose gramatinės sandaros aprašuose brėžiamos nevienodu pagrindu.

LKG, kaip jau užsiminta aptariant šios gramatikos veiksmožodinių junginių skyriuje pateikiamą objektinius santykius reiškiančio naudininko skaidymą į veiksmo paskirties ir veiksmo adresato naudininkus, orientuojamasi į patį naudininką: asmenis ar kitas gyvas būtybes reiškiančių daiktavardžių naudininkas vertinamas kaip veiksmo adresato naudininkas, daiktus reiškiančių daiktavardžių naudininkas – kaip veiksmo paskirties naudininkas. O nuo veiksmožodžio priklausomas naudininkas, kuriuo eina abstrakčios reikšmės daiktavardis (dažnai – veiksmožodinės kilmės), šioje gramatikoje aptiriamas kaip tikslo naudininkas, pvz.:

¹¹ Naudininkui būdingas reikšmės dar 1971 m. straipsnyje yra aptaręs V. Grabauskas (Grabauskas 1971). Aptardama daiktavardinę ir polinksninę *dėkui* vartoseną, jas apžvelgia Loreta Vaičiulytė-Semėnienė (2017: 4–10).

- a) *Žmonės ruošėsi žiemkenčių sėjai;*
- b) *Tačiau jo akys nepakyla į dangų maldai;*
- c) *Šilinis pasitaisė sėdynėje, pasisuko šonu į mane, matyt, ruošdamasis ilgesniam pokalbiui;*
- d) *Tik vėlai vakare pašaukė juos ir pasakė, kad pietums išėjo dvi žąsys, kalakutas, virtinė dešrų;*
- e) *O tam mano pavalgymui jis rudenį atveš gal visą toną bulvių;*
- f) *Žmonės, slėpdamies už tvorų ir gryčių kerčių, žiūrėjo, kaip senas tėvas ruošė savo dukters paskutinei kelionei vežimą;*
- g) *Po vestuvių, persikėlusį į vyro kambarėlį, sukosi sau lizdelį gyvenimui;*
- h) *Apdailai panaudotos paprastos statybinės medžiagos;*
- i) *Vasaros darbams pasikviesdavo padienininkų.*

(LKG 1976: 34–35)

Taip junginiai su abstrakčios reikšmės daiktavardžiais trečiajame LKG tome numatomi kaip vieninteliai junginiai su naudininku, reiškiantys tikslo santykius. Čia pat pateikiamas paaiškinimas leistų spręsti, kad tokia išimtis, palyginti su kitais veiksmažodžių junginiais su naudininku, jiems daroma dėl sinonimiškumo tipiniams tikslo reikšmės junginiams, t. y. veiksmažodžių junginiams su bendratimi¹². Teigiama, kad junginiai su abstrakčios reikšmės daiktavardžiais gali būti sinonimiški atitinkamų veiksmažodžių junginiams su bendratimi, plg.: *ruošiasi sėjai* ir *ruošiasi sėti*, *pasiryžo kovai* ir *pasiryžo kovoti*, *atidavė grūdus tyrimams* ir *atidavė grūdus tirti*, *atvežė bulvių pavalgymui* ir *atvežė bulvių pavalgyti*, *pakvietė mane pietums* ir *pakvietė mane pietauti* (LKG 1976: 35). O naudininkai, žymintys daiktus, tokie kaip *atvežė plytų namui*, *pirkau vaistų akims*, *pristatė priestatą šienui*, *įdėjo grėbliui dantį*, šioje gramatikoje laikomi reiškiančiais paskirtį (LKG 1976: 32). Taigi, LKG tarp paskirties ir tikslo naudininkų brėžiamą ribą, o kartu ir čia numatomą paskirties naudininko aprėptį būtų galima pavaizduoti toliau pateikiama schema (2 pav.).

¹² A. Paulauskienė nurodo, kad tikslo naudininkas pagal savo reikšmę yra bendraties ekvivalentas (Paulauskienė 1989: 110), kad gryną tikslo reikšmę turi tas naudininkas, kuris yra bendraties ekvivalentas (Paulauskienė 1994: 124).

2 PAV. Paskirties naudininko aprėptis *Lietuvių kalbos gramatikoje* (LKG 1976)

DLKG objektinių santykių skyriuje irgi užsimenama, kad paskirties reikšmę paprastai turi konkrečius daiktus žyminčių daiktavardžių naudininkas (DLKG 1997: 514), bet „Tikslo raiškos“ skyriuje kaip reiškiantys paskirtį aptariami ne tik konkrečius daiktus, bet ir procesus pasakančių daiktavardžių naudininkai, plg.: *parvežė lentų namui, ieško žolių akims, pastatė pašiūrę malkoms, turi pinigų mašinai ir ruošiasi sėjai, apsirengė kelionei, gimė kovai, pakvietė jį darbams, pokalbiui, ieško vietos nakvynei, priskynė pietums žirnių, atidavė grūdus tyrimams, pasiuvo drabužį išėigai* (DLKG 1997: 551–552). Tiesa, šioje gramatikoje irgi pastebima, kad procesus reiškiančių daiktavardžių (dažniausiai – veiksmažodinių) naudininką neretai galima pakeisti bendratimi, pvz., *ruošiasi sėjai* ir *ruošiasi sėti*, bet ir tokie bendratimi galimi pakeisti naudininkai aptariami kaip paskirties reikšmės naudininkai.

Tačiau tikslo reikšmė numatoma ir DLKG, riba tarp tikslo ir paskirties reikšmių brėžiama ir čia. Ją brėžiant, kaip būtų galima spręsti iš naudininką prisijungiančių veiksmažodžių semantinių grupių detalaus vardijimo, šioje gramatikoje orientuojamasi ne į naudininku einančio daiktavardžio, o į jį prisijungiančio veiksmažodžio semantines ypatybes – siekiama išvardyti veiksmažodžių semantines grupes, su kuriomis gali būti vartojamas paskirties naudininkas. Tai aktyvaus veiksmo tranzityviniai veiksmažodžiai,

žymintys daikto įsigijimą ar turėjimą (*įsigyti, gauti, pirkti, pasamdyti, išnuomoti, užsidirbti, pasiūmti, rasti, turėti, laikyti, auginti*), daikto sukūrimą ar paruošimą (*padaryti, įsteigti, paruošti* ir kt.), daikto vietos pakeitimą (*at(si)nešti, at(si)vežti, at(si)varyti, at(si)vesti, (pa)dėti, (pa)duoti*), konkretų veiksmą (*pastatyti (klojimą), iškasti (griovį), išvirti (sriubą)* ir kt.), taip pat kai kurie kilmininką valdantys veiksmažodžiai (*reikėti, trūkti / stigti, užtekti / pakakti, prašyti, reikalauti, ieškoti*), retai – neobjektiniai veiksmažodžiai (*ruoštis, darbuotis, gyventi, gimti, pasišvęsti*) (DLKG 1997: 551). O kaip reikalaujantys nurodyti tikslą įvardijami aktyvaus veiksmo tranzityviniai veiksmažodžiai, kurie reiškia slinktį ar jos pertrūkį (*eiti, važiuoti, vykti, bėgti, skristi, grįžti, rinktis, skubintis* ir kt.), slinkties skatinimą ar neskatinimą (*siųsti, varyti, leisti, kviesti, prašyti* ir kt.), daikto padėties keitimą ar kitimą (*atsinešti, pasodinti, gulti, klauptis, atsistoti, pasilenkti*) (DLKG 1997: 551). Išeitų, kad DLKG pateikiama paskirties naudininko samprata, be vardažodinių junginių, apima ir su tam tikrų semantinių grupių veiksmažodžiais sudarytus žodžių junginius (žr. 3 pav.).

3 PAV. Paskirties naudininko aprėptis *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (DLKG 1997)

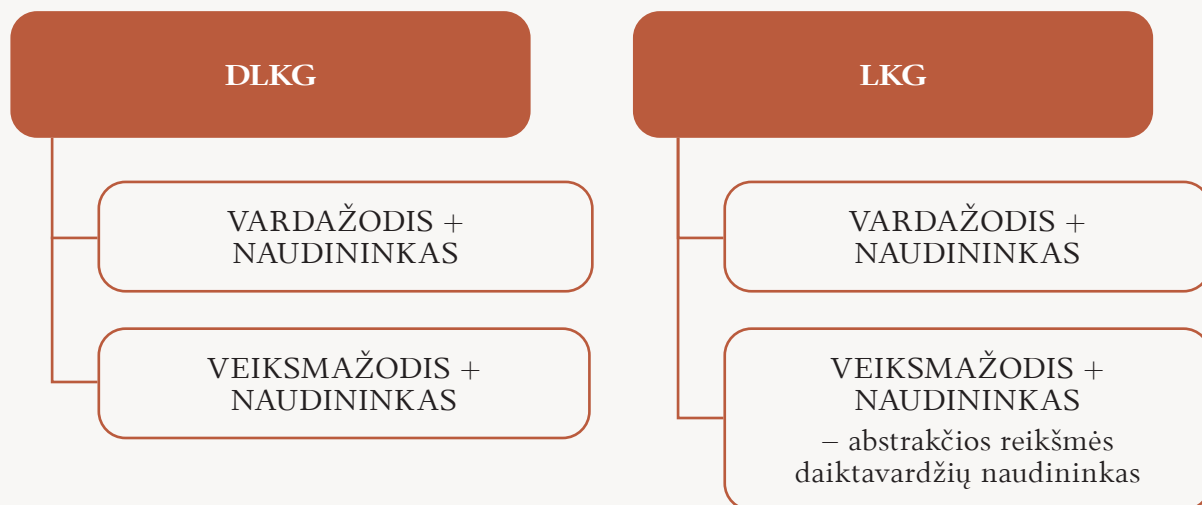
Toks tikslą ar paskirtį reikalaujančių nurodyti veiksmažodžių grupių vardijimas galėtų rodyti, kad riba tarp paskirties ir tikslo reikšmių brėžiama remiantis veiksmažodžio semantika. Tačiau veiksmažodžiai, reikalaujantys nurodyti paskirtį, DLKG

vardijami naudininko poskyryje, o veiksmožodžiai, reikalaujantys nurodyti tikslą, – kilmininko poskyryje, ir taip išeina, kad kaip reiškiantys paskirtį DLKG numatomi veiksmožodžių junginiai su naudininku, o veiksmožodžių junginiai su kilmininku laikomi reiškiančiais tikslą (žr. 3 pav.). Taigi, iš esmės nubrėžiama į veiksmožodžio prisijungiamą žodį orientuota riba. Tokia tikslo ir paskirties riba žodžių junginių pagrindu brėžiama ir kai kuriuose kituose darbuose. Štai Elena Valiulytė, nurodžiusi, kad tikslo semantinę kategoriją sudaro dvi skirtingos reikšmės, t. y. siekinio ir paskirties, teigia, kad kiekviena šių reikšmių turi būdingą raišką: siekinys reiškiamas kilmininku (vienu ar su bendratimi), kilmininko poziciją užimančia bendratimi (*nuejo vandens, sugrižo raktą pasiimti, išėjo riešutauti*), o paskirtis reiškiamą naudininku (vienu ar su bendratimi), naudininko poziciją užimančia bendratimi (*turi rugių sėklai, padarė lentyną knygoms sudėti, patiesė lentą pereiti*) (Valiulytė 2001: 201). Kai kuriuose darbuose tokia riba brėžiama ir aptariant sakinio dalis. Pavyzdžiui, Vytauto Sirtauto ir Česio Grendos *Lietuvių kalbos sintaksėje* tikslo aplinkybė suskirstoma į kilmininkinę ir naudininkinę (Sirtautas, Grenda 1988: 127), V. Labučio *Lietuvių kalbos sintaksėje* – į siekimo tikslo (siekimo) ir paskirtinio tikslo (paskirties) aplinkybes (Labutis 1998: 300). Tačiau kitur, pavyzdžiui, LKG, tikslo aplinkybė į grupes neskaidoma, tevardijamos formos (naudininkas, bendratis, kilmininkas, siekinys ir kt.), kurios sakinyje gali atlikti tikslo aplinkybės funkciją (LKG 1976: 519–521).

Semantinio pobūdžio ribą tarp tikslo ir paskirties brėžiant nevienodu pagrindu, nevienoda numatoma ir paskirties naudininko sąvokos aprėptis: DLKG kaip paskirtį reiškiantys, be daiktavardinių junginių, numatomi veiksmožodžių junginiai su konkrečios ir abstrakčios reikšmės daiktavardžiais, o LKG pastariesiems daroma išimtis – jie vertinami kaip žymintys tikslo, o ne paskirties santykius (žr. 4 pav.).

Tokios išimties ištakų būtų galima ieškoti J. Jablonskio darbuose. Apibūdinamas paskirties naudininką *Linksniuose ir prielinksniuose* ar jau ir ankstesniame darbe – 1922 m. *Lietuvių kalbos sintaksėje* jis nurodė, kad paskirties naudininku reiškiamas daiktas arba asmuo. Apibūdinamas tikslo naudininką, J. Jablonskis naudininku einančių žodžių semantinių ypatybių nenurodė, bet tikslo naudininką iliustravo ir abstrakčios reikšmės daiktavardžių pavyzdžiais, kaip antai *Drabužį ir išėigai pasisiūdinau, Esąs ir kryžius pastatytas jo darbų atminimui* (darbams atminti), *Duokit man šį tą atminimui* (Jablonskis 1928: 50–51). Nemažai abstrakčios reikšmės daiktavardžių pavyzdžių tikslo naudininkui iliustruoti pateikta 1901 m. *Lietuviškos kalbos gramatikoje*,

4 PAV. Paskirties naudininko aprėptis *Lietuvių kalbos gramatikoje* ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (LKG 1976; DLKG 1997)

kur *paskirties naudininko* terminas dar nevertotas (Jablonskis 1957a: 159), kai kuriose sakiniuose, tiesa, tokį naudininką keičiant bendratimi, pvz.:

- a) *Kelionei reikės daug pinigų;*
- b) *Sūnus pinigų kelionei atsiuntė;*
- c) *Orei (= arimui, arti) žagrių neturime;*
- d) *Pelkėse pradėjo kasti velėnas šilumai;*
- e) *Duok duonos, pinigų maistui;*
- f) *Milžtuvės niekam nereikia vartoti, kaip tik milžimui karvių (= karvėms milžti);*
- g) *Sūdymui (sviestui sūdyti) nusipirkome rupiosios druskos;*
- h) *Padėjau tą daiktą vartojimui;*
- i) *Darymui šveicariškų sūrių (= sūriams daryti) reikalingas yra mažo veršiuko pilvelis; pilvelis reikia gražiai išmazgoti ir padėti reikalui;*
- j) *Žemė daugiau nešė vaisių, nekaip išmitimui žmonių reikėjo;*
- k) *Šitą paminklą žmonės pastatė atminimui (zum Andenken) garbingo rašytojo;*
- l) *Sūrius spaudžiame valgymui.*

(Jablonskis 1957a: 159)

Tačiau ir V. Ambrazo, pateikiančio istorinius paskirties naudininko tyrimus, teigiama, kad lietuvių kalbos naudininko, atitinkančio kitų giminiškų kalbų datyvą,

pasirinkimą tipiškais atvejais lemia ne veiksmožodžio valdymas, o pačiam linksniui – naudininkui – būdinga reikšmė (Ambrazas 2006: 246). Tiesa, V. Ambrazo *Lietuvių kalbos istorinėje sintaksėje* pateikiama kiek kitokia klasifikacija. Čia teigiama, kad lietuvių kalboje naudininku dažniausiai eina asmenų pavadinimai ir veiksmožodžių abstraktai, turintys prototipinę paskirties arba tikslo reikšmę, ir pagal vyraujančius leksinės raiškos polinkius skiriamos dvi naudininko konstrukcijų grupės: asmenis ir kitas gyvas būtybes dažniausiai žymintis naudininkas, kuris čia įvardijamas kaip paskirties naudininkas, ir veikslių pavadinimus bei negyvus dalykus žymintis naudininkas – tikslo naudininkas (Ambrazas 2006: 246–254). Taigi, paskirties naudininkas čia aptariamas kaip asmenį, kuriam skiriamas veiksmas, reiškiantis naudininkas. O tikslo naudininkas nuo jo skiriamas pagal linksnio formą turinčių žodžių pobūdį – juo eina negyvus daiktus reiškiančių vardažodžių ir įvardžių formos. Aptariant tikslo naudininką pabrėžiama, kad tikslo reikšmė ypač būdinga veiksmožodinių daiktavardžių, daugiausia veiksmo pavadinimų, naudininkui, ir ji iliustruojama tokiais pavyzdžiais kaip *Orei žagrių reiks, Vasaros darbams pasikviesdavo padienininkų, Kelionei (pinigų) jau užteks*, kartu pasakant, kad iš tikslo reikšmės vartojamo veiksmožodžių abstraktų naudininko yra išriedėjusi bendratis. Tiesa, nurodoma, kad tikslo naudininku reiškiami ir įvairūs dalykai, dėl kurių atliekamas veiksmas, kaip antai *atvežė rąstų trobai, papjovė gaidį sriubai, suarė lauką vasarajui* (Ambrazas 2006: 254). Tačiau Adelės Valeckienės straipsnyje „Linksnis ir jo funkcijos lietuvių kalboje“ paskirties naudininkas siejamas ne su asmenis reiškiančiu naudininku, o su konkrečius daiktus žyminčių daiktavardžių naudininku, jungiamu prie tranzityvinio veiksmožodžio ir rodančiu, kokiam daiktui skiriamas nuo to paties veiksmožodžio priklausomu galininku reiškiamas daiktas (pvz.: *pjovė lentas grindims, drožė dantis grėbliui, audė drobę marškiniams, pirko medžiagos suknelei, kirto krūmus malkoms, gavo ruginių miltų duonai*), o tikslo funkcija – irgi pirmiausia su abstraktų (ir apibendrintą daiktą) žyminčių daiktavardžių naudininku, kuris, pasak autorės, jungiamas tiek prie tranzityvinių, tiek prie intranzityvinių veiksmožodžių ir rodo, koku tikslu atliekamas veiksmas (pvz.: *rengė darbą spaudai, pasisiūdino suknelę vestuvėms, ieško vietos poilsiui, skyrė lėšų mokslui, neužteko pinigų mokesčiams, vežė rąstus statyboms, taisėsi kelionei, rengėsi egzaminams, susikaupė maldai*). Paskirties ir tikslo naudininkų semantinė funkcija šiame straipsnyje apibendrinama kaip *finitivo funkcija* (Valeckienė 2000: 89). Plačiau ji paaiškinta autorės parengtoje *Funkcinėje lietuvių kalbos gramatikoje*. Finitivo funkciją apibūdinus kaip daikto paskirtį bei tikslą, čia

skiriama dvejopa funkcija: a) finityvo funkcija, pasakoma negyvus konkrečius daiktus žyminčių daiktavardžių naudininku (ji būdinga konkrečiam daiktui, kuriam skiriamas kitas daiktas); b) abstraktų daiktą žyminčių daiktavardžių naudininku reiškiamas finityvas (tokia finityvo funkcija esanti siekiamas veiksmo tikslas ar tikslo sfera). O asmeniui būdingos finityvo funkcijos čia minimos kaip beneficento, percipiento, experiento funkcijos (Valeckienė 1998: 49).

Vis dėlto abstrakčios reikšmės daiktavardžiai konkretėja, todėl brėžti ribą tarp paskirties ir tikslo reikšmių orientuojantis į daiktavardžio konkretumą ar abstraktumą turėtų būti keblu. R. Miliūnaitė, aptardama gramatikos reiškinių norminimo ypatumus ir išskirdama universalijas, neleidžiančias brėžti aiškesnių ribų tarp norminamųjų reiškinių, kaip vieną jų mini priešpriešą *abstraktu – konkrečiu* ir pastebi, kad ryškūs tik tolimiausi šios priešpriešos nariai ir esama įvairiai nusakomų abstraktumo laipsnių (*abstraktusis daiktavardis, apkonkretėjęs, pakonkretėjęs, sukonkretėjęs, įgavęs konkrečią reikšmę* arba *konkretusis daiktavardis*) (Miliūnaitė 2003c: 21–22). Štai ir LKG pirmajame tome tikslo naudininkui iliustruoti pateikiamas pavyzdys *Tas dėdė paskolijo dar jai keliui ir pora rublių pinigų* iš pažiūros būtų konkrečios reikšmės daiktavardžio vartojimo pavyzdys (LKG 1965: 34). I. Musteikienė, aptardama tikslo naudininkus, taip pat ir A. Paulauskienė veiksmožodinės kilmės daiktavardį *pūdymas* sakinyje *Pavasari akėk, vėl ark sėjai, kartok pūdymui* mini kaip konkrečios reikšmės daiktavardžio pavyzdį (Musteikienė 1967: 17; Paulauskienė 1994: 124). I. Musteikienė taip pat mini atvejų, kai veiksmožodžio junginys su naudininku tipine tikslo raiškos priemone – bendratimi – nėra kaip pakeisti, nes naudininku išreikšto daiktavardžio ir bendrašaknės bendraties leksinės reikšmės nutolusios (pvz.: *Įkurtuvėms Kiškis papiovė meitėlį, prikepė pyragų, padirbo alaus* (plg. *įkurti*); *LTSR Dailininkų sąjungoje atrinkti darbai šiai tarptautinei keramikos parodai* (plg. *parodyti*)), kai bendratis reikalautų reikšmę papildančio ar patikslinančio žodžio (pvz.: *Rašė turįs tokių stiprią gerklę, kad galis visą operą perrėkti, tik neturįs lėšų pirmajai pradžiai* (plg. *neturįs lėšų pradėti – ką?*); *Nespėjo Krukas duoti remontui pinigų, atbėgo kitą dieną į kontorą vyriausiasis darbų technikas...* (*duoti remontuoti – kam?*)) ir kt. (Musteikienė 1967: 15). A. Paulauskienės tiesiogiai įvardijama, kad tikslas pasakomas ne tik abstrakčius, bet ir konkrečius daiktus reiškiančių daiktavardžių naudininku (Paulauskienė 1994: 124). J. Jablonskio tikslo naudininkas taip pat iliustruotas ne tik abstrakčios reikšmės veiksmožodžių pavyzdžiais, bet ir tokiomis pavyzdžiais kaip *Avis laikom vilnai ir mėsai, karves – daugiausia pienui* ar *Vežė*

trobai – privežė pirksiai, Papiaukit vištą kur riebią sribai (sriubai) (Jablonskis 1928: 50–51), o paskirties naudininkas – tokiais pavyzdžiais kaip *Statybai jau ir rąstų vyras parvežė visą vežimą, Posėdžiui nupirk* (parnešk, atnešk, parūpink) *ir rašalo, (Dabar) tu žmogus, atidavęs visus skatikus mokesniams, brisk pėsčias* (Jablonskis 1928: 48–49).

Taigi, abstraktumo ir konkretumo ribos keblumas gali būti priežastis, kad DLKG tikslo ir paskirties reikšmių riba remiantis daiktavardžio konkretumu ar abstraktumu jau nebrėžiama, t. y. čia nurodoma, kad paskirties reikšmę turi tiek konkrečius daiktus reiškiančių daiktavardžių naudininkas (*parvežė lentų namui, ieško žolių akims, pastatė pašiūrę malkoms, turi pinigų mašinai*), tiek ir procesus žyminčių daiktavardžių naudininkas (kaip antai *apsirengė kelionei, gimė kovai, atidavė grūdus tyrimams, pasiuvo drabužį išėigai*) (DLKG 1997: 551–552). Tokia riba nebrėžiama ir išsamius linksnių reikšmių ir vartojimo aprašus pateikiančiuose J. Šukio (1976, 1984, 1998) darbuose. Nors dėl to, kaip pavadinti sakinyje tikslo aplinkybe einantį naudininką, juose svyruota (jis vadintas ir tikslo naudininku, ir paskirties naudininku), naujesniuose darbuose pasirenkamu terminu *paskirties naudininkas* aprėpiami tiek konkrečius daiktus, tiek abstrakčius dalykus reiškiančių daiktavardžių naudininkai, tik nurodomas ryškesnis ar ne toks ryškus tikslo arba paskirties atspalvis – kai naudininkas yra abstraktesnis daiktavardis, jis paprastai turi ryškesnę tikslo atspalvį (Šukys 1998: 169). Nuo paskirties naudininko aiškiai skiriamas tik tikslo kilmininkas, rodantis, kad veiksmu ko nors siekiama, pvz., *išvažiavo šieno* (paskirties naudininku dažniausiai pasakoma, kokiam reikalui skiriamas koks daiktas, pvz., *druska šienui*) (Šukys 1998: 168). Ryški riba tarp paskirties ir tikslo naudininkų nebrėžiama ir kai kuriuose kituose darbuose – tikslo ir paskirties reikšmės minimos kartu, kai kur nurodant ryškesnę tikslo ar paskirties atspalvį (pvz.: Sirtautas, Grenda 1988: 126–128; Paulauskienė 1994: 120–126).

Tačiau keblukas ne tik į daiktavardžio abstraktumą ar konkretumą orientuotas paskirties ir tikslo reikšmių skyrimo kriterijus, bet ir kriterijus, orientuotas į veiksmažodžio semantines ypatybes, t. y. keblu išvardyti visas veiksmažodžių semantines grupes, o juolab visus veiksmažodžius, su kuriais galėtų būti vartojamas paskirties naudininkas. I. Musteikienės (1967) tyrimas, kuriame aptarti nuo veiksmažodžių priklausomi naudininkai, jos vadinami tikslo naudininkais, parodytų, kad prie DLKG vardijamų paskirties naudininką galinčių prisijungti veiksmažodžių dar reikėtų pridėti tokius galininkinius veiksmažodžius kaip *palikti, atidėti, rezervuoti, taupyti, birginti, rinkti, krauti*, veiksmažodį *mobilizuoti* ir jo sinonimus *(su)burti, (su)telkti, (su)glausti*,

(su)vienyti, veiksmožodį *naudoti* ir jo priešdėlinius vedinius *panaudoti, sunaudoti*, veiksmožodį *rinkti(s)* ir jo priešdėlinius vedinius *atrinkti, pa(si)rinkti* ir kt. (a–f), taip pat kur kas daugiau žodžio reikšmei papildyti nereikalaujančių veiksmožodžių, kaip antai *išsilaisvinti, prasiverti, išsirikiuoti* (g–i) ir kt., pvz.:

- a) *Atidėjo asmeninę sąskaiton skatiką juodai dienai;*
- b) *Sąjungininkai taip pat įvairiam darbui mobilizavo svetimų valstybių piliečius;*
- c) *Aš telkiu žmones darbui miške;*
- d) *<...> tuos rąstus Ivanas Ivanovičius žadėjo panaudoti naujo barako statybai;*
- e) *Dirbo jie dvare: rinko bulves sėklai;*
- f) *Tam darbui jis pasirinkdavo inteligentiškesnius kalinius ir su savo komandos nariais elgdavosi visiškai padoriai.*

(Musteikienė 1967: 6–9)

- g) *<...> išsilaisvintų sandėliai kitoms prekėms;*
- h) *Iš siaubo perkreipta burna, sakytum, šauksmui prasivėrė;*
- i) *O dabar štai Sagamyje finaliniams plaukikams ežero trasose išsirikiavo irkluotojai.*

(Musteikienė 1967: 11–14)

Turbūt todėl kituose kalbos gramatinę sandarą perteikiančiuose darbuose visų paskirties naudininko reikalaujančių ar jų galinčių prisijungti veiksmožodžių ir nevardijama, tenurodomos kilmininko reikalaujančių veiksmožodžių grupės (pvz.: Sirtautas, Grenda 1988: 127; Labutis 1994: 73–74; 1998: 301–302). Viename naujausių lietuvių kalbos sintaksinės sandaros aprašų – L. Bučienės parengtoje mokomojoje knygoje *Lietuvių kalbos sintaksė: teorija ir praktika* irgi tenurodomos tikslo kilmininką galinčių valdyti veiksmožodžių semantinės grupės, būtent veiksmožodžiai, žymintys slinkti, slinkties skatinimą, būsenos keitimą ar kitimą, o paskirties naudininką valdantys veiksmožodžiai įvardijami apibendrintai – tai aktyvaus veiksmo tranzityviniai veiksmožodžiai (Bučienė 2014a: 88). LKG irgi vardijami tik veiksmožodžiai, numatantys tikslo kilmininką, būtent judėjimo ir judėjimo ar kitokio veiksmo skatinimo veiksmožodžiai (pvz.: *Tučtuojau važiuoju daktaro; Kaimynas buvo kirvio atėjęs*), taip pat

būsenos kitimo ar nekitimo veiksmažodžiai (pvz.: *Visa brigada susirinko išleisti-
vių; Tuo tarpu parbėgo šeimyna pietų; Jie dabar posėdžio renkasi; Kada parvažiuosi
atostogų* (LKG 1976: 28)). O sakinio dalių skyriuje, kur tiek veiksmo paskirtį, tiek
tikslą reiškiantis naudininkas pagal sintaksinę funkciją vertinamas kaip tikslo aplin-
kybė, tiesiogiai nurodoma, kad naudininkas tikslo aplinkybe eina prie įvairių leksinių
reikšmių veiksmažodžių (ir būdvardžių) (LKG 1976: 517).

Gana keblią ribą tarp paskirties ir tikslo naudininkų, kaip būtų galima spręsti iš
gramatikose ar kituose darbuose pateikiamo vertinimo, daro naudininko ir bendraties
konstrukcija, kurią vertinant jau labiau, nei vertinant paskirties ar tikslo naudininkus,
susitelkiama į vadinamąjį priemonės kriterijų, t. y. į daiktavardžio, prie kurio jungiamas
naudininkas su bendratimi, semantines ypatybes (pvz.: Paulauskienė 1989: 111–112;
1994: 125–126; Šukys 1998: 174–180; Valeckienė 2000: 89). Šis naudininkas įvardija-
mas gana įvairiai – tiek kaip tikslo, tiek kaip paskirties naudininkas, neryškinant tikslo
ir paskirties reikšmių ribos. Vis dėlto kai kuriuose darbuose, kaip ir J. Jablonskio grama-
tikose, ryškėtų polinkis naudininką su bendratimi įvardyti vienodai.

Iš LKG aiškėtų, kad jį linkstama vertinti kaip paskirties naudininką. Be ben-
draties vartojamą paskirties naudininką paminėjus veiksmažodinių junginių skyriuje,
priduriama, kad prie naudininko galima prišlieti bendratį (LKG 1976: 32), o tai rody-
tų, kad ir naudininkas su bendratimi, kaip antai *privežė rąstų namui statyti, pirko dalgį
šienui pjauti, sukėlė pašiūrę lentoms sukrauti, padarė aikštelę mašinoms stovėti*, vertinamas
kaip reiškiantis paskirties santykius. Tai patvirtintų šioje gramatikoje pateikiamas iš-
samus žodžių junginių su bendratimi skyrius – bendraties ir naudininko konstrukcijos
aptariamoms poskyryje, pavadintame „Junginiai, reiškiantys paskirties santykius“ (LKG
1976: 170–173). Čia nurodžius keliagubus naudininko ryšius (ir su veiksmažodžiu, ir
su jo valdomu tiesioginio objekto linksniu, ir su bendratimi), šie ryšiai aptariamai ats-
kirai, bet tikslo reikšmė juos aptariant neminima. Minima, kad naudininkas tokiuo-
se junginiuose reiškia veiksmažodžio reiškiamo veiksmo ir kartu jo objekto paskirtį
(LKG 1976: 172), o kaip tikslo santykius reiškiantys junginiai aptariamoms bendra-
ties, kilmininko ir bendraties konstrukcijos, vartojamos su judėjimą, daikto padėties
pa(si)keitimą žyminčiais veiksmažodžiais, pvz.: *išėjo linų rauti, išvarė našlaitę gyvulių
ganyti* (LKG 1976: 168). Išeitų, kad naudininkas su bendratimi LKG vertinamas kaip
reiškiantis paskirties santykius. Tiesa, LKG pirmajame tome tokių pavyzdžių kaip *Iš
anksto Zidorius paruošdavo lovį mėšai sūdyti, nuvydavo virves kumpiams rūkyti ir*

padarydavo iš bonkų kaklų žiedus dešroms kimšti teikta ne paskirties, o tikslo naudininkui iliustruoti, pasakius, kad tikslo naudininkas su bendratimi paprastai eina po žodžių, reiškiančių priemonę tikslui pasiekti (LKG 1965: 194)¹³. Įžvelgti skirtumų tarp pirmajame gramatikos tome tikslo reikšmei iliustruoti teikiamų pavyzdžių *paruošdavo lovj mėšai sūdyti, nuvydavo virves kumpiams rūkyti, padarydavo žiedus dešroms kimšti* ir trečiajame gramatikos tome paskirties naudininkui iliustruoti teikiamų pavyzdžių *pirko dalgį šienui pjauti, sukalė pašiūrę lentoms sukrauti, padarė aikštelę mašinoms stovėti* keblu. Tai veikia rodytų, kad dėl naudininko su bendratimi vertinimo paskirties ir tikslo reikšmių požiūriu šioje gramatikoje svyruota.

Su paskirties reiškimu naudininkas su bendratimi siejamas ir DLKG. Tiesa, aptariant veiksmažodžių junginius su bendratimi pasakoma, kad ji tiek viena, tiek su kilmininku, tiek ir su naudininku žymi tikslą (DLKG 1997: 552), tačiau toliau kaip tikslo bendratis įvardijama tik einanti prie slinkties, jos skatinimo ir daikto padėties keitimo veiksmažodžių bendratis (*išsiuntė vaikus uogauti, išvedė arklį parduoti, paėmė knygą pasiskaityti* ir kt.). Naudininkas su bendratimi, pavyzdžiui, junginiuose *pirko dalgį šienui pjauti, atnešė vandens gėlėms palaistyti, ieško auklės vaikui prižiūrėti, davė sviedinį vaikams pažaisti, pastūmė kėdę svečiui atsisėsti*, kaip tikslo naudininkas šiame veiksmažodinių junginių skyriuje neįvardijamas¹⁴. Paskirties reikšmės junginių DLKG minima ir aptariant objekto raišką, o čia jau tiesiogiai pasakoma, kad paskirties naudininkas dažnai siejamas su bendratimi, pvz.: *pirko dalgį rugiams pjauti, padarė inkilėlį varnėnams perėti, pasamdė piemenę žąsims ganyti* (DLKG 1997: 514). Tai rodytų, kad ir šioje gramatikoje naudininkas su bendratimi vertinamas kaip turintis paskirties reikšmę. DLKG naudininko su bendratimi pavyzdžių teikiama ir „Požymio raiškos“ skyriuje, taigi naudininkas su bendratimi vertinamas ir kaip galintis reikšti daikto požymį (žr. tolesnį poskyrį).

Tiesa, griežtos ribos tarp tikslo ir paskirties reikšmių DLKG nebrėžiama: nors aptariant veiksmažodžių junginius su kilmininku minima tikslo reikšmė, o aptariant

¹³ LKG pirmajame tome taip pat pasakyta, kad tikslo naudininkas gali eiti ir po žodžių, kurie priemonės tiesiogine reikšme nežymi, pvz.: *Ant stalo buvo patiekta tiek visokių valgių ir gėrimų, kad vietos negalėjai rasti šaukštui padėti; Su pasididžiavimu vyras parodė pačiai savo darbo vaisius: krosnį, virtuvėlę, lova, net sienoje įkaltas vėnis apdarui pasikabinti* (LKG 1965: 194).

¹⁴ Čia įvardijamas tik bendratis ir naudininko santykis: naudininkas žymi bendratimi reiškiamo veiksmo tiesioginį objektą (*šienui pjauti*, plg. *pjaus šieną*; *gėlėms palaistyti*, plg. *palaistys gėles*) arba subjektą (*vaikams pažaisti*, plg. *vaikai žais*; *svečiams atsisėsti*, plg. *svečias atsisės*) (DLKG 1997: 552–553).

veiksmožodžių junginius su naudininku – paskirties reikšmė (tuo remiantis nustatyta tarp paskirties ir tikslo reikšmių brėžiama riba), tiek vieni, tiek kiti junginiai aptariami šios gramatikos aplinkybių raiškos skyriuje, pavadintame „Tikslo raiška“ (DLKG 1997: 551–553), o tai rodytų, kad pagal sintaksinę funkciją ir čia minimas naudininko bei bendraties junginys veikiausiai vertinamas kaip tikslo aplinkybė.

Apibendrinant paskirties ir tikslo reikšmių ribas, brėžiamas pagrindiniuose kalbos gramatinės sandaros aprašuose, aiškėtų, kad paskirties ir tikslo santykius juose siekiama skirti, tačiau jie skiriami nevienodu pagrindu. DLKG orientuojamasi į naudininką prisijungiančio žodžio semantines ypatybes, LKG – dar ir į naudininku einančio žodžio reikšmę. Todėl paskirties ir tikslo semantinių santykių ribos ir nubrėžiamos nevienodos, kartu numatant nevienodą paskirties naudininko sąvokos aprėptį: LKG į šią aprėptį neįtraukiami veiksmožodžių junginiai su abstrakčios reikšmės daiktavardžiais, o DLKG rodytų pokytį – paskirties reikšmės junginiais laikomi ir veiksmožodžių junginiai su abstrakčios reikšmės daiktavardžiais. Naudininką su bendratimi abiejose gramatikose linkstama vertinti kaip reiškiantį paskirties santykius. Tiesa, kituose naudininko reikšmių aprašuose ryški riba tarp paskirties ir tikslo reikšmių nebrėžiama.

3.2. Paskirties ir pažymimieji naudininkai

Be veiksmožodžių valdomo naudininko, paskirties naudininku, kaip jau paaikškėjo, laikomas ir vardažodžių prisijungiamas linksnis, o I. Musteikienės straipsnyje paskirties naudininko samprata pirmiausia su juo ir siejama. Tačiau ir darbuose, kuriuose paskirties naudininko samprata nuo vardažodžių priklausomu naudininku neapribojama, naudininką, siejamą su daiktavardžiu, nuo kitų paskirties naudininkų mėginama kaip nors skirti. Antai jis atskirai aptariamas A. Paulauskienės *Gramatinėse lietuvių kalbos vardažodžių kategorijose*, čia aiškiai įvardijant, kad eidamas su veiksmožodžiais naudininkas reiškia tą dalyką, kuriam skiriamas veiksmas, o eidamas su daiktavardžiais jis reiškia tai, kam skiriamas daiktas (Paulauskienė 1989: 113).

Tiek LKG, tiek DLKG irgi minimi veiksmo paskirtį ir daikto paskirtį reiškiantys naudininkai, net jei toliau vartojama terminija jų skirtumo ir neryškina. Veiksmo paskirtį reiškiantys naudininkai minimi veiksmožodinių junginių skyriuje aptariant objektinius (LKG) ir tikslo (DLKG) santykius, o daikto paskirtį reiškiantis naudininkas

DLKG aptariamas skyriuje „Požymio raiška“ (DLKG 1997: 561), prieš tai nurodžius, kad šiame skyriuje vardijamos žodžių formos gali reikšti daikto požymį (DLKG 1997: 556). Taip atskleidžiama, kad šis paskirties naudininkas vertinamas kitaip nei šios gramatikos „Tikslo raiškos“ skyriuje minimas paskirties naudininkas. Sakinio dalių aprašų DLKG atsisakoma, siekiant nedubliuoti žodžių junginių aprašais perteikiamos informacijos, tačiau aptariant požymio raišką čia minimi derinamasis ir nederinamasis pažyminiai¹⁵ ir naudininkas su daiktavardžiais aptariamas nederinamojo pažyminio skyriuje, o tai atskleidžia ir sintaksinį šių nuo daiktavardžio priklausomų naudininkų ar naudininkų su bendratimi vertinimą – jie vertinami kaip nederinamieji pažyminiai (pvz.: *lašai akims, popierius laiškams, lesalas paukščiams, kraitis dukteriai; pašiūrė mal-koms laikyti, indas arbatai virti, sklypas namui statyti*) (DLKG 1997: 561).

J. Šukio darbuose nuo daiktavardžių priklausomų paskirties naudininkų skirtumas nuo kitokių paskirties naudininkų nurodomas vartojant *nusakomojo linksnio* terminą: „Kartais tikslo naudininkas priklauso ne nuo veiksmožodžio, o nuo daiktavardžio. Tada šis naudininkas tampa nusakomuoju linksniu, nes tą daiktavardį jis apibūdina, išskeldamas daikto ar reiškinių svarbią paskirties ypatybę“ (Šukys 1976: 68), pvz.:

- a) *Nuėjau į girią be kirvių, be peilių, parsinešiau ylai kotą, katilui dugną;*
- b) *Šalia gaidų gitarai čia galėjai rasti ir poezijos rinkinių;*
- c) *Per atostogas bus daug kino seansų vaikams.*

(Šukys 1976: 68)

Vėlesniuose J. Šukio darbuose jau vartojamas *pažymimojo linksnio* terminas: „Kartais paskirties naudininkas priklauso ne nuo veiksmožodžio, o nuo daiktavardžio. Tada jis tampa pažymimuoju linksniu, nes jau apibūdina daiktavardį ir kelia

¹⁵ DLKG pratarmėje nurodoma, kad informaciją, kuri paprastai pateikiama sakinio dalių skyriuje, šioje gramatikoje siekiama perteikti skirstant žodžių junginius pagal turinio plane apibrėžiamus subjektinius, objektinius, aplinkybinius ir pažymimuosius santykius (DLKG 1997: 7). Žodžių junginių tipai ir sakinio dalys DLKG išskiriami sakinio sudėtyje pagal tą patį kriterijų – sintaksinius ryšius, todėl aptariant žodžių junginius nevengiama vartoti ir sakinio dalių terminų. Mintis, kad sakinio dalis galima apibrėžti pagal tą patį kriterijų, kaip ir žodžių junginius, dėstoma 1986 m. V. Ambrazo straipsnyje „Lietuvių kalbos sakinio sintaksinės ir semantinės struktūros vienetai“ (Ambrazas 1986a).

daikto, reiškinių svarbią paskirties ypatybę“ (Šukys 1984: 78; 1998: 169). A. Paulauskienė nurodo, kad su daiktavardžiais vartojamas naudininkas, kaip ir kilmininkas, turi *nusakomąją funkciją* (Paulauskienė 1994: 126). Kituose darbuose daiktavardžių junginiai su naudininku minimi ar išsamiai aptariami kaip *nusakomojo santykio atributiniai junginiai*, *nusakomieji junginiai* (Bučienė 2014b: 91–93), *apibūdinamieji (nusakomieji) atributiniai junginiai* (Labutis 1998: 90–91), *atributiniai paskirties junginiai* (Bučienė 2011). DLKG santykiams tarp pažyminio ir pažymimojo žodžio apibendrintai įvardyti taip pat vartojamas *pažymimųjų (atributinių) santykių* terminas (DLKG 1997: 495)¹⁶. Tiesa, LKG aptariamų daiktavardinių junginių nusakomoji ar pažymimoji reikšmė neminama – daiktavardžių junginiai su naudininku įvardijami kaip reiškiantys paskirties santykius (LKG 1976: 207). Taigi, terminija daiktavardžių prisijungiamiesiems naudininkams įvardyti įvairuoja, tačiau iš jos matyti, kad tokius naudininkus mėginama skirti nuo kitų paskirties naudininkų.

Atributinė ar nusakomoji funkcija minima kaip viena iš dviejų pagrindinių kilmininko funkcijų (pvz.: Labutis 1998: 70; Bučienė 2011: 30), o tai iškelia kilmininku ir naudininku reiškiamų semantinių santykių skirtumo klausimą, juolab kad ir kilmininkas gali turėti paskirties reikšmę, pvz.: *duonos peilis, batų tepalas, akių lašai, audimo staklės*. Štai LKG, aprašant nusakomųjų santykių žymėjimą kilmininku, minimas ir paskirties kilmininkas (LKG 1976: 198), tokia kilmininko reikšmė skiriama ir kitur (pvz., Paulauskienė 1989: 87–88). LKG apie jį, kaip ir apie paskirties naudininką, pasakoma, kad su kilmininku sudaryto žodžių junginio pagrindinis dėmuo gali žymėti priemonę ar įrankį (pvz.: *šieno šakė, duonos peilis, batų tepalas, akių lašai*), medžiagą (pvz.: *plytų molis, megztinio siūlai, palto medžiaga*), vietą (pvz.: *kiaulių tvartas, paukščių ferma*), daiktą (pvz.: *audimo staklės, žaidimo aikštelė, darbo kambarys*). Pranas Kniūkšta netgi yra rašęs, kad daiktavardžio kilmininkas yra tradicinė, labiausiai paplitusi paskirties reiškimo forma (Kniūkšta 1972: 32). A. Paulauskienė, aptardama paskirties kilmininką, yra minėjusi, kad jis kartais yra artimas būdvardžiams (pvz.: *medžioklės*

¹⁶ Nors tiek atributinio santykio semantinį tipą, tiek potipius įvardijanti terminija ypač įvairuoja, pagrindinį tipą, regis, bene įprasčiausia įvardyti kaip atributinius (Bunevičiūtė 1998; Bučienė 2011) ar pažymimuosius santykius (LKG 1976: 185), o skiriami du pagrindiniai potipiai įvardijami kaip nusakomieji ir priklausymo santykiai (LKG 1976: 185–199; Bunevičiūtė 1998: 34–35) ar kaip apibūdinamieji (nusakomieji) ir priklausomybės ar nuosavybės santykiai (Labutis 1998: 90) ir pan. Plačiau apie atributinių junginių semantinį skirstymą ir įvardijimą rašoma L. Bunevičiūtės (1998: 36) straipsnyje.

šautuvas ir medžioklinis šautuvas, bulvių maišas ir bulvinis maišas), tačiau turbūt daugiausia atvejų, kai jis niekuo nepakeičiamas (Paulauskienė 1989: 88).

Aiškinant naudininku ir kilmininku reiškiamo semantinio santykio skirtumus, autorių nurodoma, kad naudininku reiškiamą paskirtis ryškesnė ir akivaizdesnė (Kniūkšta 1972: 34). DLKG teigiama, kad kilmininkas apibūdina daiktą pagal paskirtį (DLKG 1997: 558), o naudininkas nurodo paskirtį (DLKG 1997: 561). Be to, kilmininkas parodo daikto priklausymą rūšiai, o naudininkas tik reiškia paskirtį: „Kilmininkas ir priesagos *-inis* būdvardžiai ne tik rodo priemonės paskirtį, bet pagal tą paskirtį išskiria apibūdinamąjį daiktą iš kitų, parodo jo priklausymą rūšiai, pvz.: *alaus, pieno butelis, drabužių, batų šepetys*“; „Paskirties naudininku visų pirma pasakoma ne daikto rūšis pagal paskirtį, o pati paskirtis, kuri gali būti ir nenuolatinė, tam daiktui nebūdinga. Kai, pavyzdžiui, sakome *šieno šakė* ar *šieninė šakė*, parodome, kad ta šakė yra tam tikros rūšies, specialiai padaryta šienui imti ar krauti. Sakydami *šakė šienui*, visų pirma suprantame, kad ji mums reikalinga šienui imti ar krauti, mes ją tam vartojame. Bet ji gali būti tam darbui specialiai nepritaikyta, t. y. ji gali būti ir *nešieninė*“ (Kniūkšta 1972: 34). Kad kilmininku pirmiausia reiškiamą rūšis pagal paskirtį, nurodoma ir atributinius paskirties santykius nagrinėjančios L. Bučienės straipsnyje „Atributiniai paskirties junginiai“: „Atributiniais junginiais, kurių priklausomasis dėmuo yra paskirties kilmininkas (Ng ← N), dažniausiai nurodoma daikto rūšis pagal paskirtį“, o analogišką semantinę funkciją atliekantis daiktavardžio naudininkas rodo kalbamojo daikto paskirtį (Bučienė 2011: 28). Šiaip ar taip, nors ir mėginama brėžti ribas tarp pažymimuoju pavadinamo paskirties naudininko ir daiktą pagal paskirtį ar daikto rūšį pagal paskirtį nurodančio kilmininko, toks reikšmių skirtumas nėra itin ryškus.

Tiesa, daiktavardžių prisijungiamus naudininkus linkstant laikyti pažymimaisiais, dėl tam tikros daiktavardinių junginių grupės, o būtent veiksmožodinės ar būdvardinės kilmės daiktavardžių junginių su naudininku, svyruojama – jie vertinami ir kaip atributiniai, ir kaip išlaikę atitinkamų veiksmožodinių ar būdvardinių junginių semantinius santykius. Štai kai kuriuose darbuose tokie išvestiniai junginiai priskiriami prie atributinių, bet nurodoma, kad po atributiniais santykiais giliau slypi objektiniai ar aplinkybiniai santykiai (Labutis 1976b; Bunevičiūtė 1998: 37; 2000: 11), kad ir vardažodžių junginiuose išlieka ryškūs nuo veiksmožodžio kamieno semantikos priklausantys žodžių ryšiai (Paulauskienė 1989: 111). Tiesa, nurodomas ir reikšmės priklausymas nuo daiktavardžio konkretumo laipsnio: pačią silpniausią atributinę

reikšmę turi žodžių junginiai su grynaisiais veiksmy pavadinimais, t. y. priesagos *-imas* ar *-ymas* vediniais (pvz., *nusižengimas įstatymams*), o kai žodžių junginį sudaro konkretnės reikšmės vedinys, atributinė priklausomojo dėmens funkcija labiau stebia objektinę ar aplinkybinę (Bunevičiūtė 2000: 14)¹⁷. Tačiau DLKG žodžių junginiai, kurių pagrindiniu dėmeniu eina veiksmažodiniai ar būdvardiniai daiktavardžiai, padaryti iš naudininką ar kitus linksnius valdančių veiksmažodžių (*atsidavimas šeimai, nusižengimas įstatymams, pasiaukojimas tėvynei, padėka gydytojui, pagarba žmogui, meilė tėvynei, užuojauta giminėms, neapykanta priešui*) ar būdvardžių (*gabumas muzikai, dėkingumas tėvams, žiaurumas gyvuliams*), vertinami kaip reiškiantys objektinius santykius (DLKG 1997: 514–515). LKG, įvadiniame skyriuje paminėjęs, kad tik veiksmažodiniai junginiai reiškia objektinius santykius, o atitinkami daiktavardiniai junginiai – atributinius objektinius santykius (plg. *stato namą* ir *namo statyba*), arba kad veiksmažodiniai junginiai reiškia grynai aplinkybinius santykius, o daiktavardiniai šios rūšies junginiai – atributinius santykius su aplinkybinės reikšmės atspalviu (LKG 1976: 16–17), aprašant žodžių junginius prie veiksmažodinių ar būdvardinių daiktavardžių prisijungęs naudininkas vertinamas kaip reiškiantis objektinius santykius (LKG 1976: 206). Taigi, DLKG ir LKG tokie daiktavardžių junginiai su naudininku kaip *pasišventimas darbui, atsidavimas šeimai, priklausymas organizacijai, kerštas priešui, meilė tėvams, padėka gydytojui, pagarba žmogui, dėmesys vaikui, užuojauta giminėms, gabumai mokslui, dėkingumas tėvams, ištikimybė liaudžiai* vertinami kaip reiškiantys objektinius santykius, o žyminčiu paskirties santykius čia laikomas naudininkas, sudarantis junginius su konkrečios reikšmės daiktavardžiais, plg.: *žolės akims, patalpos tyrimams, saikelis duonai* (LKG 1976: 207). Sakinio dalių skyriuje pateikiama pastaba, kad naudininko pažyminio reikšmė yra artima papildinio bei tikslo aplinkybės reikšmėms, o pažyminiu toks naudininkas laikomas tik dėl savo pozicijos sakinyje (LKG 1976: 422). 1976 m. išleistame morfologijos vadovėlyje taip pat pasakyta, kad žodžių junginiuose

¹⁷ Reikšmės priklausymą nuo daiktavardžio konkretumo laipsnio išvelgia ir V. Labutis, nagrinėdamas veiksmažodinių daiktavardžių junginius su kilmininku: kiek daiktavardis yra sukonkretėjęs, tiek subjektinę reikšmę nusveria posesyvinė ar kvalifikatyvinė reikšmė, plg.: *Mūsų daržinės klojimas cementu išpiltas* (posesyvinė reikšmė) ir *Dėl tavo klojimo bus lineliai pakloti* (subjektinė reikšmė), *Tėvynės dirvonuose, lietuvių arimuose darbas yra toks painus ir sunkus* (kvalifikatyvinė reikšmė) ir *Koks jo apsiarimas, kad liko dar pusė lauko nearta* (subjektinė reikšmė). Pasak tyrėjo, kadangi ne visuomet aišku, ar daiktavardis yra visiškai sukonkretėjęs, ar tik apkonkretėjęs, tai susidaro konstrukcijų, kuriose galima įžiūrėti ir subjektinę, ir posesyvinę ar kvalifikatyvinę reikšmę (Labutis 1974: 29).

su daiktavardžiu, tokiuose kaip *meilė žemei, pasipriešinimas nevilčiai, pasiryžimas kovai*, naudininkas žymi veiksmo objektą (Jakaitienė ir kt. 1976: 48).

Taigi, veiksmažodinės ar būdvardinės kilmės daiktavardžių junginiai su naudininku aprašant ar tiriant kalbos gramatinę sandarą ne tik vertinami kitaip nei kitokių daiktavardžių junginiai su naudininku, bet ir vertinami nevienodai, o tai rodytų jų vertinimo keblumą. Šį keblumą 1983 m. leidinyje įvardijo ir svarstė A. Paulauskienė: sintaksinių santykių transformacija tokiu atveju gana įdomi, ir nelabai aišku, kaip ją vertinti sintaksiškai (Paulauskienė 1983: 195). Pasak autorės, su daiktavardžiu einantis naudininkas šiaip jau atlieka nusakomojo naudininko funkcijas, bet daiktavardžiai dažnai esti padaryti iš naudininką valdančių veiksmažodžių, todėl atrodo, kad naudininkas tebėra valdomas, pvz., *aukotis tėvynei* ir *aukojimasis tėvynei*. Nusakomasis naudininkas turėtų būti interpretuojamas kaip nederinamasis pažyminys, bet iki pažyminio toks naudininkas turbūt nepakyla: pažyminys paprastai eina prieš pažymimąjį žodį, o naudininkas išlaiko sintaksinę papildinio poziciją, t. y. eina po pažymimojo žodžio (Paulauskienė 1983: 195).

4. SINTAKSINIO RYŠIO YPATUMAI

Išnagrinėta semantinio pobūdžio riba, mėginama brėžti tarp paskirties ir tikslo naudininkų, daugiausia yra susijusi su veiksmažodžio valdomais naudininkais, o paskirties ir pažymimųjų naudininkų riba – su naudininkais, kurie siejami su daiktavardžiu¹⁸, tačiau iš iki šiol atliktos analizės aiškėja ir tai, kad ne visada paskirties naudininko priklausymas nuo veiksmažodžio ar daiktavardžio yra aiškus.

Tokių neaiškumų keltų naudininkas, kuris LKG ir DLKG minimas objektinių santykių skyriuje, jį apibūdinant kaip jungiamą šalia tiesioginio objekto linksnių ir iliustruojant tokiu pavyzdžiu kaip *nupirko dukteriai* (adresatas) *siūlą megtiniui* (paskirtis). LKG ir kai kuriuose kituose darbuose šis naudininkas įvardijamas kaip priklausantis nuo veiksmažodžio ir reiškiantis veiksmo paskirtį, bet kartu aiškinama, kad jis rodo, kam skiriamas tiesioginio objekto linksniais pasakytas daiktas. Išeitų, kad naudininkas, apibūdintas kaip priklausantis nuo veiksmažodžio ir reiškiantis veiksmo paskirtį, kartu aiškinamas kaip

¹⁸ Paskirties naudininkas numatomas ir kaip būdvardžių prisijungiamas linksnis, bet šiame darbe būdvardiniai paskirties reikšmės junginiai plačiau neanalizuojami. Tai galėtų būti atskiro darbo objektas.

nurodantis daikto paskirtį, taigi siejamas ir su daiktavardžiu. DLKG objektinių santykių skyriuje minimas paskirties naudininkas jau ne tik aiškinamas, bet ir įvardijamas kaip reiškiantis daikto paskirtį: „Tranzityviniai veiksmažodžiai, valdantys objekto galininką, dalies ar neiginio kilmininką, gali būti siejami su naudininku, turinčiu veiksmo adresato ar daikto paskirties reikšmę. Šių naudininkų reikšmės skirtumas ypač akivaizdus, kai jie pavartojami su tuo pačiu veiksmažodžiu, pvz.: *Tėvas pardavė kaimynui* (adresatas) *lentų grindims* (paskirtis)“ (DLKG 1997: 513). Tačiau, minint šį naudininką, nei LKG, nei DLKG jo sintaksinis ryšys su daiktavardžiu aiškiau neįvardijamas.

LKG tik paaiškinama, kad šis nuo veiksmažodžio priklausomas veiksmo naudininkas žymi, kam skiriamas kitu nuo to paties veiksmažodžio priklausomu linksniu pasakytas daiktas ir kad tas daiktas gali būti medžiaga, priemonė, vieta ar naudininku pasakyto daikto dalis (LKG 1976: 32). A. Valeckienės straipsnyje „Linksnis ir jo funkcijos lietuvių kalboje“, kur paskirties ir tikslo naudininkai apibendrinami kaip finityvo naudininkas, nurodoma, kad paskirties funkciją turintis naudininkas rodo, kam skiriamas tiesioginio objekto linksniu pasakytas daiktas (pvz.: *pjovė lentas grindims, drožė dantis grėbliui*), o abstrakčius ar apibendrintus daiktus žyminčių daiktavardžių naudininkas, kuris čia, kaip ir LKG, laikomas tikslo naudininku, – koku tikslu atliekamas veiksmas (pvz.: *rengė darbą spaudai, pasisiūdino suknelę vestuvėms*) (Valeckienė 2000: 89).

Kad kalbamasis naudininkas išties galėtų drauge reikšti ir veiksmo, ir daikto paskirtį, vadinasi, būti susijęs ne tik su veiksmažodžiu, bet ir su daiktavardžiu, aiškiau rodytų V. Labučio pateiktas apibūdinimas. *Lietuvių kalbos sintaksėje* tikslo aplinkybę skirstydamas į siekiamojo tikslo aplinkybę ir paskirtinio tikslo aplinkybę, autorius teigia, kad pastaroji rodanti tariniu pasakyto požymio tikslą, kuris drauge žymi ir papildiniu ar veiksmu pasakyto daikto paskirtį (Labutis 1994: 74). Panašų aiškinimą dar 1971 m. išspausdintame straipsnyje „Dabartinės lietuvių kalbos naudininko reikšmės ir funkcijos“ yra pateikęs V. Grabauskas. Čia aptardamas tikslo naudininką, jis skyrė tiesioginio tikslo naudininką, nusakantį tiesioginį veiksmo tikslą ir turintį gryną tikslo reikšmę (*mes augame žygiams, jie gimė kovai ir laisvei, poetas gyvena kūrybai*), ir naudininką, kuris žymi kartu ir tiesioginio objekto tikslą, ir netiesioginį objektą (*nupirko peiliuką drožinėjimui*). Remiantis tame straipsnyje pateiktu aiškinimu, pastaruoju atveju netiesioginis veiksmo objektas (*drožinėjimui*) sutampa su tiesioginio objekto paskirtimi (*drožinėjimui*) ir įgyja antrąjį – tikslo – požymį (Grabauskas 1971: 52).

Iš kai kurių darbų būtų galima spręsti, kad paskirties naudininko sąvoka būtų su tokiu dvigubus sintaksinius ryšius sakinyje turinčiu naudininku pirmiausia ir siejama. 1963 m. išėjusioje J. Balkevičiaus *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksėje*, kur vartojamas *tikslo naudininko* terminas, pasakoma, kad tikslo naudininkas tikslo aplinkybei reikšti vartojamas tada, kai sakinyje yra papildinys, žymintis priemonę tam tikslui pasiekti, pvz.: *Parsivežėme rugių duonai; Nusipirkau sąsiuvinį užrašams* (Balkevičius 1963: 225–226). Kadangi tikslo aplinkybė čia apibūdinama kaip tarinio valdoma arba prie jo prišliejama, tai tiesiogiai nurodomas šio naudininko ryšys su tariniu, bet jo ryšys su „priemonę žyminčiu papildiniu“ irgi aiškiau neįvardijamas (Balkevičius 1963: 226). Tikslo aplinkybės skyriuje aptariamas ir naudininkas su bendratimi, čia nurodant, kad bendratis su tikslo naudininku vartojama, kai papildinys arba veiksnys žymi priemonę (įrankį, daiktą, medžiagą, organizacinę priemonę, laiko tarpą, medžiagą ir kt.) tikslui pasiekti, kaip antai sakiniuose *Neturiu dantų riešutams krimsti* ar *Šaukim posėdį darbo planui apsvarstyti* (Balkevičius 1963: 228), bet ir šios aplinkybės, pavadintos sudėtine, ryšiai išsamiau neanalizuojami. Tačiau J. Balkevičiaus *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksėje* ne tik sakinio dalys, bet ir žodžių junginiai skirstomi į vienisinius ir sudėtinius, ir aptariant pastaruosius įtraukiama tokių pavyzdžių kaip *peilis duonai riekti* (Balkevičius 1963: 45), kurių aiškinimas atskleidžia, kad čia išvelgiami keliagubi sintaksiniai ryšiai.

Kad toks paskirties naudininkas sakinyje yra susijęs dvigubais sintaksiniais ryšiais, aiškiai nurodoma LKG tikslo aplinkybės skyriuje. Čia pasakius, kad tikslo aplinkybe eina tiek abstraktieji, tiek konkretieji daiktavardžiai, kad ja eina toks daiktavardžio naudininkas, kuriuo pasakoma objekto ar subjekto paskirtis, rašoma: „Tikslo aplinkybe einantis naudininkas paprastai yra susijęs dvigubais sintaksiniais ryšiais: ir su veiksmažodžiu ar būdvardžiu, ir su daiktavardžiu, tačiau ryšys su veiksmažodžiu ar būdvardžiu yra stipresnis, pagrindinis, o su daiktavardžiu – silpnesnis, antrinis“ (LKG 1976: 517), pvz.:

- a) *Prakaršk vilnų kojine*;
- b) *Prakirsk pietums malkų*;
- c) *Petras, dantis sukandęs, sėdosi užstalėje, graibėsi peilio duonai*;
- d) *Duos keletą dienų išsidanginimui*;
- e) *Bent vieną kipšą įkaitui turėsiu*.

(LKG 1976: 517)

Tame pačiame LKG tikslo aplinkybės skyriuje aptariamas ir naudininkas su bendratimi, o jį aptariant taip pat įvardijami dvigubi sintaksiniai ryšiai. Vertinant šią konstrukciją pasakoma, kad naudininkas susijęs ir su tarinio funkciją atliekančiu žodžiu, ir su veiksniu ar papildiniu einančiu žodžiu. Pavyzdžiui, sakinyje *Aš tau duosiu šilko skepetėlę ašaroms nusišluostyti* žodžių junginys *ašaroms nusišluostyti* susijęs ir su tariniu *duosiu*, ir su papildiniu *skepetėlę*, o sakinyje *Stiebai ir lapai naudojami dirvoms tręšti* žodžių junginys *dirvoms tręšti* susijęs su tariniu *naudojami* ir su veiksniais *stiebai ir lapai* (LKG 1976: 520). Su bendratimi vartojamo naudininko sintaksiniai ryšiai išsamiai aptariami ir aprašant veiksmažodžių junginius su bendratimi (LKG 1976: 170–173). Čia įvardijamas junginių su bendratimi ir paskirties naudininko sintaksinių ryšių panašumas: kai veiksmažodis prisijungia bendratį šalia tiesioginio objekto linksnio, pvz., *pirkau siūlų megzti*, bendratis yra susijusi ir su pagrindiniu veiksmažodžiu, ir su jo valdomu objekto tiesioginio objekto paskirtį) ir yra artima paskirties naudininkui, kuris irgi susijęs dvigubais ryšiais, pvz., *pirkau siūlų mezgimui* (LKG 1976: 170). Šiame skyriuje taip pat atskleidžiama, kad naudininkas yra susijęs trigubais sintaksiniais ryšiais – ir su veiksmažodžiu, ir su daiktavardžiu, ir su bendratimi, antai sudėtiniame žodžių junginyje *pirko dalgį šienui pjauti* jis susijęs su veiksmažodžiu *pirko*, su bendratimi *pjauti* ir su veiksmažodžio valdomu tiesioginio objekto linksniu *dalgį* (LKG 1976: 171–173).

Sintaksinius ryšius tarp daiktavardžio ir jam priklausančio naudininko su bendratimi kartu su kitais sudėtingesnių sintaksinių ryšių žymėjimo atvejais aptaręs Č. Grenda kėlė klausimą, kad bendratį su naudininku reikėtų vertinti kaip einančias vienoje pozicijoje formas: šios dvi formos beveik visada eina greta ir tarp jų retai kada įsiterpia kitos sakinio dalys, be to, jos gali viena kitą pakeisti, todėl, pasak autoriaus, ir būtų galima daryti prielaidą, kad šios dvi formos eina vienoje pozicijoje (Grenda 2001: 193). Vis dėlto naudininkas ir įvardytas, ir grafiškai pavaizduotas kaip žodžių junginiuose *pinigai dalgiumi pirkti*, *kėdė svečiui atsisėsti* susijęs ir bendratimi, ir su daiktavardžiu (*pinigai*, *kėdė*).

Visa tai rodytų paskirties naudininku gramatinės sandaros aprašuose vadinamo linksnio sintaksinių ryšių išskirtinumą. Kita vertus, iš brėžiamų semantinio pobūdžio ribų aptarimo buvo matyti, kad kaip paskirties naudininkas vertinami ne tik šie dvigubų ar trigubų sintaksinių ryšių atvejai, bet ir atvejai, kai naudininkas aiškiai priklauso nuo veiksmažodžio ar nuo daiktavardžio. Tiksliau, paskirties naudininko

sąvoka aprėpiamas ne tik šalia tiesioginio objekto linksnių jungiamas ir dvigubais sintaksiniais ryšiais susijęs naudininkas, bet ir naudininkas, tiesiogiai susijęs tik su daiktavardžiu ar tik su veiksmažodžiu, nors pastarąjį, kaip aiškėjo, labiau linkstama įvardyti kaip tikslo naudininką. Visų šių naudininkų bendrą prigimtį atskleistų istoriniai paskirties naudininko tyrimai.

V. Ambrazas viename straipsnyje naudininką su bendratimi įvardija kaip linksnį, paveldėtą iš labai tolimos praeities, kuriuo nuo seno įprasta reikšti veiksmo tikslą ir paskirtį, turintį tiesioginių atitikmenų seniausiuose indoeuropiečių kalbų paminkluose (Ambrazas 1886b: 71). Kitame straipsnyje, kuriame aptariama naudininko ir bendraties konstrukcijos raida, toks naudininkas išsamiai aptariamas kaip „sintaksinis archaizmas, pagrįstas senesne sintaksinių ryšių būkle“ (Ambrazas 1995: 77). Čia priitariama J. Jablonskio etimologiniam aiškinimui, kad bendratis yra kilusi iš veiksmažodinių daiktavardžių naudininko, taigi naudininkas su bendratimi yra buvęs dvejetainis naudininkas (Ambrazas 1995: 77). Pagal santykį su kitomis sakinio dalimis skiriamos ir aptariamoms trejopos konstrukcijos: tokios, kuriose naudininkas yra susijęs su veiksmažodžiu (*Nesikalbink kitiems patarti, Šovė į orą pagąsdinti žmonėms*), tokios, kuriose jis susijęs su daiktavardžiu (*Kamarą daiktams pasidėti visiškai atėmė, Tas kirvis mal-koms kapoti visiškai atšipo*), ir tokios, kuriose naudininkas yra susijęs tiek su veiksmažodžiu, tiek su jo valdomu daiktavardžiu (*Atvežiau karčių tvorai tverti, Aš tau duosiu šilkų skepetėlę ašarėlėms nusišluostyti*). Pasak tyrėjo, labiausiai paplitusios ir vyraujančios yra būtent pastarosios, o konstrukcijos, kuriose naudininkas priklauso nuo daiktavardžio, esančios išvestinės. Konstrukcijas, kuriose naudininkas priklauso nuo veiksmažodžio, ir konstrukcijas, kuriose jis yra susijęs dvigubais sintaksiniais ryšiais, V. Ambrazas vertina kaip to paties tipo variantus (Ambrazas 1995: 77–79) – taip atskleidžiama, kad visos konstrukcijos susijusios.

I. Musteikienė, paskirties naudininką nagrinėdama daiktavardinių junginių pagrindu, taip pat mini, kad vardažodiniai junginiai galėjo atsirasti iš veiksmažodinių, ir tame 1970 m. spausdintame straipsnyje vardija rusų mokslininkus, besilaikančius tokios nuomonės (Musteikienė 1970). Pasak jos, šie junginiai yra vienas iš veiksmažodinių ir vardažodinių junginių sąveikos atvejų: vardažodiniai junginiai iš veiksmažodinių greičiausiai atsirado ir atsiranda, kai iškrinta jų veiksmažodinis komponentas. Pasak autorės, veiksmažodinis junginys, iš kurio gali išsiskirti vardažodinis, pirmiausia pakeičia savo vidinę struktūrą, t. y. pradeda valdyti visą vardažodinę konstrukciją, kuri

gali būti vartojama ir be veiksmožodžio, plg.: *pirko aparatą kavai virti* ir *aparatas kavai virti* (Musteikienė 1970: 62). Tačiau, pasak V. Ambrazo, nepaneigiamas lieka Ernsto Fraenkeliio teiginys, kad istoriškai naudininko su bendratimi konstrukcijos pagrindą sudarė sakiniai, kuriuose naudininkas priklausė nuo pagrindinio veiksmožodžio (Ambrazas 1995: 79). Kitame straipsnyje atkreipiamas dėmesys, kad toks dvejetainis naudininkas iš pradžių priklausė nuo tarinio, vėliau jį imta sieti su daiktavardžiais, bet iki šiol liaudies kalboje išlieka naudininko ryšys ir su tariniu (Ambrazas 1986b: 71).

II. PASKIRTIES NAUDININKO NORMINIMO PROBLEMAS IR JO NORMINAMOJI SAMPRATA

1. NORMINAMOSIOS SAMPRATOS ŠALTINIAI

Apie norminamąją paskirties naudininko sampratą galima spręsti iš jo vartojimo normas teikiančių darbų. Bendrinės kalbos normos, kaip atkreipiamas dėmesys aptariant norminimo teorijos klausimus, gali būti išdėstomos arba teigiamosios kodifikacijos darbuose, kuriuose nustatoma tai, kas vartotina, arba neigiamosios kodifikacijos darbuose, kuriuose apibrėžiama tai, kas nevertotina (Pupkis 2005: 139; Miliūnaitė 2006b: 55). Reikėtų pridurti, kad tai tik pagrindinės norminamųjų darbų kryptys. Viena, net ir neigiamosios kodifikacijos darbuose gali būti vardijami ir teigiamai vertinami, t. y. norminiai, kalbos reiškiniai. Kita, jau kuris laikas plėtojant kalbos reiškinų variantiškumo teoriją (Miliūnaitė 1995, 2002, 2009, 2022) ir kalbos reiškiniams vertinti paprastai taikant kelių laipsnių vertinimo sistemą (Miliūnaitė 2000a, c, 2002, 2003a, b), kodifikacija numato ne tik teigiamą ir neigiamą vertinimą, bet ir tarpinių atvejų.

Tarpinių atvejų numatoma ir naujausiame linksnių vartojimo normų sąvaide – 2003 m. išėjusioje *Kalbos patarimų* serijos knygelėje *Sintaksė: linksnių vartojimas* (KP 2003). Be neigiamai vertinamų, nenorminių variantų, žymimų nuoroda *ntk.* (ne-teiktina), ir lygiaverčiais normos požiūriu laikomų variantų (žymima |), čia numatoma ir vengtinų bendrinėje kalboje reiškinų, žymimų nuoroda *vngt.* (vengtina), taip pat kalbos reiškinų, kurie vertinami kaip pagrindinis ir šalutinis variantas (žymima ||). Dėl to, kad šiame leidinyje pateikiamos kol kas naujausios linksnių vartojimo normos, įskaitant ir paskirties naudininko vartojimo bendrinėje kalboje normas, jis bus pagrindinis paskirties naudininko norminamojo vertinimo analizės šaltinis, tekste trumpinsimas santrumpa KP. Žinoma, aiškinantis paskirties naudininko norminimo problemas ir norminamąją sampratą, bus remiamasi ne tik juo, bet ir kitais bendrinės kalbos normas teikiančiais elektroniniais ar spausdintais leidiniais: KP pirmtaku *Kalbos praktikos patarimais* (ši leidinį tekste žymint santrumpa KPP), dar anksčiau išleistu

*Kalbos patarėju*¹⁹, į administracinės kalbos vartotojus orientuotais *Kanceliarinės kalbos patarimais* (KancKP), *Administracinės kalbos aktualijomis* (AKA), svarstomojo pobūdžio publikacijomis, paskirties naudininko norminimo apžvalgomis ir kt.

Tačiau analizė daugiausia bus sutelkta į neigiamai bendrinės kalbos normų požiūriu vertinamus paskirties naudininko vartojimo atvejus, nes norminimo problemas labiausiai galėtų atskleisti būtent jie. O išnagrinėjus tuos atvejus atskirai, turėtų aiškėti ne tik kylančios problemos, bet ir pati paskirties naudininko kaip norminamojo objekto samprata, kurią vėliau, jau trečiojoje šio darbo dalyje, bus galima lyginti su teorine paskirties naudininko samprata.

Neigiamai vertinamų su paskirties reiškimu susijusių atvejų būtų penki ar šeši pagrindiniai. Nesiekiant viename darbe aprėpti jų visų, čia bus panagrinėtas keturių atvejų norminamasis vertinimas (žr. 1 lentelę).

1LENTELĖ. Neigiamai vertinami su paskirties naudininko vartojimu susiję atvejai

Atvejis	Pavyzdžiai
Naudininkas su bendratimi	<i>Priėmė nutarimą mokesčiams didinti (= mokesčius didinti; didinti mokesčius); Parašiau prašymą pašalpai gauti (= gauti pašalpa); Gavome paraišką parodai rengti (= rengti parodą).</i>
Naudininkas daikto požymiui reikšti, kai nežymima paskirtis	<i>Jis yra čempionas 5000 m nuotoliui (= 5000 m nuotolio čempionas); Nusipirkau tepalo batams (= batų tepalo) ir pastos dantims (= dantų pastos); Įmonė gręžia gręžinius vandeniui (= vandens gręžinius).</i>
Naudininkas su slinkties ir siekimo veiksmoždžiais	<i>Į užsienį vykstu kvalifikacijai (= kvalifikacijos) kelti; Įvykio liudininkas buvo nuvežtas apklausai (= į apklausą; apklausti).</i>
Abstrakčiųjų veiksmoždinių daiktavardžių naudininkas	<i>Bagażas saugojimui (= saugoti) priimamas pirmame aukšte; Pateikė nutarimą balsavimui (= balsuoti); Projektą grąžino papildymui (= papildyti).</i>

¹⁹ R. Miliūnaitė (2020) minimuosius *Kalbos patarimus*, *Kalbos praktikos patarimus* ir *Kalbos patarėją* yra aptarusi kaip pagrindinius kalbos vadovus. Pasak autorės, jie buvo organizuoto kolektyvinio, diskusijomis ir svarstymais pagrįsto norminamojo darbo rezultatai, o *Kalbos patarimai* dar ir apsvastyti VLKK. Teigiama, kad šie pamatiniai kalbos vadovai davė pagrindą išleisti daugelį kitų panašių, bet dažnai siauresnės apimties ar apibrėžtesniems adresatams skirtų leidinių, atkartojančių pagrindines pirmųjų rekomendacijas. Kiti kalbos vadovai ar panašūs patariamieji leidiniai yra daugiau individualus ar kelių autorių darbas (Miliūnaitė 2020: 67).

Aptariant neigiamai vertinamus atvejus, dėmesys pirmiausia bus kreipiamas į dabartinį norminamąjį vertinimą, atspindimą jau minėto naujausio linksnių vartojimo normų sąvado – KP ir kitų dabartinės bendrinės kalbos normas teikiančių leidinių. Tačiau norminimo problemas atskleisti gali ne tik dabartinės norminamosios nuostatos, bet ir jų raida, todėl darbe bus pasitelkiama ir norminimo raidą rodančių darbų, nevengiant pasinaudoti ir kitų autorių pateiktomis tos raidos apžvalgomis. Išsamiai išnagrinėti paskirties naudininko norminimo raidos čia nesiekama – ne toks darbo tikslas.

2. NAUDININKO SU BENDRATIMI VARTOJIMO NORMA IR NORMINIMO RAIDOS ASPEKTAI

Bene daugiausia norminamųjų svarstymų yra pelnęs naudininkas su bendratimi, kuris, kaip atskleidė teorinės sampratos analizė, vertintas tiek kaip paskirties, tiek ir kaip tikslo naudininkas. Norminamuosiuose ar svarstomojo pobūdžio darbuose, kaip būtų galima spręsti iš įvairuojančių pavadinimų *paskirties naudininkas su bendratimi*, *tikslo naudininkas su bendratimi*, ši konstrukcija irgi vertinama nevienodai, tačiau juose daugiausia sprendžiamas ne tokių konstrukcijų turimos tikslo ar paskirties reikšmės, o linksnio klausimas.

J. Jablonskis, naudininką su bendratimi daugiausia aptardamas kaip tikslo naudininką, bet minėdamas ir paskirties reiškinio naudininku su bendratimi galimybę, daugiausia teikė teigiamos šios konstrukcijos vartosenos pavyzdžių. Tačiau trumpuose *Linksnių ir prielinksnių* klaidų skyreliuose yra ir vienas su jos vartojimu susijusių taisyminių atvejis – su bendratimi pavartotas galininkas pakeistas naudininku: *Įsitaisęs buvo ir mašiną tuos linus minti (= tiems linams minti)* (Jablonskis 1928: 77). Arnoldas Piročkinas, suregistravęs ir išnagrinėjęs J. Jablonskio taisyminius, tokių galininko keitimo naudininku atvejų randa gana daug, pvz.:

- a) *Nusipirko lentų apmušti sienas (= sienoms apmušti);*
- b) *Piliečiai išklause viešą pranešimą apie vyriausybės daromus žygius atitaisyti krikščionių demokratų padarytas valstybei skriaudas (= krikščionių demokratų padarytomis valstybei skriaudoms atitaisyti);*
- c) *Visi jie laukia progos savo „krovinius“ atiduoti (= Visi jie laukia progos savo „kroviniams“ atiduoti);*

d) *Bylą užvesti reikalingas giminystės įrodymas (Bylai pradėti (bylai iškelti) reikalingas įrodymas, reikia turėti įrodymų).*

(Piročkinas 1986: 188–190)

Galininkas paskirčiai reikšti laikomas neteiktinu ir dabartinės linksnių vartojimo normas teikiančiuose darbuose. KP galininko vartojimas paskirčiai reikšti žymimas aukščiausiu neigiamo vertinimo laipsniu – nuoroda *ntk.*, t. y. kaip bendrinei kalbai neteiktinas (KP 2003: 62). Kaip ir J. Jablonskio darbuose, galininkas keičiamas naudininku, o tai rodo, kad paskirčiai reikšti tinkamu linksniu laikomas naudininkas, pvz.:

- a) *Nusipirko lentų apmušti sienas (= sienoms apmušti; plg. sutrauktą pasakymą Nusipirko lentų sienoms);*
- b) *Trūksta lėšų mokėti atlyginimus (= atlyginimams mokėti);*
- c) *Jie nuomodavo laivus vežti krovinius (= kroviniams vežti);*
- d) *Šis vaistas labai tinka gydyti reumatą (= reumatui gydyti).*

(KP 2003: 62)

1985 m. išėjusiuose KPP buvo laikomasi tokios pačios norminamosios nuostatos. Čia galininkas paskirčiai reikšti apibūdintas kaip nevartotinas, pateikiant tokių netinkamos vartosenos pavyzdžių kaip *Matyt, jiems trūko kareivių ginti savo žemes (= savo žemėms ginti)* ar *Nusipirko lentų apmušti sienas (= sienoms apmušti)* (KPPe 1985). Tie patys pavyzdžiai, įtraukus ir *Skubiai reikalingas kambarys apgyvendinti studentą (= studentui apgyvendinti)*, teikti jau ir ankstesniame KPP leidime, čia nurodžius, kad galininkas nevartotinas daikto paskirčiai reikšti (KPP 1976: 47).

Dar ankstesniame kalbos patarimų leidinyje – 1939 m. išleistame *Kalbos patarėjyje* vartotas *tikslo aplinkybės* terminas, taigi nurodyta, kad tikslo aplinkybei žymėti vartojamas naudininkas, taip pat bendratis ar naudininkas su bendratimi: *plytas veža bažnyčiai statyti, o ne bažnyčių statyti, parsivedė piemenį karvėms ganyti, o ne karves ganyti* (KP 1939: 129). Naudininko su bendratimi norminimą išsamiai apžvelgusi L. Bučienė mini galininką į naudininką keitus ir Petrą Būtėną, Praną Skardžių (Bučienė 2014b: 17–18). Taigi, kaip matyti, kodifikacija, numatanti naudininką su bendratimi paskirčiai (tikslui) reikšti ir šiais atvejais atmetanti galininką, turi seną tradiciją.

Tačiau šią tradiciją, kurios užuomazgų matyti J. Jablonskio darbuose, kaip galima spręsti iš tolesnės naudininko su bendratimi norminimo raidos, kurią yra aptarusi L. Bučienė (2014b), R. Miliūnaitė (2003b: 167–173), o dar anksčiau – V. Vitkauskienė (1983), atitinkama kryptimi pakreipė kito žymaus kalbos normintojo – Juozo Balčikonio nuomonė. Pasiremdamas J. Jablonskio teiktais pavyzdžiais ir turbūt todėl vartodamas terminą *tikslo naudininkas*, jis 1956 m. išspausdintuose straipsniuose „Dėl dviejų kalbos klaidų“ (Balčikonis 1978b) ir „Kada gi vartojamas tikslo naudininkas su bendratim“ (Balčikonis 1978c), taip pat 1968 m. *Kalbos kultūroje* skelbtame straipsnyje „Tikslo naudininkas su bendratim“ (Balčikonis 1968) kėlė ir gynė mintį, kad naudininkas vartotinas tik tada, kai jis eina su daiktavardžiais, reiškiančiais priemones tam tikslui pasiekti, priemones suprasdamas kaip daiktus ar įrankius. Štai pastarajame straipsnyje teigiama, kad naudininkas su bendratimi „esti prie žodžių, reiškiančių daiktus, įrankius, su kuriais galima tą tikslą pasiekti“ (Balčikonis 1968: 16). Taigi, naudininkas, pasak šių straipsnių autoriaus, vartotinas tokiais atvejais kaip *Valdžia davė rąstų tiltui statyti* ar *Neturiu dantų riešutams krimsti* (Balčikonis 1968: 16), *peilis duonai reikti, ratai šienai vežti, medus kavai saldinti* (Balčikonis 1978b, c), o kitais atvejais jis netinka. Naudininką, einantį su priemonių nereiškiančiais daiktavardžiais, J. Balčikonis vertino kaip neatitinkantį gyvosios kalbos jausmo ir taisyklės. Taigi, jo remtasi ne tik formuluojamąja taisykle, kad naudininkas su bendratimi vartotinas prie daiktus ar įrankius reiškiančių žodžių, bet ir gyvosios kalbos kriterijumi. Pasak J. Balčikonio, šiai „kalbos klaidai suprasti didelės gudrybės nereikia, užtenka paimti gyvosios kalbos pavyzdį“ (Balčikonis 1978c: 268). Pateikiamieji taisymai ar norminamieji svarstymai rodo, kad tokį naudininką daugiausia siūlyta keisti įvairiomis konstrukcijomis (a–g), nepeikiant nė konstrukcijos su galininku (h, i), pvz.:

- a) *Buvo gydytojų pasitarimas ligai nustatyti (= pasitarimas dėl ligos nustatymo);*
- b) *Padarė susirinkimą programai nustatyti (= Padarė susirinkimą dėl programos nustatymo; Padarė susirinkimą, norėdami nustatyti programą);*
- c) *Pateikėme fabriko direkcijai reikalavimus darbininkų padėčiai pagerinti (= kad darbininkų padėtį pagerintų);*
- d) *Ji įsteigė „Žiburėlio“ draugiją mokslus einančiam jaunimui šelpti (= Ji įsteigė mokslus einančio jaunimo žiburėlio draugiją);*
- e) *Disertacija mokslų kandidato laipsniui įgyti (= Kandidato laipsnio disertacija);*

- f) *Pasaulinis motinų kongresas vaikams ginti (= Pasaulinis vaikų gynimo motinų kongresas);*
 - g) *Bitės straipsniai yra svarbus mūsų visuomeninės minties raidai pažinti šaltinis (= svarbus mūsų visuomeninės minties raidos pažinimo šaltinis);*
 - h) *Valdžia davė įsakymą tiltui statyti (= įsakymą tiltą statyti);*
 - i) *Rajonas atsiuntė raštą keliui taisyti (= raštą kelių taisyti).*
- (Balčikonis 1968, 1978b, c)

Išdėsčius tokią nuomonę, iškart ir kiek vėliau kilo didelių diskusijų (pvz.: Palionis 1956; Paulauskienė 1970, 1976; Ambrazas 1976; Būda 1976), juolab kad po *Kalbos kultūroje* paskelbtu J. Balčikonio straipsniu buvo pateiktas redakcijos prierasas, kuriame, suabejojus kai kuriais taisymais²⁰, raginta kitus kalbininkus panagrinėti naudininko konstrukcijų su bendratimi vartojimą (žr. Balčikonis 1968: 17–18). O diskusijų centru tapo klausimas, ar naudininkas išties vartotinas tik su priemonės, suprantamas kaip daiktai ar įrankiai, reiškiančiais daiktavardžiais. Kitaip tariant, susitelkta į daiktavardžio, su kuriuo siejamas naudininkas su bendratimi, reikšmę.

Straipsnį „Paskirties arba tikslo naudininkas su bendratimi“ paskelbusi A. Paulauskienė teigė, jog gramatinė daikto ar įrankio reikšmė platesnė už konkretaus daikto reikšmę, kad gramatikoje kaip tikslo siekiamąjį įrankį galima vertinti ir disertaciją, draugiją ar straipsnį (Paulauskienė 1970: 51). P. Kniūkšta 1972 m. straipsnyje „Kaip reiškiamo paskirtį“ pabrėžė, kad priemonėmis gali būti laikomi ne tik įrankiai, su kuriais kas daroma, bet ir indai, į kuriuos kas pilama ar dedama, medžiagos, iš kurių kas daroma (Kniūkšta 1972: 31). V. Vitkauskienė 1983 m. skelbtame straipsnyje jau vardija, kad daiktavardžiai, prie kurių šliejasi tikslo naudininkas su bendratimi, gali būti tiek įrankių (ir mechanizmų, mašinų) pavadinimai, tiek ir gyvūnų, žmonių ar jų kūno dalių pavadinimai, taip pat ir maisto produktų, raštų, dokumentų, vietų pavadinimai, abstrakčios reikšmės daiktavardžiai (Vitkauskienė 1983: 29). 1976 m. išėję *Kalbos praktikos patarimai* rodo, kad ir juose priemonė suprantama plačiau, t. y. vardijant tinkamos naudininko vartosenos atvejus minima, jog naudininkas su bendratimi tikslo ar paskirties

²⁰ Suabejota naudininko taisymu sakiniuose *Ji įsteigė „Žiburėlio“ draugiją mokslus einančiam jaunimui šelpti ir Džonsono priemonės doleriui gelbėti* (žr. Balčikonis 1968: 17–18).

reikšme gali būti vartojamas po žodžių, reiškiančių ir įrankį, ir atlikėją, ir laiką ar vietą, taip pat ir daiktą, su kuriuo netiesiogiai atliekamas bendraties veiksmas (KPP 1976: 153). O apžvelgiant teorinę paskirties naudininko sampratą aiškėjo, kad ir LKG trečiajame tome, nurodžius, jog paskirties reikšmę turintis naudininkas žymi, kam skirtas nuo to paties veiksmožodžio priklausomu linksniu pasakytas daiktas, čia pat vardijama, kad tas skiriamasis daiktas gali būti ne tik priemonė, bet ir vieta, medžiaga, naudininku pasakyto daikto dalis (LKG 1976: 32). Dar anksčiau išėjusioje J. Balkevičiaus *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksėje* (1963), kur vartotas *tikslo naudininko* terminas, kalbant apie naudininko ir bendraties konstrukciją kaip priemonės tikslui pasiekti vardyto dar ir organizacinės priemonės, laiko tarpas, asmuo (Balkevičius 1963: 228). Taigi, teorinės sampratos analizė, palyginti su šia norminamąja nuostata, rodo priemonės sampratos skirtumus. Kita vertus, aptariant teorinę sampratą, minėtas ir I. Musteikienės 1970 m. pateiktas paskirties reikšmę turinčių daiktavardinių junginių tyrimas, kuriame, remiantis literatūros kūrinių ir publicistika, atskleista, kad naudininkas daugiausia vartojamas su konkrečiais daiktavardžiais (Musteikienė 1970).

Priemonės klausimo svarstymai, kaip matyti iš R. Miliūnaitės pateikiamos kalbos rekomendacijų apžvalgos, sieti ir su daiktavardžio konkretumo ar abstraktumo svarstymais, pavyzdžiui, Leonardas Dambriūnas teigė, kad naudininko reikia tik tada, kai priemonę reiškiantis daiktavardis yra konkretus, o kai jis yra veiksmožodinis abstraktas, kaip antai *leidimas*, tada galimas ir naudininkas, ir galininkas: *leidimas namui statyti* ir *leidimas statyti namą* (Miliūnaitė 2003b: 169). Tiesa, pati naudininko su bendratimi konstrukcija irgi sieta su didesniu abstraktumu: naudininko konstrukcijos esančios labiau apibendrintos, todėl jos bendrinėje kalboje ir dažnesnės nei šnekamojoje kalboje (Palionis 1956). Galop, pasak R. Miliūnaitės, J. Balčikonio priemonės samprata išplėsta, ir naudininkas su bendratimi neteiktas tik tada, kai priemonė labai abstrakti ir ja negalima pasiekti tikslo (Miliūnaitė 2003b: 170). Antai 1976 m. laidos KPP formuluojama, kad naudininkas su bendratimi nevartotinas tikslui reikšti su abstrakčiais, priemonės nereiškiančiais žodžiais, po kurių negalima įterpti žodžių *tinkamas*, *skirtas*, *kuris galėtų* ir pan. (KPP 1976: 151). A. Piročkinas nurodo, kad naudininkas su bendratimi netinka prie abstrakčiųjų (veiksmožodinių ir būdvardinių) daiktavardžių (Piročkinas 1990: 115). Vis dėlto, kaip būtų galima spręsti iš kitos R. Miliūnaitės pateiktos pastabos, susitelkimas į daiktavardžio, su kuriuo vartojamas paskirties naudininkas, reikšmę lėmė, kad kalbos rekomendacijose dažnai aiškinamasi kiekvieną konkretų atvejį, ar vieną ar kitą dalyką galima laikyti priemone (Miliūnaitė 2003b: 170).

Dabartinė kodifikacija, kaip matyti iš linksnių vartojimo normas teikiančių KP, keblųjų priemonės kriterijų vis dėlto įtraukia. Nors galininkas paskirčiai reikšti laikomas nenorminiu ir keičiamas naudininku, aptariant jau naudininko nenorminės vartosenos atvejus formuluojama, kad naudininkas su bendratimi nevertotinas apibūdinti dalykui, kuris pasakomas priemonės nereiškančiu daiktavardžiu (KP 2003: 48). Naudininko vartojimas tokiais atvejais, kaip ir galininko vartojimas paskirčiai reikšti, vertinamas aukščiausiu neigiamo vertinimo laipsniu (*ntk.*). Kitaip tariant, vartotinu laikomas naudininkas, einantis su priemonę reiškiančiais daiktavardžiais. Iš to galima spręsti, kad J. Balčikonio taisymai ne tik sukėlė diskusijų, bet ir atitinkama kryptimi pakreipė kalbamosios konstrukcijos kodifikaciją.

Tačiau kitaip nei J. Balčikonio straipsniuose, KP naudininkas pirmiausia keičiamas galininku (žr. 5 pav.). J. Balčikonis, kaip matyti iš čia jau teiktų jo taisyms pavyzdžių, naudininką daugiausia keitė įvairiomis konstrukcijomis.

5 PAV. Naudininko su bendratimi vertinimas *Kalbos patarimuose* (KP 2003: 47, 48)

4. daikto požymiui reikšti:

<...>

4.3. naudininkas + **bendraties** *ntk.* = **bendraties** + **galininkas**; **šalutinis sakiny su *kaip***, ~ apibūdinti dalykui, pasakytam daiktavardžiu, nereiškančiu priemonės: *Priėmė nutarimą mokesčiams didinti* (= *mokesčius didinti*; *didinti mokesčius*). *Parašiau prašymą pašalpai gauti* (= *gauti pašalpą*). *Gavome nurodymą paplūdimiui įrengti* (= *įrengti paplūdimį*). *Įmonė priima užsakymus antkapiams gaminti* (= *antkapius gaminti*; *gaminti antkapius*). *Gavome paraišką parodai rengti* (= *rengti parodą*). *Kino studija pasirašė sutartį vaizdajuostėms leisti* (= *leisti vaizdajuostes*). *Išduoti šeši nauji leidimai medžiokliniam šautuvui laikyti* (= *laikyti medžioklinį šautuvą*). *Įsirašiau į eilę būsto paramai gauti* (= *gauti būsto paramą*; *į būsto paramos eilę*). *Parengtas planas valkataujančioms šunims gaudyti* (= *valkataujančių šunų gaudymo planas*; *planas, kaip gaudyti valkataujančius šunis*). *Apsvarstyti nurodymai kursiniams darbams rašyti* (= *kursinių darbų rašymo nurodymai*; *nurodymai, kaip rašyti kursinius darbus*; *nurodymai rašantiesiems kursinius darbus*). *Domimasi kompiuterių galimybėmis tokiems uždaviniams spręsti* (= *spręsti tokius uždavinius*). *Pateikė pasiūlymą darbui gerinti* (= (*kaip*) *gerinti darbą*).

Vis dėlto ne tik anksčiau vykusios J. Balčikonio taisyčių sukeltos diskusijos, bet ir naujaisi šios konstrukcijos vartojimo normos svarstymai rodo, kad pasirinktas norminamasis kriterijus keblus. Jau ir J. Balčikonis rašė, kad „gali kartais pasitaikyti žodžių, kurie vienam rodysis priemonė tikslui pasiekti, o kitam ne“, ir kad tada „pagal kalbos jausmą gali būti dvejopas vertinimas“, pvz., *jam nebuvo sąlygų mokslui eiti ir mokslą eiti* (Balčikonis 1978b: 268). Matyt, atsižvelgiant į tai, KP daroma išlyga: tais atvejais, kai daiktavardis turi priemonės atspalvį, jis laikomas šalutiniu normos variantu, kaip antai sakinyje *Šaukiamas mitingas prezidentui remti* (*|| remti prezidentą*) (KP 2003: 48–49). Tačiau Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) Gramatikos, rašybos ir skyrybos pakomisės posėdyje 2016 m. kovo 24 d. apsvartyta, kad priemonę gali reikšti ir tie daiktavardžiai, kurie KP įvertinti kaip priemonės nereiškiantys, būtent *leidimas, prašymas, paraiška, programa, planas, nutarimas, sutartis* ir pan., ir pateiktas siūlymas su jais einantį naudininką taip pat vertinti kaip šalutinį normos variantą, pvz.: *leidimas šautuvui laikyti, prašymas pašalpai gauti* (KB 2023).

Taigi, vardijami konkretūs daiktavardžiai, su kuriais gali ar negali būti vartojamas naudininkas. Yra mėginta vardyti ir daiktavardžių semantines grupes ar konkrečius daiktavardžius, su kuriais turėtų būti vartojamas galininkas, tai – paskatinimą ar priežastį atlikti tam tikrą veiksmą reiškiantys daiktavardžiai, tokie kaip *galimybė, prielaida, ketinimas*, taip pat ir dokumentų pavadinimai: *įgaliojimas, įsakymas, nurodymas, nutarimas, pareiškimas, prašymas, potvarkis, raštas* ir kt. (Kisielienė 2004). Tai rodytų, kad net ir po ilgų diskusijų, kas gali, o kas negali būti suprantama kaip priemonė, tas pats klausimas tebesvarstomas ir toliau tenka vertinti kiekvieną konkretų atvejį. Taigi, lieka tik pritarti L. Bučienei, kuri, išnagrinėjusi kalbamosios konstrukcijos norminimo raidą, darė išvadą, kad „naudininko ar galininko su bendratimi taisyklingo vartojimo motyvai ir principai ligi šiol nėra pakankamai aiškūs ir aptariamųjų konstrukcijų norminimo problema neišspręsta“ (Bučienė 2014b: 23).

Išnagrinėjusi šios konstrukcijos norminimo raidą, L. Bučienė kaip problemą įvardijo sunkumą „aiškiai apibrėžti, kada daiktavardžiai, patys nereikšdami priemonės, tam tikroje gramatinėje ir leksinėje aplinkoje gali pasakyti abstraktaus, gramatinio instrumento vardą ir kada vietoj naudininko su bendratimi konstrukcijos reikėtų vartoti galininko su bendratimi konstrukciją“ (Bučienė 2014b: 23). Panagrinėjus dabartinę kodifikaciją, matyti, kad tas sunkumas tebėra aktualus, nors 1976 m. straipsnyje V. Ambrazas teigė, kad be reikalo siekiama apibrėžti, kada vienas ar kitas daiktavardis

gali reikšti įnaį ar priemonę – gramatikos išgalėms toks uždavinys iš principo neišsprendžiamas (Ambrazas 1976: 29–30). Priemonės kriterijus tarsi skatina suktis užburtame rate. Štai nurodžius, kad naudininkas su bendratimi paskirčiai reikšti vartotinas su priemonių pavadinimais (pvz.: *spinta dokumentų byloms laikyti, lėšos baldams įsigyti*), taigi su konkrečios reikšmės žodžiais, tenka pridurti, kad jis vartotinas ir su abstrakčios reikšmės žodžiais, kuriuos galima suprasti kaip priemonių pavadinimus (pvz.: *priemonės rinkai stabilizuoti, komisija projektui rengti*), o kadangi minėtame VLKK posėdyje pateiktas siūlymas priemonę reiškiančiais laikyti tam tikrus KP jos nereiškiančiais laikytus žodžius, dar tenka pridurti, kad naudininkas su bendratimi kaip šalutinis variantas gali būti vartojamas ir su pavadinimais, su kuriais vartotinu anksčiau laikytas galininkas su bendratimi (pvz.: *leidimas statybos darbams atlikti* (geriau *atlikti statybos darbus*) ar *paraiška parodai rengti* (geriau *rengti parodą*)) (KancKP 2021). Taip išeina, kad naudininkas su bendratimi gali būti vartojamas kone su visais daiktavardžiais. Toks pat keblumas matyti ir iš ankstesnio laikotarpio linksnių vartojimo normas teikusių darbų. 1976 m. leidinyje *Taisyklingai vartokime linksnius* ar 1986 m. išėjusiame *Linksnių ir prielinksnių vartojimas*, pastebėjus, kad naudininkas su bendratimi paprastai apibūdina daiktavardį, kuris pasako priemonę tikslui pasiekti, čia pat rašoma, kad naudininkas su bendratimi vartojamas ir su priemonės nereiškiančiais daiktavardžiais (pvz., *Pasiėmė jauną mergelę vaikams prižiūrėti*), o toliau apibendrinama, kad atskirti, kur naudininkas su bendratimi tinka, kur ne, nelengva, kad yra pereinamųjų atvejų, kur galima pasakyti ir taip, ir taip (Šukys 1976: 70–71; 1984: 81–82).

Turbūt todėl tenka siūlyti ir papildomų praktinių metodų. J. Šukys, konstatavęs, kad ir po diskusijų kartais nelengva atskirti, kur naudininkas su bendratimi tinka, o kur – ne, kaip praktišką naudininko vartojamumo nustatymo būdą siūlo po daiktavardžio įterpti žodį *tinka*: galima sakyti *drungnas vanduo tinka šaukštams plauti, karklas tinka arkliams paraginti, gera diena tinka bitėms kopinėti*, taigi vartotini naudininkai, tačiau nesakoma *noras tinka riešutus (riešutams) krimsti, įstatymas tinka tiltą (tiltui) statyti*, todėl vartotini galininkai (Šukys 1998: 176). Įvairių transformacijų siūlyta ir vykstant minėtai diskusijai. Štai A. Paulauskienė aiškino, kad pasakymuose *neturiu noro riešutams krimsti* ir *valdžia davė įsakymą tiltui statyti*, kuriuose J. Balčikonis naudininką taisė, naudininkas netinka ne dėl to, kad daiktavardžiai *noras* ir *įsakymas* nereiškia priemonės, o todėl, kad juos galima pakeisti veiksmažodžiais *nenoriu, įsakė*, kurie reikalauja galininko (Paulauskienė 1970: 52).

Vis dėlto, aptartai diskusijai susitelkus į naudininku apibūdinamo daiktavardžio reikšmę, buvo pateikta ir kitų argumentų, galėjusių dėmesį nuo šio daiktavardžio reikšmės kriterijaus nukreipti kitomis kryptimis. Vienas jų – vertinti ne daiktavardžio, o viso žodžių junginio reikšmę. V. Ambrazas siūlė naudininką laikyti vartotinu, jei tarp žodžio ir su juo siejamos konstrukcijos yra paskirties santykis (Ambrazas 1976: 29). Nijolė Sližienė 1961 m. *Kalbos kultūroje* skelbtame straipsnyje irgi kreipė dėmesį į reikšmių skirtumus, tiesa, remdamasi sakinio dalimis. Neigiamai vertindama tokius tuometinėje publicistikoje paplitusius atvejus kaip *Tačiau daugeliui rajonų reikėtų dar peržiūrėti galimybes karvių skaičiui kolūkiuose ir tarybinuose ūkiuose didinti* ar *Savo septynmečio užduotis paukščių ūkiui vystyti mes baigsime vykdyti jau ateinančiais metais*, ji teigė, kad šiais atvejais nėra tikslo reikšmės, naudininkas su bendratimi pavartotas kaip „pažymininė žodžių grupė“, charakterizuojanti galimybes, užduotis ir atsakanti į klausimą *koks? kokia?* O tokiuose sakiniuose kaip *Komunistų partijos priemonės vystyti žemės ūkį tarybinis jaunimas sutiko kaip kovinę ateities darbo programą* ar *Priešingai, pačią ekonominę pagalbą jie, matyt, vertina kaip savotišką ginklą tęsti šaltąjį karą ir palaikyti įtempimą* autorė išvelgė tikslo reikšmę ir čia pavartotą galininką, priešingai, siūlė keisti naudininku (Sližienė 1961). Panašų kriterijų 1976 m. leidinyje formulavo ir J. Šukys: jeigu daiktavardį nusakantis linksnis su bendratimi eina tikslo aplinkybe, reikia naudininko (*Neturiu stiprių dantų riešutams krimsti* (dantų kam? kuriam tikslui?), o jeigu linksnis su bendratimi eina sudėtinio pažyminiu, naudininkas netinka (*Davė įsakymą tiltui (= tiltą) statyti* (kokį įsakymą?)) (Šukys 1976: 71). Kitaip tariant, siūlyta daryti skirtumą tarp tikslo aplinkybės ir pažyminio, semantiniu lygmeniu – tarp tikslo (paskirties) ir pažymimosios reikšmių: tikslui ar paskirčiai reikšti tinka naudininkas, o jei linksnis su bendratimi eina pažyminiu, vartotinas galininkas.

Tačiau dabartine kodifikacija atsižvelgiama ir į šį argumentą. Formuluoatė, kad naudininkas neteiktinas su priemonės nereišikiančiais daiktavardžiais, KP pateikiama aptariant daikto požymiui reikšti vartojamą naudininku. Kitaip tariant, kaip neteiktinas (su priemonės nereišikiančiais daiktavardžiais, žr. a–f) ar kaip šalutinis normos variantas (jei daiktavardis turi priemonės atspalvį, žr. g–l) čia vertinamas naudininkas daikto požymiui reikšti, pvz.:

- a) *Priėmė nutarimą mokesčiams didinti (= mokesčius didinti; didinti mokesčius);*
- b) *Parašiau prašymą pašalpai gauti (= gauti pašalpa);*

- c) *Gavome paraišką parodai rengti (= rengti parodą);*
- d) *Išduoti šeši nauji leidimai medžiokliniam šautuvui laikyti (= laikyti medžioklinį šautuvą);*
- e) *Įsirašiau į eilę būsto paramai gauti (= gauti būsto paramą; į būsto paramos eilę);*
- f) *Pateikė pasiūlymą darbui gerinti (= (kaip) gerinti darbą).*

(KP 2003: 48)

- g) *Išleistas iliustruotas vadovas vabzdžiams pažinti (|| vabzdžių pažinimo vadovas);*
- h) *Apginta dar viena disertacija daktaro laipsniui gauti (|| daktaro (laipsnio) disertacija);*
- i) *Rastas naujas metodas tikslesniam uolienuų amžiui nustatyti (|| nustatyti tikslesnį uolienuų amžių; kaip nustatyti tikslesnį uolienuų amžių);*
- j) *Skelbsime konkursą skyriaus vadovo pareigoms eiti (|| eiti skyriaus vadovo pareigas; skyriaus vadovo pareigų konkursą; konkursą į skyriaus vedėjo pareigas);*
- k) *Miesto valdžia neranda būdų automobilių vagystėms sustabdyti (|| sustabdyti automobilių vagystes; kaip sustabdyti automobilių vagystes);*
- l) *Šaukiamas mitingas prezidentui remti (|| remti prezidentą).*

(KP 2003: 48–49)

O norminė vartoseną KP iliustruojama naudininko su bendratimi pavyzdžiais, kuriais reiškiami paskirtis ar tikslas, ir iš to matyti, kad tipine naudininko su bendratimi reikšme laikoma paskirtis ar tikslas, pvz.:

- a) *Čia gera vieta obeliai augti;*
- b) *Ieškome darbininkų šaligatvio plytelėms kloti;*
- c) *Paėmiau paskolą namui įsigyti;*
- d) *Reikia auklės vaikui prižiūrėti;*
- e) *Sudaryta komisija nutarimo projektui parengti.*

(KP 2021: 54)

Taip aiškėja, kad KP orientuojamasi į du kriterijus: vertinamos daiktavardžio, su kuriuo vartojamas naudininkas, reikšmės kriterijus, o daikto požymiui reikšti

būdingesniu laikant galininką su bendratimi, paskirčiai ar tikslui – naudininko ir bendraties konstrukciją, siekiama brėžti semantinio pobūdžio ribą – daryti skirtumą tarp paskirties ir pažymimosios reikšmių.

Toks šių dviejų kriterijų derinys numato, kad reikėtų daryti skirtį tarp tokių sakinių kaip *Paėmiau paskolą namui įsigyti* (KP jis vertinamas kaip norminės vartosenos atvejis) ir *Parašiau prašymą pašalpai gauti* (jis KP laikomas neteiktinu, naudininkas keičiamas galininku *gauti pašalpą*), nes pirmajame sakinyje pavartotas naudininkas reiškia tikslą ar paskirtį ir, be to, žodis *paskola* gali būti suprantamas kaip priemonė, o antrajame pavartotas daiktavardis *prašymas* priemonės nereiškia ir šiuo atveju išvelgtina pažymimoji, o ne paskirties ar tikslo reikšmė (pagal minėtą VLKK nutarimą, naudininkas antrajame sakinyje būtų vertinamas kaip šalutinis normos variantas). Kaip matyti, abu sakiniai yra analogiškos sintaksinės sandaros. Tačiau sakinio sintaksinės sandaros ar sintaksinių ryšių ypatumai šia kodifikacija nevertinami, t. y. nevertinama iš teorinės paskirties naudininko sampratos aptarimo išryškėjusi ypatybė, kad paskirties naudininkas sakinyje gali būti susijęs dvigubais ryšiais – ne tik su daiktavardžiu, bet ir su veiksmažodžiu. Vertinant šiuo požiūriu, tektų daryti išvadą, kad ne tik sakiniuose *Paėmiau paskolą namui įsigyti*, *Sudaryta komisija nutarimo projektui parengti*, laikomuose norminės paskirties naudininko vartosenos atvejais, bet ir sakiniuose *Parašiau prašymą pašalpai gauti*, *Priėmė nutarimą mokesčiams didinti*, *Pateikė pasiūlymą darbui gerinti* naudininko vartojimą skatinantis ar nulemiantis veiksnyis gali būti jo sąsaja su veiksmažodžiu (*parašiau* (koku tikslu?), *priėmė* (koku tikslu?), *pateikė* (koku tikslu?), plg. *paėmiau* (koku tikslu?), *sudaryta* (koku tikslu?)).

Tiesa, vykstant minėtai diskusijai, siūlyta kreipti dėmesį ir į sintaksinius ryšius. Pavyzdžiui, J. Balkevičius (1976) priemonės kriterijų buvo linkęs atmesti todėl, kad sakinyje naudininkas gali priklausyti ne tik nuo daiktavardžio (plg. *mašina rugiams kulti*), bet ir nuo veiksmažodžio (pvz., *Bokšte varpai suskambėjo mergučėlei palydėti*), o tokie atvejai rodytų, kad daiktavardžio reikšmė lemiamos reikšmės neturi (Balkevičius 1976: 33). Jis taip pat teigė, kad naudininkas konstrukcijoje su bendratimi susijęs dvigubais sintaksiniais ryšiais – ne tik su daiktavardžiu, bet ir su veiksmažodžiu (Balkevičius 1976: 33). Jau kiek vėliau, 1986 m., V. Ambrazas, tam tikrus sintaksinės sandaros norminimo atvejus siedamas su sintaksės raida, aiškino, kad toks dvejetainis naudininkas iš pradžių priklausė nuo tarinio, vėliau jį imta sieti su daiktavardžiais, bet iki šiol kalboje išlieka ir naudininko ryšys ir su tariniu (Ambrazas 1986b: 71). Remiantis čia pateiktu aiškinimu, lietuvių kalboje tarinio (vieno ar su bendratimi) vartojimą nuo

seno riboja ne daiktavardžio, o tariniu einančio veiksmažodžio leksinė reikšmė – sakiniuose su judėjimo veiksmažodžiais tikslui reikšti vartojamas kilmininkas, o sakiniuose su kitais veiksmažodžiais naudininko su bendratimi vartojimo tikslui ar paskirčiai žymėti sintaksės dėsniai nevaržo, čia galėtų būti tik stilistinių apribojimų (Ambrasas 1986: 71). Kad bendratį prisijungęs naudininkas gali būti siejamas ne tik su daiktavardžiu, bet ir su veiksmažodžiu, t. y. vartojamas ir kaip pažyminy, ir kaip tikslo aplinkybė, *Kalbos kultūroje* išspausdintame straipsnyje svarstė N. Sližienė (1961), V. Vitkauskienė (1983). Pastaroji autorė šiais dvejopais ryšiais grindė ir dvejopo sakinio interpretavimo galimybę. Aptardama ryškų polinkį raštų kalboje vartoti naudininką su bendratimi, ji rašė, kad konstrukcijos reikšmė priklauso nuo to, kokie jos santykiai su kitais sakinio žodžiais, o jie net ir tame pačiame sakinyje gali būti dvejopi, pavyzdžiui, sakinyje *Pasiėmiau kiroj malkoms kapoti* naudininkas vienais atvejais gali reikšti veiksmo tikslą (*pasiėmiau tam, kad kapočiau malkas*), o kitais – paskirtį (*pasiėmiau malkų kapojamąjį kiroj*) (Vitkauskienė 1983: 29). R. Miliūnaitė taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad dažnai veiksmo tikslas glaudžiai susijęs su paskirtimi ir dažnai tik nuo sintaksinių sakinio ypatumų priklauso, kaip bus vertinama viena ar kita forma, pavyzdžiui, su daiktavardžiu einantis naudininkas *dalgis šienui pjauti* aiškiai rodo daikto paskirtį, bet sakinyje *Pirksiu dalgį šienui pjauti* paskirtis jau susijusi su veiksmo tikslu (Miliūnaitė 2003b: 166).

Tačiau norminamuosiuose darbuose šis dvejopos interpretacijos argumentas, regis, plačiau neišplėtotas ir, kaip matyti iš dabartinės naudininko su bendratimi vartojimo normos kodifikacijos, teorinės paskirties naudininko sampratos iškeliamas sintaksinių ryšių ypatumas nevertinamas. Brėžiant ribą tarp pažymimosios ir paskirties reikšmių, orientuojamasi į semantinį kriterijų, kuris taip pat iškyla iš teorinės paskirties naudininko sampratos analizės, bet kaip gana problemiškas – riba tarp paskirties ir pažymimosios reikšmių nėra ryški. Kitas norminant paskirties naudininko vartojimą taikomas kriterijus, kaip matyti, sutelktas į daiktavardžio, su kuriuo vartojamas naudininkas, reikšmę – vertinama, ar tas daiktavardis yra priemonės pavadinimas. Priemonės kriterijų, kaip aiškėjo, įtraukia ir teorinė paskirties naudininko samprata, bet norminamąjį paskirties naudininko vertinimą pateikiančiuose darbuose jis, kaip aiškėtų, traktuojamas kitaip.

Iš trumpai apžvelgtos naudininko su bendratimi norminimo raidos būtų galima spręsti, kad pastarojo kriterijaus taikymas norminant naudininko su bendratimi vartojimą radęsis dėl J. Balčikonio taisymų. J. Jablonskis, kaip buvo matyti iš jo pateiktos paskirties naudininko sampratos analizės (žr. I dalies 1 sk.), naudininką su bendratimi daugiausia

aptarė kaip vartojamą sakinio tikslui, tikslo aplinkybei reikšti ir veikiausiai ši būdingoji naudininko reikšmė skatino jį galininką, vartojamą su bendratimi, taisyti į naudininką²¹. Tačiau priemonės kriterijaus radimasis būtent su J. Balčikonio taisytais siejamas ir tiesiogiai: teigiama, kad J. Balčikonis „bene pirmasis pradėjo įrodinėti, kad tikslo naudininkas su bendratimi netinka tada, kai daiktavardis nereiškia įnagio, priemonės tikslui pasiekti“ (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 99; dar žr. Vitkauskienė 1983: 25). Kartu pastebima, kad tokią taisyklę J. Balčikonis formulavo pasiremdamas keliais J. Jablonskio gramatikos pavyzdžiais, iš kurių būtų galima spręsti, kad toks naudininkas eina prie žodžių, reiškiančių daiktus ar įnagius, kuriais galima pasiekti tikslą (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 99).

3. PASKIRTIES IR PAŽYIMIMŲJŲ (POŽYMIO) NAUDININKŲ RIBA

Iš naudininko su bendratimi norminamojo vertinimo apžvalgos paaiškėjo, kad, taikant problemiškąją priemonės kriterijų, dabartine kodifikacija kartu mėginama brėžti ribą tarp paskirties ir pažymimosios (daikto požymio) reikšmių. Tai atskleidžia ne tik naudininko su bendratimi norminamasis vertinimas – ji brėžiama ir vertinant vieno naudininko vartojimą.

KP vieno naudininko vartojimas daikto požymiui reikšti, kai nežymima paskirtis, taip pat vertinamas aukščiausiu neigiamo vertinimo laipsniu – *ntk.*, t. y. kaip bendrinei kalbai neteiktinas reiškiny (žr. 6 pav.). Kartu čia minima ir daikto rūšies reikšmė, t. y. neigiamai vertinamas ir naudininkas daikto rūšiai reikšti, tiesa, tai žymint žemesniu neigiamo vertinimo laipsniu – *vngt.* Kitaip tariant, rūšį reškiantis naudininkas laikomas bendrinėje kalboje vengtinu reiškiniu ir jį siūloma keisti pirmiausia kilmininku, taip pat būdvardžiu ar kitomis raiškos priemonėmis.

Neigiamas vertinimas matyti ir iš ankstesnio kalbos patarimų sąvado – KPP, būtent antrojo jo leidimo, išėjusio 1985 m. Čia naudininkas daiktui be jokios paskirties nusakyti vertintas kaip nevertotinas, o „naudininkas daikto rūšiai (vardui, terminui) pavadinti“ – kaip geriau nevertotinas (KPPe 1985). Kaip nevertotinas tokiomis reikšmėmis naudininkas vertintas jau ir ankstesniame KPP leidime, išėjusiame 1976 m., tik

²¹ Priešingos krypties taisyčių, sprendžiant iš V. Vitkauskienės pateikiamos pastabos (Vitkauskienė 1983: 25), J. Jablonskio darbuose nėra.

pirmasis neigiamai vertinamas atvejis nusakytas kaip naudininko vartojimas daikto kokybei ar ypatybei, nesusijusiai su jo paskirtimi, reikšti (KPP 1976: 152).

Kartu visuose šiuose bendrinės kalbos normas teikiančiuose sąvaduose pabrėžiama, kad naudininkas vartotinas daikto paskirčiai reikšti. Antai pirmajame KPP leidime formuluota: „Naud. vart., kai reikia pabrėžti daikto paskirtį, o kilm. – rūšį: *tepalas batams* – tai bet koks tepalas, kuriuo galima tepti batus, o *batų tepalas* – specialus tepalas, tokia tepalų rūšis“ (KPP 1976: 152). Į administracinės kalbos vartotojus orientuotuose KancKP taip pat nurodoma, kad naudininkas vartotinas, kai paskirtis atskirai keliama ir pabrėžiama, o daiktų pavadinimui ir rūšiai nusakyti paprastai vartojamas kilmininkas, pvz.: *įsakymų byla, vaiko priežiūros atostogos, įmonių buhalterijų seminaras, raštų blankai, knygų spinta, antspaudo vieta* (KancKP 2021). Tai rodo, kad siekiama brėžti ribą tarp paskirties ir požymio (pažymimųjų) naudininkų. Paskirties reikšmę perteikiančiu linksniu laikomas naudininkas, daikto požymį nurodančiu linksniu – pirmiausia kilmininkas.

6 PAV. Naudininko daikto požymiui reikšti vertinimas *Kalbos patarimuose* (KP 2003: 47–48)

4. daikto požymiui reikšti:

*4.1.1. naudininkas *ntk.* = **kilmininkas**, ~ daikto požymiui reikšti, kai nežymima paskirtis: *Jis yra čempionas 5000 m nuotoliui (= 5000 m nuotolio čempionas). Padarytas nuostolis 200 litų sumai (= 200 litų nuostolis). Išsiųskite perlaidą nurodytai sumai (= nurodytos sumos perlaidą; perlaidą nurodyta suma). Rizikos kaina vertybiniam popieriam (= Vertybinių popierių rizikos kaina) gana didelė.*

<...>

4.2. naudininkas *vngt.* – **vardo kilmininkas, būdvardis**, ~ daikto rūšiai, o ne paskirčiai reikšti, paprastai sudėtiniuose terminuose: *Nusipirkau tepalo batams (= batų tepalo) ir pastos dantims (= dantų pastos). Toje parduotuvėje buvo ir kamuoliukų tenisui (= teniso kamuoliukų), ir apkaustų slidėms (= slidžių apkaustų), ir įvairių prekių turizmui (= turizmo prekių). Moterims rūpėjo parduotuvės skyrius, kur parduodami dažai lūpoms (= lūpų dažai), tušas blakstienoms (= blakstienų tušas) ir kiti reikmenys kosmetikai (= kosmetikos reikmenys). Sėkmingiausiai prekiaavo drabužių vyrams (= vyriškų drabužių) ir trikotažo vaikams (= vaikiško trikotažo) skyriai. Įmonė grėžia gręžinius vandeniui (= vandens gręžinius). Parduodame lazerius medicinai (= medicininius lazerius).*

R. Miliūnaitės pateikta gramatikos lygmens reiškinių norminimo apžvalga rodytų, kad šis norminamasis vertinimas irgi turi netrumpą tradiciją: daikto ar reiškinio požymiui, jo rūšiai nusakyti vartojamą naudininką taisė Pranas Skardžius, taip pat įvairių *Mūsų kalboje*, *Kalbos kultūroje* teiktų kalbos rekomendacijų autoriai, nurodydami, kad geriau vartoti ne *išlaidos mokslui*, o *mokslo išlaidos*, ne *pintinėle saldainiams*, o *saldainių pintinėle*, ne *kontrolė emocijoms*, o *emocijų kontrolė*, ir ypač – kad naudininkas netinka rūšiai reikšti sudėtinuose terminuose, kaip antai *lašai akims* ar *dažai plaukams* (Miliūnaitė 2003b: 135–136). Taigi, būtų galima spėti, kad šiuo taisyumu taip pat tęsiama kodifikacijos tradicija. Vis dėlto ką tik minėtoje apžvalgoje pastebėta, kad toks naudininkas vertintas tik kaip vengtinas, vieno kito autoriaus jis laikytas ne klaida, o tik mažiau pageidautinu nei kilmininkas. Kilmininkas laikytas įprastesniu, paremtu gyvosios kalbos duomenimis (Miliūnaitė 2003b: 136). Sprendžiant iš KP pateikiamo daikto požymiui reikšti vartojamų naudininkų vertinimo, tam tikrų atvejų vertinimas yra sugriežtėjęs – tokie atvejai kaip *Jis yra čempionas 5000 m nuotoliui*, *Padarytas nuostolis 200 litų sumai* (= *200 litų nuostolis*) vertinami kaip bendrinei kalbai neteiktini.

Griežtas jų vertinimas ryškėja jau 1976 m. J. Šukio leidinyje *Taisyklingai vartokime linksnius* (Šukys 1976: 68). Čia taisomi sakiniai *Padarytas nuostolis trylikai tūkstančių rublių* (= *trylikos tūkstančių rublių nuostolis*), *Jis yra pasaulio čempionas 50 km distancijai* (= *50 km distancijos čempionas*) rodytų ir griežto vertinimo priežastį – lietuvių kalbai nebūdingą raišką, arba svetimų kalbų įtaką. Taisant nurodoma, kad tokiais atvejais susidaro nepateisinamas paskirties atspalvis (Šukys 1976: 68) ar kad tokiais atvejais nereiškia jokia paskirtis (Šukys 2003a: 145), o 1984 m. leidinyje pataisytas naudininkas *žiniai* (pvz.: *Pasiųskite šį raštą instituto žiniai*; *Vairuotojus komandiruosime valdybos žiniai*) ir tiesiogiai susiejamas su rusų kalbos įtaka (Šukys 1984: 78). Būtent dėl svetimų kalbų poveikio atsiradę reiškiniai, įskaitant ir sintaksės lygmens reiškinius, verstinius posakius, norminamuosiuose darbuose vertinami kaip neteiktini ir žymimi santrumpa *ntk.*, t. y. laikomi aiškėmis kalbos klaidomis (Miliūnaitė 2003a: 102).

Rūšies reikšme vartojamas paskirties naudininkas vertinamas ne taip griežtai – kaip bendrinėje kalboje vengtinas. Neigiamo jo vertinimo priežastį atskleistų publikacijos, kuriose konstatuojamas perdėtas naudininko plitimas, vartojimas kilmininkui būdingesnėmis reikšmėmis (pvz.: Kniūkšta 1972; Oginskienė 1992; Kazlauskienė ir kt. 2011: 126). 1972 m. P. Kniūkštos pastebima, kad naudininkas vartojamas etiketėse, skelbimuose, iškabose, nors prekių rūšiai nusakyti tinka kilmininkas. Pasak autoriaus,

kur tik pirštu dursi, ten pataikysi į naudininką: čia *lašai akims* ir *dantims*, ten *rankšluostis kojoms*, *tepalas grindims*, kitur vėl *popierius laiškams*, *medžiaga kostiumams*; Vilniuje baigia išnykti *vyriškų drabužių*, *moteriškos avalynės*, *vaikų trikotažo* parduotuvės – jų vietoje *drabužiai vyrams*, *avalynė moterims*, *trikotžas vaikams* (Kniūkšta 1972: 34–35). Tame straipsnyje dar tik siūlyta nepamiršti saiko: „Užsipuldami paskirties naudininką, nenorime pasakyti, kad jis nereikalinga ar netaisyklinga forma. Kiekviena forma yra gera tik vartojant savo reikšme, savo vietoje ir su saiku“ (Kniūkšta 1972: 35). Bet 1976 m. leidinyje *Taisyklingai vartokime linksnius* jau matyti griežtesnis naudininko ir kilmininko vartojimo sričių atribojimo siekis: „Kalbėdami apie daiktus, ypač apie prekes, kurių rūšinis požymis aiškus, pirmenybę visada turėtume teikti ne naudininkui, bet kilmininkui, pvz., *pasta dantims* (geriau: *dantų pasta*), *tepalas batams* (geriau: *batų tepalas*), *popierius laiškams* (geriau: *laiškų (laiškinis) popierius*), *drabužiai moterims* (geriau: *moterų (moteriški) darbužiai*)“ (Šukys 1976: 69). 1984 m. leidinyje irgi įvardijama, kad dažniausiai tokiais atvejais tikslinga rinktis rūšies kilmininką (Šukys 1984: 80). O 1998 m. leidinyje jau vardijamos įvairios atskiros daiktavardžių grupės, su kuriomis naudininkas netinka ar nelabai tinka. Kaip nurodoma, jis pirmiausia nelabai tinka nusakyti prekių pavadinimams, nes „jos yra specialiai gamintos kokiam reikalui ir geriau nusakyti jų rūšį, tipą pagal paskirtį, o ne pačią paskirtį“ (a, b), naudininkas netinka kalbant apie parduotuves, įmones, įstaigas, jų padalinius, skyrius, nes „visų jų tipą geriau nusako rūšies kilmininkas“ (c–f), jis netinka nė kalbant apie specialybių, veiklos sričių, pareigų pavadinimus (g–i) (Šukys 1998: 169–170), pvz.:

- a) *Nusipirkau tepalo batams* (– *batų tepalo*) ir *pastos dantims* (– *dantų pastos*);
- b) *Ar turite popieriaus laiškams* (– *laiškų, laiškinių popieriaus*)?
- c) *Vilniuje atidaryta nauja parduotuvė „Prekės sportui“* (– „*Sporto prekės*“);
- d) *Sėkmingiausiai prekiauja drabužių vyrams* (– *vyrų drabužių*) ir *trikotžo vaikams* (– *vaikų trikotažo*) skyriai;
- e) *Įkurtas skyrius nervų ligoms* (– *nervų ligų skyrius*);
- f) *Ten yra remonto bazė statybos mašinoms* (– *statybos mašinų remonto bazė*);
- g) *Čia rengiamos piešinių audiniams* (– *audinių piešinių*) kopijuotojos;
- h) *Buvo plėtojama mašinų lengvajai pramonei* (– *lengvosios pramonės mašinų*) gamyba;
- i) *Tai direktorius komercijai* (– *komercijos direktorius*).

(Šukys 1998: 169–170)

KP irgi formuluojama, kad naudininkas neteiktinas įmonių, įstaigų ir organizacijų padalinių ir veiklos barų vadovų pareigybėms pagal veiklos sritį pavadinti, pvz.: *Įmonei reikalingas direktorius komercijai (= komercijos direktorius); Paskirtas naujas inspektorius kokybei (= kokybės inspektorius); Kur rasti prorektorius mokslo reikalams (= mokslo (reikalų) prorektorius)?* (KP 2003: 51). J. Šukio vardijamos ne tik žodžių grupės, su kuriomis netinka naudininkas, bet ir atskiri žodžiai, kaip antai *telefonas pasiteiravimui, daina žodžiams, daina eilėms*, nors *Daina balsui su orkestru pagal B. Sruogos žodžius* laikoma tinkamu pasakymu (Šukys 1998: 171). Net ir išvardijus juos tenka minėti, kad dar yra ir kitokių taisytinių „pažymimųjų naudininkų“, teikiančių nereikalingą ar net tiesiog neįmanomą paskirties atspalvį, kaip antai *Ar jau nusipirkai bilietus traukiniui (= į traukinį; traukinio bilietus); Madų kūrėjai siūlo didelį pasirinkimą madoms ir stiliams (= madų ir stilių pasirinkimą); Pagunda užsienietiškiems įrengimams (= įsigyti užsienietiškų įrengimų) didelė* (Šukys 1998: 172). Išėtų, kad, kaip ir norminant naudininko su bendratimi vartojimą, galop tenka vertinti kone kiekvieną konkretų atvejį. Be to, dar tenka daryti ir išimtis. Štai pastebima, kad kai įvairių padėjėjų ar atstovų pareigos nusakomos keliažodžiais junginiais, kilmininkas dėl dviprasmiškumo, nestilingumo beveik neįmanomas ir geriau naudininkas, kaip antai *direktorius pavaduotojas ekonomikai* arba *ekonomikos reikalams*, nes beveik neįmanoma pasakyti *ekonomikos* arba *ekonomikos reikalų direktoriaus pavaduotojas* (Šukys 1998: 170). Dar nurodoma, kad naudininkas vartotinas, kai veiklos sritis nesutampa su veiklos vieta, pvz., *Lietuvos ambasadorius Portugalijai* ar *Izraelio ambasadorius Lietuvai reziduoja Latvijoje* (KP 2003: 51). Kitur minima, kad kai kilmininkas būtų dviprasmiškas ar susiduria daug kilmininko formų, su naudininku gali būti sudaromi ne tik pareigų pavadinimai, bet ir apskritai rūšiniai pavadinimai, pvz.: *žemės sklypas namo statybai, valstybinės kalbos mokėjimo normos vadovaujantiems darbuotojams* (KancKP 2021).

Tam tikrų išimčių taikymą rodytų ir naudininko su veiksmožodžiais daiktavardžiais vartojimo normos kodifikacija. Štai 1976 m. KPP vardyta, kad su tokiais žodžiais kaip *paklausa, polinkis, pomėgis, poreikis* ir pan. naudininko geriau nevartoti, vartotinas kilmininkas, t. y. *Paklausa žemės ūkio produkcijai* (– žemės ūkio produkcijos paklausa) yra didelė, *Poreikis prekėms* (– Prekių poreikis) dar ne visada patenkinamas (KPP 1976: 152). Vengtinu su šiais žodžiais naudininkas laikytas ir 1985 m. KPP, o naudininkas su žodžiais *atitikmuo, pasipiktinimas, pasitikejimas, prisirišimas*, čia apibūdintas kaip naudininkas veiksmo objektui reikšti, vertintas dar griežčiau – kaip

nevertotinas (KPPe 1985). Tačiau 2003 m. išleistuose KPP aukščiausiu neigiamo vertinimo laipsniu (*ntk.*) žymimas tik naudininkas objektui reikšti su tokiais žodžiais kaip *atitiktis, atitikimas, nusikaltimas, pasipiktinimas, pasitikėjimas, prisirišimas, panašumas*, o naudininkas su veiksmožodiniais daiktavardžiais *paklausa, polinkis, pomėgis, poreikis, potraukis, nuolaida, reikalavimai*, čia apibūdintas kaip naudininkas turinio objektui reikšti ir reiškiniui apibūdinti, jau vertinamas kaip šalutinis normos variantas (KP 2003: 44–46), pvz.:

- a) *Paklausa žemės ūkio produkcijai* (|| *Žemės ūkio produkcijos paklausa*) sumažėjo;
- b) *Anksti nustatytas polinkis žvairavimui* (|| *žvairumo polinkis; polinkis į žvairumą; polinkis žvairuoti*);
- c) *Niekad neatsisakysiu pomėgio kelionėms* (|| *kelionių pomėgio; pomėgio keliauti*);
- d) *Didėja poreikis socialinių mokslų specialistams* (|| *socialinių mokslų specialistų poreikis*);
- e) *Nuolaida vakarinėms suknelėms* (|| *Vakarinių suknelių nuoma*) – 30 proc.;
- f) *Ar esate susipažinę su reikalavimais retorikai* (|| *retorikos reikalavimais*)?
(KP 2003: 44–46)

Visa tai skatintų ieškoti naudininko plitimą lemiančių ar palaikančių veiksnių, skatinančių jį vartoti ir tokiais atvejais, kai galėtų būti vartojamas kilmininkas ar kita forma. Iš ką tik minėtų išimčių būtų galima spręsti, kad toks veiksnys yra kilmininko paplitimas ir lietuvių kalboje jo turimos įvairios reikšmės – siekiant išvengti kilmininkų grandinės (nestilingumo) ar dėl kilmininko galinčios susidaryti dviprasmybės, vartojamas naudininkas. R. Miliūnaitė naudininko vartojimą su tokiais veiksmožodiniais daiktavardžiais kaip *pomėgis, poreikis* ir kt., padarytais iš naudininko nevaldančių veiksmožodžių, yra aptarusi kaip teksto spaudimo atvejį, t. y. teksto išprovokuojamą nukrypimą nuo neutraliosios normos (Miliūnaitė 2007). Pateikdama pavyzdį *Mūsų šalies socialinių mokslų specialistų poreikis didėja*, ji teigia, kad penki pažymimieji kilmininkai pagreičiui trukdo lengvai suvokti tekstą, kad taip neaišku, apie kieno poreikius kalbama (mūsų šalies socialinių mokslų specialistų reikia kitoms šalims ar jų reikia mūsų šaliai), ir kalba pati pasiūlo kelią – pagal kito sintaksinio modelio analogiją

(plg. *mūsų aistra sportui*) pažymimasis kilmininkas gali virsti objektiniu naudininku, t. y. *Mūsų šalies poreikis socialinių mokslų specialistams didėja* (Miliūnaitė 2007: 65–66).

Tačiau neaiškumą, susijusį su veiksmažodinių daiktavardžių junginių vertinimu, įskaitant junginių su naudininku vertinimą, atskleidė ir šios studijos pirmoje dalyje atlikta teorinio paskirties naudininko vertinimo analizė, būtent analizuota riba, teoriniu požiūriu brėžiama tarp paskirties ir pažymimųjų naudininkų. Kaip aiškėjo, riba tarp paskirties ir pažymimosios reikšmių nėra ryški, o naudininko su veiksmažodinės kilmės daiktavardžiais teorinis vertinimas svyruoja – toks naudininkas vertinamas ir kaip objektinis, ir kaip pažymimasis su objektiniu atspalviu, kartu atkreipiant dėmesį ir į nevienodą daiktavardžių konkretumo ar konkretėjimo laipsnį. Tiek ribų neryškumas, tiek jų neaiškumas taip pat gali būti naudininką skatinantis plisti veiksnys. Tačiau svyravimų ryškėja ne tik pateikiant teorinę paskirties naudininko sampratą, bet ir brėžiant norminamąją ribą, o tai jau rodytų teorinio ir norminamojo vertinimo atitiktį, kartu skatintų teorinės sampratos neaiškumus vertinti kaip norminamųjų svyravimų priežastį.

Svyravimų ryškėja norminamuoju požiūriu vertinant ne tik naudininko vartojimą su veiksmažodiniais abstrakčios reikšmės daiktavardžiais, bet ir jų vartojimą su kitokiais daiktavardžiais. Štai tam tikrus naudininko vartojimo daikto požymiai reikšti atvejus vertinant kaip neteiktinus ar vengtinius, kitais atvejais tik nurodoma, kad lietuvių šnekamajai kalbai būdingesnis kilmininkas, todėl tokiuose sakiniuose kaip *Ar tu klauseisi valandėlės moksleiviams? Studentai ruošia programą meno saviveiklos kolektyvų festivaliui* tik būtų galima vartoti nusakomąjį kilmininką (Šukys 1976: 68). P. Kniūkša, aptardamas naudininko su bendratimi vartojimą paskirties reikšme, teigė, kad jis reiškia tą, ką ir kilmininkas su dalyviu (plg.: *peilis duonai riekti* ir *duonos reikiamasis peilis; statinė alui laikyti* ir *alaus laikomoji statinė*), tik naudininku su bendratimi labiau pabrėžiama paskirtis, o kilmininku su dalyviu – daikto išskiriamoji ypatybė ar rūšis (Kniūkšta 1972: 41). Peikti tokį naudininką autorius buvo linkęs tik dėl nesaikingo vartojimo, o ne dėl ryškaus skirtumo tarp paskirties ir rūšies: „Naudininkas (vienas ar su bendratimi) įkyriai vartojamas daiktų rūšiai žymėti, be abejo, gadina kalbos stilių“ (Kniūkšta 1972: 41).

Aptardamas naudininko vartojimą paskirties reikšme, P. Kniūkšta atskleidė ir vieną ypatumą, kuris taip pat gali būti naudininką palaikantis veiksnys, o būtent dvilypius tokio naudininko sintaksinius ryšius. Teigdamas, kad yra atvejų, kai naudininkas

ne tik nepeiktinas, bet ir būtinai reikalingas, jis minėjo, kad sakinyje būtinas toks naudininkas, kuris yra susijęs ne tik su daiktavardžiu, bet ir su veiksmažodžiu, kaip antai *Ir pašaro arkliais pristigom* ar *Orei žagrių reiks*. Pasak jo, šiuose sakiniuose jis labiau priklauso veiksmažodžiams nei daiktavardžiams (Kniūkšta 1972: 35), o toks priklausymas galėtų būti ir kituose sakiniuose būtent naudininką skatinantis vartoti veiksny, pvz., *Nusipirkau tepalo batams ir pastos dantims*. Priklausymas ne tik nuo daiktavardžio, bet ir nuo veiksmažodžio P. Kniūkštos išvelgiamas ir naudininko vartojimo su bendratimi atvejais, pavyzdžiui, sakiniuose *Aš tau duosiu šilkų skepetėlę ašarėlėms nusišluostyti; Parodė sienoje įkaltas vinis apdarams pasikabinti; Žiūriu, tik mudu kaip kaliausės žvirbliams baidyti pasilikom* (Kniūkšta 1972: 41). Įvertinant tokį paskirties naudininko ryšių dvilypumą, susidarytų dvejojo to paties sakinio sintaksinio interpretavimo galimybė. Tačiau ne tik teikiant naudininko su bendratimi vartojimo normą, bet ir vertinant vieno naudininko vartojimą paskirties reikšme, kaip matyti iš šiame skyriuje atliktos norminamųjų darbų analizės, naudininko sintaksiniai ryšiai nevertinami, šis klausimas svarstomojo pobūdžio darbuose plačiau neišplėtojamas.

4. NAUDININKAS SU SLINKTIES IR SIEKIMO VEIKSMAŽODŽIAIS

Aptartomis norminamosiomis nuostatomis mėginama brėžti ribą tarp daikto paskirties ir daikto požymio reiškimo, tačiau norminamuosiuose darbuose pateikiama ir tokių naudininko vartojimo vertinimo atvejų, kurie rodytų, kad juose, kaip ir teorinę paskirties naudininko sampratą pateikiančiuose darbuose, siekiama brėžti ir ribą tarp paskirties ir tikslo. Vienas jų – naudininko vartojimo su slinkties ir siekimo reikšmių veiksmažodžiais norminamasis vertinimas.

Kad juo siekiama brėžti tokią ribą, rodytų ir vartojama terminija. Nors įvardijant kitus naudininko vartojimo ar nevartojimo atvejus, pasitaiko terminų *paskirtis* ir *tikslas* įvairavimo, vertinant naudininko vartojimą su slinkties ir siekimo reikšmių veiksmažodžiais nuosekliai vartojami terminai *tikslo reikšmė*, *tikslo reiškimas*, *tikslas* (Šukys 2000a: 71–73; Paulauskienė 2004: 174). Kadangi naudininko vartojimas su slinkties ir siekimo veiksmažodžiais vertinamas neigiamai, šis naudininkas apibūdinamas kaip nevertotinas ar neteiktinas *tikslui reikšti* (KPP 1976: 151; KPPe 1985; KP 2003: 50).

Dabartinę linksnių vartojimo kodifikaciją teikiančiuose KP naudininko vartojimas su šių dviejų grupių veiksmažodžiais tikslui reikšti žymimas aukščiausiu neigiamo vertinimo laipsniu – *ntk.*, taigi kaip neteiktinas (žr. 7 pav.).

7 PAV. Naudininko su slinkties ir siekimo veiksmažodžiais vertinimas *Kalbos patarimuose* (KP 2003: 50)

6. tikslui reikšti

*6.1. naudininkas *ntk.* = **kilmininkas, į kq, bendratis**, ~ su slinkties reikšmės veiksmažodžiais: *Sekretorė yra išėjusi pietums (= pietų; pietauti). Teatras išvažiavo gastrolėms (= gastrolių; į gastroles; su gastrolėmis; gastroliuoti). Ministras išvyko oficialiam vizitui (= su oficialiu vizitu) į užsienį. Darbuotojai renkasi posėdžiui (= į posėdį; posėdžiauti). Įvykio liudininkas buvo nuvežtas apklausai (= į apklausą; apklausti). Kai rezultatas buvo lygus, komandos nuėjo poilsiui (= pailsėti; ilsėtis). Į užsienį vykstu kvalifikacijai (= kvalifikacijos) kelti.*

6.2. **naudininkas ntk.** = **kilmininkas, į kq, bendratis** su siekimo reikšmės veiksmažodžiais: *Pirmininkas buvo kviečiamas deryboms (= derybų; į derybas; derytis) į Briuselį. Žurnalistai kviečia politikus atviram pokalbiui (= atviro pokalbio; į atvirą pokalbį). Kvalifikacijai (= Kvalifikacijos) kelti buvo siųsti keli žmonės.*

Šio naudininko taisymo tradicija taip pat sena. Aptariant J. Jablonskio pateiktą paskirties naudininko sampratą (žr. I dalies 1 sk.) minėta, kad jis atskirai nuo tikslo aplinkybių yra aptaręs su kilmininku, bendratimi ar siekiniu vartojamas siekiamąsias (siekimo, siekties) aplinkybes, tačiau tokių aplinkybių, vartojamų su veiksmažodžiais *vykti, atvažiuoti, atskristi, nusiųsti* ir kt., J. Jablonskis yra ir taisęs, spaudoje radęs tokių sakinių kaip *Buvo atvažiavęs ir tardytojas tam nusižudymui = to nusižudymo iširti, Litvinovas dabar vyksias atostogoms = atostogų į vakarų (vakarinę) Europą* ir kt. (Piročkinas 1986: 179). J. Balčikonis po „traukos“ veiksmažodžių vartojamus naudininkus taip pat taisė, taisymus grįsdamas gyvosios kalbos analogija, pvz.: *Bent vakarienei (= vakarienės, vakarieniauti) parsiradai* (Balčikonis 1978d: 289), *skambalas šaukdavo juos į katedrą sumai, o 4 val. mišparam (= sumos... mišparų, plg. šaukdavo pietų)* (Balčikonis

1978a: 146). 1939 m. *Kalbos patarėjuje* teigta, kad su tokiais veiksmažodžiais kaip *eiti, vykti, važiuoti, siekti, prašyti* yra vartojamas siekinio kilmininkas, juo paprastai pasakomas siekiamasis daiktas: *vyrai jau pietų pareina*, o ne *vyrai jau pietums pareina; jis išvyko atostogų*, o ne *jis išvyko atostogoms* ir t. t. (KP 1939: 112). Toks naudininkas kaip nevarotinas apibūdintas pirmajame *Kalbos praktikos patarimų* leidime (KPP 1976: 151), kaip netaisyklingas, nevarotinas, sprendžiant iš žodžių junginių *išeiti pietums, išvažiuoti gastrolėms, kviesti puodeliui kavos, kviesti šokiui, susirinkti kam, vykti oficialiam vizitui* aptarimo, jis apibūdinamas ir konsultacijas dabartinės bendrinės kalbos vartosenos bei normų klausimais teikiančiame VLKK Konsultacijų banke (KB).

R. Miliūnaitės pateikta kalbos rekomendacijų šiuo klausimu apžvalga atskleistų ir taisyčių motyvus: *Gimtosios kalbos, Mūsų kalbos* ir *Kalbos kultūros* žurnaluose teiktose rekomendacijose naudininkas, einantis su slinkties veiksmažodžiais, autorių taisytas daugiausia dėl svetimumo arba dėl to, kad gyvojoje kalboje turima raiškesnių formų tikslui reikšti (Miliūnaitė 2003b: 171–173). Svetimų kalbų įtaką atskleidžia A. Piročkinas: aptardamas J. Jablonskio taisyčius, jis nurodo, kad kilmininko vartoseną tokiais atvejais labai sena, o naudininkas raštuose atsirado palyginti neseniai, verčiant veikiausiai slavų konstrukcijas *для + veiksmažodinio daiktavardžio kilmininkas* (Piročkinas 1986: 179). Kitame A. Piročkino darbe – *Administracinės kalbos kultūra* – teigiama, kad rusų kalboje vartojamas prielinksnis *на* ir galininko linksnis, taigi ši konstrukcija verčiama tiesiogiai (*parėjo ant pietų*) arba manoma taisyklingai čia vartojant naudininką, o iš tikrųjų naudininkas tokiu atveju irgi nėra lietuviškas pasakymas – tinka kilmininkas arba įprastinė tikslo reiškimo forma – bendratis (Piročkinas 1990: 116)²². Ir J. Šukys teigia, kad turbūt ne be kitų kalbų įtakos su siekimo reikšmės veiksmažodžiais *kviesti, šaukti, vadinti, prašyti* spaudoje vartojamas naudininkas (Šukys 1998: 181), kitur nurodo, kad naudininko su slinkties ir siekimo veiksmažodžiais neremia jokia tarmė (Šukys 2000a: 23). A. Paulauskienė naudininko vartojimą su veiksmažodžiais *eiti, važiuoti, siųsti, vykti* aptaria kaip dėl svetimų kalbų įtakos pakitusį pagrindinio junginio dėmens galėjimą valdyti (Paulauskienė 2004: 174). Ryškėjantis taisyčių motyvas paaiškintų ir kalbamųjų naudininkų norminamojo vertinimo

²² Kitur atkreipiamas dėmesys, kad ir kilmininkas ne visais atvejais pats geriausias linksnis, todėl taisoma bendratimi ar prielinksninėmis konstrukcijomis: *atvyko posėdžiui* (= *į posėdį; posėdžiauti*), *pakvietė pokalbiui* (= *pasikalbėti, į pokalbį*), *atvyko vizitui* (= *su vizitu*) (Pupkis 1980: 143).

laipsnį – neigiamai kodifikuojami, aukščiausiu neigiamo vertinimo laipsniu pirmiausia žymimi dėl svetimų kalbų poveikio radęsi reiškiniai, svetimų kalbų įtakos padariniai (Miliūnaitė 2003a: 102; 2003c: 27).

Tačiau šis taisyimas aiškinamas ir tuo, kad slinkties ar siekimo veiksmažodžiai suponuoja tikslą, o ne paskirtį. Štai teigiama, kad slinkties ir siekimo veiksmažodžiai aiškiai reikalauja nusakyti veiksmo tikslą ir naikina paskirties atspalvį (Šukys 1998: 180; 2003a: 147), kad po visų jų kyla klausimas, kokių tikslu tai daroma (Šukys 2000a: 71). Toks motyvas rodytų, kad ir norminamuoju požiūriu siekiama brėžti ribą tarp paskirties ir tikslo. Kaip matyti iš siekimo ir slinkties reikšmės veiksmažodžių išskyrimo, šią paskirties ir tikslo ribą, kaip ir kai kuriuose teorinėse paskirties naudininko sampratą pateikiančiuose darbuose, mėginama brėžti orientuojantis į veiksmažodžio semantiką. Norminamuosiuose ar norminamojo pobūdžio darbuose nesiekiami išvardyti visų paskirties naudininką galinčių prisijungti veiksmažodžių²³, minimos tik tikslo kilmininką (ar bendratį ir kt.) numatančios slinkties ir siekimo veiksmažodžių grupės. Tačiau kalbos gramatinės sandaros aprašai atskleidę, kad jos gana gausios ir įvairios, pasitaiko ir nevienodo tokių veiksmažodžių skirstymo ar įvardijimo. Štai DLKG kaip reikalingi kilmininko minimi ne tik slinkti²⁴, bet ir jos pertrūkį reiškiantys veiksmažodžiai (*eiti, važiuoti, vykti, bėgti, skristi, grįžti, rinktis, skubintis, sustoti, atsistoti*), taip pat veiksmažodžiai, reiškiantys slinkties skatinimą ar neskatinimą (*siųsti, varyti, leisti, kviesti, prašyti, (pasi)likti*), daikto padėties keitimą ar kitimą (*atsinešti, pasodinti, gulti, klauptis, atsistoti, pasilenkti* ir kt.) (DLKG 1997: 551). E. Valiulytė tokius veiksmažodžius kaip *pa(si)likti, likti* mini kaip slinkties atsisakymo veiksmažodžius (Valiulytė 2001: 102). V. Labutis, atkreipęs dėmesį, kad judama gali būti ir be slinkties (pvz.: *trepsėti, tūpčioti, linguoti*), renkasi vartoti bendresnį terminą – *judėjimo veiksmažodžiai* (Labutis 2007; dar žr. VLKK 1997).

Su kalbamųjų grupių veiksmažodžiais susijusių neaiškumų iškeliami ir bendrinės kalbos normas svarstančiuose ar teikiančiuose darbuose. Štai V. Labutis *Mūsų kalboje* spausdintame straipsnyje yra rašęs, kad ne visada aišku, ar veiksmažodis yra slinkties (Labutis 1976a), o R. Miliūnaitė kreipia dėmesį į tai, kad nei slinkties ar siekimo grupių žodžių tikslų sąrašų, nei kitokių semantinių grupių žodžių sąrašų

²³ Antai viename kalbos kultūros vadovėlyje teigiama, kad veiksmažodžių valdomas naudininkas gali eiti su labai įvairiais veiksmažodžiais (Paulauskienė 2004: 172).

²⁴ Vartojamas ir *slankos veiksmažodžių* terminas (Piročkinas 1972).

nėra pateikta ir neįmanoma pateikti, ir semantinių grupių ribos neaiškumus įvardija kaip vieną iš norminant gramatikos lygmens reiškinius keblumų keliančių universalijų (Miliūnaitė 2003c: 23–25), aptaria ir kaip normos nestabilumo veiksnį (Miliūnaitė 2022: 459–466). J. Šukys, pateikdamas linksnių vartojimo normas, svarsto, ar tikrai vien tik siekimą reiškia veiksmažodžiai *kviesti, prašyti, šaukti, vadinti* (Šukys 1998: 114) ir, pastebėjęs, kad spaudoje dabar jau beveik dažnesnis naudininkas, jį su tokiais veiksmažodžiais vertina ne kaip neteiktiną, o kaip vengtą, pvz.:

- a) *Kviečiu jus mano gimimo dienai* (– *švęsti mano gimimo dienas; į mano gimimo dieną*);
- b) *Jį pakvietė Hamleto vaidmeniui* (– *vaidinti Hamleto*);
- c) *Prezidentas kvietė glaudesniam bendradarbiavimui* (– *glaudžiau bendradarbiauti*);
- d) *Jis kviečiamas deryboms* (– *į derybas, derėtis*);
- e) *Dabar kviečiu jus arbatai* (– *išgerti arbatos; pasivaišinti arbata*);
- f) *Kviečiu šokiui* (– *šokti*).

(Šukys 1998: 181)

Minima ir daugiau atskirų atvejų, kurie rodytų kalbamųjų veiksmažodžių grupavimo nevienodumus ar konkretaus veiksmažodžio priskyrimo prie slinkties ar siekimo veiksmažodžių keblumus. Štai aptarus, kad paskirties naudininkas nei vienas, nei su bendratimi nevertotinas su slinkties ir siekimo veiksmažodžiais, nurodoma, kad „jis keistinas kilmininku ir su kai kuriais kitais tikslą suponuojančiais veiksmažodžiais“ (Šukys 1998: 181), o tarp jų minima ir tokių veiksmažodžių kaip *stabtelti* ar *sustoti*, kurie DLKG nurodomi kaip reiškiantys slinkties pertrūkį ir vardinami kartu su slinkties veiksmažodžiais, pvz.:

- a) *Čia stabtelsime pietums* (= *pietų, (pa)pietauti*);
- b) *Sekliai sustojo pasitarimui* (= *pasitarti*).

(Šukys 1998: 181)

Taigi, vertinant konkrečius atvejus keblumų galėtų kilti ir vartosenoje. Vis dėlto jau gana sena naudininko, vartojamo su slinkties ir siekimo reikšmių veiksmažodžiais,

taisymo tradicija rodytų, kad vartosenoje aiški riba tarp paskirties ir tikslo reikšmių nebėžiama ir vartojant tipiškesnius šių semantinių grupių veiksmažodžius. Tačiau paskirties naudininko teorinės sampratos analizė atskleidė, kad ir tokią sampratą pateikiančiuose darbuose aiški riba tarp paskirties ir tikslo ne visada brėžiama. Norminamojo pobūdžio darbuose šios reikšmės irgi minimos kartu, o kai kuriuose darbuose ir tiesiogiai nurodoma, kad tikslo aplinkybė susidvejinusi su paskirties reikšme (Paulauskienė 2004: 173), kad paskirtį ne visada lengva atskirti nuo tikslo (Paulauskienė 2004: 174). Be to, iš paskirties naudininko teorinės sampratos aptarimo aiškėjo, kad riba tarp paskirties ir tikslo brėžiama nevienodu pagrindu.

5. ABSTRAKČIŲJŲ VEIKSMAŽODINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ NAUDININKAS

Iš paskirties naudininko teorinės sampratos analizės aiškėjo, kad riba tarp paskirties ir tikslo brėžiama orientuojantis ne tik į veiksmažodžio, bet ir į paties naudininko ypatybes, t. y. į tai, ar naudininku eina abstrakčios, ar konkrečios reikšmės daiktavardis (žr. I dalies 3.1 sk.). Norminamuosiuose darbuose abstrakčios reikšmės daiktavardžių naudininką irgi linkstama vertinti kitaip nei konkrečios reikšmės daiktavardžių naudininką – kaip bendrinėje kalboje nevartotiną ar neteiktiną.

Štai kaip nevartotinas tikslui reikšti jis apibūdintas 1976 m. laidos KPP, pateikiant tokių neigiamai vertinamos vartosenos pavyzdžių kaip *Gaminį gražino perdirbimui* (= *perdirbti*), *Priimamos pataisymui* (= *taisyti*) *kojinės*, *Detektyvo priemaišos čia tarnaus siužetinės įtampos ugdymui* (= *siužetinei įtampai ugdyti*) ir kt. (KPP 1976: 151). 1985 m. KPP toks naudininkas taip pat taisytas (tiek vienas, tiek su kilmininkiniu pažyminiu), jį čia apibūdinant kaip geriau nevartotiną ir teigiant, kad vietoj abstrakčios reikšmės veiksmažodinių daiktavardžių naudininko tikslui su paskirtimi žymėti daug kur geriau bendratis (KPPe 1985). 1939 m. *Kalbos patarėjyje* nurodyta, kad tikslo aplinkybei reikšti vartojamas naudininkas, bendratis ar naudininkas su bendratimi, taigi ir *gavau knygą pasiskaityti*, o ne *pasiskaitymui*, *plytas veža bažnyčiai statyti*, o ne *bažnyčios statymui*, *parsivedė piemenį karvėms ganyti*, o ne *karvių ganymui* (KP 1939: 129).

Dabartines linksnių vartojimo normas teikiančiuose KP, iš abstrakčiųjų daiktavardžių išskyrus priesagos *-imas* (*-ymas*) vedinius, nurodoma, kad jų naudininkas, taip

pat ir su kilmininkiniu pažyminiu, tikslui su paskirties atspalviu reikšti neteiktinas (žr. 8 pav.). Taigi, palyginti su 1985 m. KPP formuluotu teiginiu, kad toks naudininkas geriau nevertotinas, vertinimas vėl pateikiamas griežtesnis.

8 PAV. Abstrakčiųjų veiksmažodinių daiktavardžių naudininko vertinimas *Kalbos patarimuose* (KP 2003: 49, 50)

5. tikslui su paskirties atspalviu reikšti:

5.1. abstrakčiųjų priesagos *-imas (-ymas)* daiktavardžių naudininkas *ntk.* = **bendratis**, ~: *Bagażas saugojimui (= saugoti) priimamas pirmame aukšte. Pateikė nutarimą balsavimui (= balsuoti). Projektą grąžino papildymui (= papildyti). Darbuotoją pristatė premijavimui (= premijuoti). Namas atiduotas naudojimui (= naudoti). Televizorių išvežėme taisymui (= taisyti). Šie produktai netinkami vartojimui (= vartoti). Nuvykimui (= Nuvykti; Vykdamas) į darbą sugaišau valandą. Siunčiame protokolą jūsų žiniai ir vykdymui (= jums susipažinti ir vykdyti). Skelbiame telefoną pasiteiravimui (= pasiteirauti; pasiteiravimo telefoną; pasiteiraujamąjį (informacijos) telefoną). Ar turite sąsiuvinį rašymui (= rašymo sąsiuvinį)? Čia galite užsisakyti pietus išsinešimui (= išsinešti; išsineštinai). Nusipirkau mėsos kepimui (= kepti).*

<...>

5.2. abstrakčiųjų priesagos *-imas (-ymas)* daiktavardžių naudininkas su kilmininkiniu pažyminiu *ntk.* = **naudininkas + bendratis**, ~: *Trūkumų padengimui (= Trūkumams padengti) į kasą įnešta 100 litų. Trūksta lėšų inventoriaus įsigijimui (= inventoriui įsigyti). Skirta paskola baldų pirkimui (= baldams pirkti). Sudaryta darbo grupė (komisija) privatizavimo klausimų sprendimui (= klausimams spręsti). Pratimų duodu ir žinių (pa)tikrinimui (= žinioms (pa)tikrinti). Neranda žmogaus šulinio kasimui (= šuliniui kasti). Geras laikas bulvių sodinimui (= bulvėms sodinti; bulves sodinti).*

R. Miliūnaitė, apžvelgdama kalbos rekomendacijas, taip pat yra pastebėjusi, kad šio naudininko vartojimas vertinamas gerokai nevienodai – nuo aiškios sintaksės klaidos iki sintaksės negerovės (Miliūnaitė 2003b: 171).

J. Jablonskis, kaip atkreiptas dėmesys nagrinėjant gramatinės sandaros aprašuose brėžiamą ribą tarp paskirties ir tikslo naudininkų (I dalies 3.1 sk.), tokių naudininkų

yra taisęs. Kita vertus, tokių pavyzdžių kaip *Padėjau tą daiktą vartojimui, Sūrius spaudžiamė valgymui* ar *Žemė daugiaus nešė vaisių, nekaip išmitimui žmonių reikėjo* jis yra teikęs tikslo naudininkui iliustruoti. O ir LKG, kaip aiškėjo iš teorinės sampratos aptarimo, tikslo naudininkas pirmiausia siejamas su abstrakčios reikšmės daiktavardžiais, taigi iliustruojamas ir tokiais pavyzdžiais kaip *O tam mano pavalgymui jis rudenį atveš gal visą toną bulvių* (LKG 1976: 34). DLKG paskirties reikšmę turinčiu laikomas ne tik konkrečios, bet ir abstrakčios reikšmės daiktavardžių naudininkas, todėl tokių pavyzdžių kaip *atvežė bulvių pavalgymui* pateikiama paskirties naudininkui iliustruoti (DLKG 1997: 551).

Šio naudininko įvardijimas svyruoja ir norminamojo pobūdžio darbuose. Štai jau ir iš aptartų darbų matyti, kad 1976 m. KPP jis nurodytas kaip nevertotinas tikslui reikšti, vėlesnės laidos KPP – kaip geriau nevertotinas tikslui su paskirtimi žymėti, KP – kaip neteiktinas tikslui su paskirties atspalviu reikšti. A. Piročkino toks naudininkas įvardijamas kaip abstrakčiųjų (veiksmažodinių ir būdvardinių) daiktavardžių naudininkas tikslui reikšti (Piročkinas 1990: 115), J. Šukio vadinamas tiek tikslo, tiek ir paskirties naudininku (pvz.: Šukys 1984: 77; 1998: 172, 174). Tai, kaip ir naudininko su bendratimi norminamasis vertinimas, rodytų, kad aiški riba tarp paskirties ir tikslo naudininkų nebrėžiama. Tačiau kai kurie teiginiai rodytų, kad abstrakčios reikšmės veiksmažodžių naudininkas taisomas būtent iš siekio skirti paskirtį ir tikslą. Štai viename kalbos kultūros vadovėlyje nurodoma, kad tikslo ir paskirties naudininkas nevertotinas, kai jį atstoja viena bendratis, o toliau teigiama, kad kartais galima jį ir pavartoti, kai labiau išryškinama paskirtis (pvz., *Šios bulvės paliktos valgymui, o anos – sėklai*), bet jeigu tai yra grynas tikslas (pvz., *Eglutės papuošimui pirkome žaislą*), veiksmažodinių daiktavardžių naudininkas netinka (Paulauskienė 2004: 174). Tiesa, čia pat priduriama, kad ne visada lengva atskirti paskirtį nuo tikslo.

Vis dėlto iš kitų taisyčių ir norminamųjų svarstymų ryškėtų kitokia motyvacija. Dar gerokai ankstesnio laikotarpio darbuose pastebėtas tokio naudininko plitimas. Antai 1984 m. leidinyje rašoma, kad šių dienų kalboje pastebimas polinkis vartoti veiksmažodinių daiktavardžių naudininkus, nors tarmėse, tautosakoje, grožinėje literatūroje tikslas dažniausiai nusakomas ne veiksmažodiniais daiktavardžiais, o gyvesne bendratimi (Šukys 1984: 77). Bet jau ir anksčiau minimas ne tik veiksmažodinių daiktavardžių naudininko, bet ir apskritai veiksmažodinių daiktavardžių plitimas (pvz.: Būda 1963; Petronis 1967; Ambrazas 1967, 1970; Oginskienė 1994), ir jis siejamas tiek

su rusų kalbos įtaka (pvz.: Būda 1963; Ambrazas 1970), tiek su kanceliariniu stiliumi (pvz., Paulauskienė 1989: 110, 112). Todėl, kaip rodytų vien jau skelbiamų straipsnių pavadinimai („Venkime ištęstų šabloniškų pasakymų“, „Saikingiau vartokime konstrukcijas su veiksmažodiniais daiktavardžiais“), dažnas abstrakčios reikšmės veiksmažodinių daiktavardžių naudininko ar kitų linksnių taisyčių motyvas – gyvumo, grynumo siekis.

1998 m. leidinyje J. Šukys formuluoja tokią taisyklę: „Reikėtų vengti veiksmažodinių daiktavardžių paskirties naudininkų (*paliko saugojimui, vešiu pardavimui*), nes jie sakinį daro kanceliarišką, negyvą ir nėra būdingi mūsų tarmėms, o labiau nusižiūrėti iš slavų kalbų. Lietuviams įprasta tik bendratis. Tai rodo tautosaka, šnekamoji kalba, grožinės literatūros klasika“ (Šukys 1998: 172). Taigi, siūloma visur, kur tik įmanoma, veiksmažodinių priesagos *-imas* naudininką (a–d), taip pat ir kitas priesagas turinčių abstrakčios reikšmės daiktavardžių (e–h) ir veiksmus įvardijančių tarptautinių daiktavardžių (i, j), naudininkus keisti bendratimi, pvz.:

- a) *Gaminį grąžino perdirbimui (– perdirbti);*
- b) *Laikrodžiai taisyti (– taisyti) priimami be apyrankių;*
- c) *Namas yra visai netinkamas gyvenimui (– gyventi);*
- d) *Bendravimui (– Bendrauti man mažai lieka laiko);*

- e) *Jis buvo paskirtas tarnybai (– tarnauti) į tolimą užkampį;*
- f) *Reikia raginti žmones veiklai (– veikti, imtis veiklos);*
- g) *Tai paskatino juos dar pakilesniam darbui (– pakiliau dirbti);*
- h) *Užsitęsė sandėlio pridavimas apsaugai (= atidavimas saugoti / perdavimas);*

- i) *Namas pridotas eksploatacijai (= atiduotas / perduotas eksploatuoti / naudoti);*
- j) *Įmonė uždaryta remontui (– remontuoti).*

(Šukys 1998: 173)

Tačiau kartu aiškėja, kad kanceliarinei kalbai toks naudininkas reikalingas. Todėl kituose darbuose klausimas, ar reikšti paskirtį veiksmažodinių daiktavardžių naudininku, jau įvardijamas kaip nelengvas klausimas (Šukys 2000b: 4). Svarstoma, ar reikėtų taisyti griežtai, ar tik su nuoroda *geriau*. Atkreipus dėmesį, kad pirmąkart

visuomenei pateiktame Didžiųjų kalbos klaidų sąrašė buvo griežtai taisoma, o 1985 m. išėjusiuose KPP jau tik pateikiant nuorodą *geriau*, keliama problema, kad toks naudininkas aiškus svetimkūnis tik liaudies vartosenoje, kertasi su tautosakos, grožinės literatūros klasikos ir tarmių vartosena (niekas nesako *šluota kiemo šlavimui*, sako *šluota kiemui šluoti*), o administracinėje, mokslinėje kalboje jis reikalingas, kartais būtinas (Šukys 2000a). Taigi, daroma išvada, kad reikėtų atsižvelgti į funkcinį stilių. Laisvuosiuose stiliuose (buitiniame, meniniame, publicistiniame) tokie veiksmažodiniai paskirties naudininkai vis dėlto turėtų būti taisomi, o oficialieji kalbos stiliai – kas kita: juose būna atvejų, kai tokie naudininkai kaip vartosenos paribio linksniai yra pravartūs (Šukys 2000b: 9). Kaip teigiama, administracinėje, mokslinėje kalboje toks naudininkas būtinas, kai reiškia nurodyti kiek kitokį dalyką, negu jį nurodytų bendratis, kaip antai sakinyje *Šios lėšos yra skirtos sveikatos draudimui*, kur nurodoma konkreti sritis ir kur *sveikatai drausti* reikštų labiau dalinį, individualų atvejį (Šukys 2000a: 75–76). Kitur kaip lemiamas veiksnys įvardijamas veiksmažodinių daiktavardžių konkretėjimas: „Veiksmažodinių daiktavardžių konkretėjimas čia iš tiesų yra lemiamas veiksnys. Suvokiame, jog nevisiškai tapatu *Kiek reikės pinigų sveikatos draudimui?*, kur sveikatos draudimas jau tapęs terminu, o naudininkas čia nurodo tam tikrą veiklos sritį, ir *Kiek reikės pinigų sveikatai drausti?*, kur galbūt šnekama apie kokį konkretaus žmogaus atvejį“ (Šukys 2003b: 9).

Vis dėlto kitų autorių pastebima, kad veiksmažodinių daiktavardžių naudininkas paplitęs ne tik kanceliarinėje kalboje, dalykinių stilių tekstuose (pvz.: Kliukienė 2008; Gedzevičienė, Gedzevičius 2011), bet ir laisvuosiuose stiliuose (Murinienė 2014: 83–84; Petrėnienė 2014: 125–126), o Lina Murinienė (2014), vertindama šį paplitimo veiksni, kelia mintį, kad tokio naudininko taisyti nereikia, jis klaida nelaikytinas.

Jo paplitimo priežastys nesvarstomos, tačiau tokia priežastis galėtų būti ir abstraktumo bei konkretumo ribos keblumas ar šiuo pagrindu vartosenoje nedaromas skirtumas tarp tikslo naudininkų ir paskirties naudininkų. Tiesa, keblusis abstraktumo ir konkretumo kriterijus dabartine kodifikacija įvertinamas: jos numatoma, kad naudininkas vartotinas, kai priesagos *-imas* (*-ymas*) daiktavardis yra sukonkretėjęs (a, b) ir kai jis turi konkretinamąjį pažyminį (c–e), pvz.:

- a) *Trūksta lėšų mokslui ir švietimui;*
- b) *Dalis pajamų bus skirta sveikatos draudimui;*

- c) *Nutarimas pateiktas pirmajam balsavimui;*
- d) *Projektą rengiame antram svarstymui;*
- e) *Šis vanduo tinka techniniam naudojimui.*

(Šukys 1998: 174)

Tačiau paskirties naudininko teorinės sampratos analizė atskleidė, kad gana neaiški ir nevienodai brėžiama ne tik abstraktumo ir konkretumo, bet ir paskirties ir tikslo reikšmių riba. Ši neaiškumą, kaip aptarta jau šiame skyriuje, rodo ir kalbamojo naudininko įvardijimas norminamojo pobūdžio darbuose. Be to, vertinant naudininko ir bendraties su naudininku konkurenciją, teigiama, jog naudininkas be bendraties yra gyvesnis, šmaikštesnis (Šukys 1998: 168). Kalbant apie naudininko konstrukciją su bendratimi, irgi nurodoma, kad ne visur prie naudininko pasakyta bendratis būtina. Kai kur ją galima praleisti (Šukys 1998: 174). Siūlymas vietoj naudininko vartoti bendratį tokiam norminamajam teiginiui lyg ir sudaro prieštarą.

III. TEORINĖS IR NORMINAMOSIOS SAMPRATOS (NE)ATITIKTYS

Kalbos gramatinės sandaros aprašų ir tiriamojo pobūdžio darbų pagrindu išnagrinėjus teorinę paskirties naudininko sampratą, o norminamojo pobūdžio darbų pagrindu – norminant šio linksnio vartojimą kylančias problemas, kartu ėmus aiškėti norminamajai paskirties naudininko sampratai, galima apibendrinti vienu ir kitų šaltinių pagrindu gautus rezultatus, juos palyginti ir vertinti, kiek tarp jų esama atitikties.

Iš šaltinių, kuriems atstovauja kalbos sandaros aprašomieji ir tiriamieji darbai, aiškėja, kad sąvokos, J. Jablonskio pavadintos lietuvišku terminu *paskirties naudininkas*, aprėptis nevienoda. Tačiau nevienoda ir paskirties naudininko samprata. Iš kelių darbų ryškėtų polinkis paskirties naudininką sieti su vardažodžių prisijungiamu linksniu, tačiau dažnesnė samprata, pagal kurią paskirties reikšmė įžvelgiama ne tik vardažodžių, bet ir veiksmažodžių junginiuose. Nors vienuose darbuose paskirtis nurodoma kaip invariantinė, apskritai naudininkui būdinga reikšmė, paprastai ji skiriama kaip viena iš naudininkui būdingų reikšmių, numatant ir kitokias naudininkui būdingas reikšmes, tokias kaip tikslo, laiko, objektinė, subjektinė ir kt. Kai kuriuose darbuose paskirties naudininkas pirmiausia siejamas su šalia kito daiktavardžio pasakomu linksniu, kuriuo tas daiktavardis apibūdinamas, nurodoma jo paskirtis.

Paskirties naudininko kaip vienos iš naudininkui būdingų reikšmių sampratą ryškina tarp šio ir kitų naudininkų (ar kitų linksnių) brėžiamos ribos. Tačiau paaanalizavus tam tikras ribas paaiškėjo, kad kalbos gramatinę sandarą perteikiančiuose darbuose jos brėžiamos nevienodos.

Ribų skirtumų susidaro dėl taikomo kriterijaus. LKG ar kituose darbuose, orientuojantis į naudininku einančio žodžio semantines ypatybes, dalis veiksmažodžių junginių su naudininku, t. y. junginiai su abstrakčios reikšmės daiktavardžiais (pvz., *O tam mano pavalgymui jis rudenį atveš gal visą toną bulvių*), laikomi reiškiančiais tikslo santykius. DLKG tiek konkrečius daiktus (*parvežė lentų namui, ieško žolių akims*), tiek procesus (*ruošiasi sėjai, gimė kovai, pakvietė jį darbams, pokalbiui* ir kt.) reiškiančių daiktavardžių naudininkas vertinamas kaip turintis paskirties reikšmę. Šioje gramatikoje riba tarp tikslo ir paskirties reikšmių brėžiama orientuojantis į veiksmažodžio semantines ypatybes, t. y. siekiama išvardyti paskirties reikšmę numatančių veiksmažodžių

semantines grupes. Tiek viena, tiek kita riba kebli: pirmoji susijusi su abstraktumo ir konkretumo priešprieša, antrąja keblu aprėpti visas veiksmažodžių semantines grupes, juolab visus veiksmažodžius, lemiančius paskirties santykį.

Keblu brėžti ir semantinę ribą tarp paskirties ir pažymimųjų (daikto požymių reiškiančių) naudininkų. Iš kalbos gramatinę sandarą perteikiančių darbų aiškėtų, kad ji nėra ryški. Kaip labiau nuo kitų pažymimųjų naudininkų nutolę vertinami veiksmažodinių ir būdvardinių daiktavardžių junginiai su naudininku (*atsidavimas šeimai, nusizengimas įstatymams, pasiaukojimas tėvynei, padėka gydytojui, pagarba žmogui, neapykanta priešui, gabumas muzikai, dėkingumas tėvams* ir kt.), tačiau paanalizavus kalbos gramatinę sandarą perteikiančius darbus aiškėja, kad veiksmažodinių ir būdvardinių daiktavardžių junginiai su naudininku vertinami nevienodai ir kad jų vertinimas taip pat susijęs su kebliąja abstraktumo ir konkretumo priešprieša, neleidžiančia brėžti aiškios ribos.

Kad tarp paskirties naudininko ir kitų reikšmių naudininkų (ar kitų linksnių) brėžti semantinio pobūdžio ribas gana keblu, aiškėtų jau iš *paskirties naudininko* terminą pirmąkart pavartojusio J. Jablonskio darbų. Skiriant juose paskirties naudininką nuo tikslo ir kitų naudininkų, kartu pastebėta, kad tarp tokių naudininkų esama daug bendrumo, kad juos skirti sunku. O kai kuriuose dabartinę paskirties naudininko sampratą pateikiančiuose darbuose aiški riba tarp paskirties ir tikslo naudininkų ir nebrėžiama, minimas tik ryškesnis ar ne toks ryškus paskirties ar tikslo atspalvis.

Paskirties ir kitų reikšmių naudininkų skirtumas gramatinę kalbos sandarą perteikiančiuose darbuose daugiausia ryškinamas žodžių junginių pagrindu, paskirties naudininką aprašant kaip su veiksmažodžiais ar vardažodžiais junginius sudarantį linksnį. Tačiau žodžių junginių lygmuo atskleidžia ir naudininko priklausymo tiek nuo veiksmažodžio, tiek nuo daiktavardžio atvejų, o iš kai kurių darbų matyti, kad paskirties naudininko samprata su dvigubais sintaksiniais ryšiais susijusiu naudininku pirmiausia ir siejama. Tačiau žodžių junginių lygmuo išryškinti šiam paskirties naudininko sintaksinių ryšių ypatumui nėra parankus, susidaro ir kai kurių prieštaravimų. Toks kalbamojo linksnio ypatumas labiau atskleidžiamas sakinio ir jo dalių lygmeniu. LKG sakinio dalių skyriuje, tiksliau, aprašant tikslo aplinkybę, paskirties naudininkas tiesiogiai įvardijamas kaip sakinyje susijęs dvigubais sintaksiniais ryšiais – tiek su veiksmažodžiu, tiek su daiktavardžiu. Tokius paskirties naudininko ryšius patvirtina ir istoriniai šio linksnio tyrimai, o kartu jie atskleidžia, kad nuo daiktavardžio ar nuo

veiksmazodžio priklausomas naudininkas ir dvigubais sintaksiniais ryšiais sakinyje susijęs naudininkas yra susiję.

Norminant paskirties naudininko vartojimą, siekiama derinti kelis aspektus, bet kaip pagrindinis aiškėtų semantinis kriterijus. Tiek neigiamai bendrinės kalbos normų požiūriu vertinamų paskirties naudininko vartojimo atvejų analizė, tiek ir iš norminamųjų darbų matomi teigiamo vertinimo atvejai rodo, kad norminiu laikomas paskirtį reiškiantis naudininkas, o kitoms reikšmėms perteikti būdingesniais laikomi kiti linksniai ar kitos raiškos priemonės. Tai matyti iš naudininko su bendratimi vartojimo normos kodifikacijos, iš ribos, mėginamos brėžti tarp paskirties ir daikto požymio reikšme vartojamų naudininkų, tokias ribas rodytų ir naudininko, vartojamo su slinkties ir siekimo veiksmazodžiais, norminamasis vertinimas. Šiuo požiūriu norminamoji samprata atitiktų į semantinį kriterijų orientuotą teorinę paskirties naudininko sampratą, pateikiamą gramatinės sandaros aprašuose.

Tačiau gramatinės sandaros aprašuose ribos brėžiamos nevienodos ar neryškios. Teorinės sampratos analizė rodo gana neryškią ribą tarp paskirties ir pažymimųjų naudininkų. Dabartinė kodifikacija, naudininką daikto požymiui reikšti vertinama kaip bendrinei kalbai neteiktiną ar vengtina, tarp paskirties ir pažymimosios reikšmių brėžia gana griežtą ribą. Tiesa, iš norminamojo pobūdžio darbų matyti ir svyravimų, ypač susijusių su naudininko, vartojamo su veiksmazodiniais daiktavardžiais (*paklausą, polinkis, pomėgis, poreikis, potraukis* ir kt.), vertinimu. Šie svyravimai atitiktų teorinę paskirties naudininko sampratą pateikiančiuose darbuose ryškėjančius neaiškumus ar svyravimus. Vien iš norminamojo pobūdžio darbų analizės būtų galima spręsti ir apie tai, kad vartosenoje aiški riba tarp paskirties ir pažymimosios reikšmių (rūšinės ypatybės žymėjimo) irgi ne visada brėžiama. Tai taip pat rodytų šios ribos neaiškumus.

Kaip atskiras naudininko vartojimo atvejis norminamuosiuose darbuose vertinamas abstrakčios reikšmės daiktavardžių naudininko vartojimas. Jis taip pat vertinamas neigiamai ir siūlomas keisti būdingesnėmis tikslui reikšti priemonėmis, pirmiausia bendratimi. Tačiau teorinės sampratos aptarimas atskleidė, kad teoriniu požiūriu brėžiama riba tarp paskirties ir tikslo nėra vienoda, o ir norminamojo pobūdžio darbuose pateikiamas abstrakčios reikšmės daiktavardžių naudininko įvardijimas rodo ribos tarp paskirties ir tikslo neaiškumą ar neryškumą. LKG naudininkas laikomas tikslo raiškos priemone, o DLKG pavyzdžių su abstrakčios reikšmės daiktavardžių naudininku teikiama paskirties naudininkui iliustruoti (*apsirengė kelionei, pakvietė jį darbams,*

pokalbiui ir kt.). Žinoma, norminant kalbos reiškinius lemia ne vienas kriterijus, taigi ir iš abstrakčios reikšmės daiktavardžių naudininko vartojimo normos kodifikacijos matyti, kad neigiamo vertinimo laipsnis šiuo atveju yra lemiamas ne tiek siekio brėžti semantinio pobūdžio ribą tarp paskirties ir tikslo reiškimo priemonių, kiek stilistinių ar kitų motyvų.

Kad norminant paskirties naudininko vartojimą remiamasi ne tik semantiniu kriterijumi, bet ir kitais kriterijais, rodytų ir kitų naudininko vartojimo atvejų norminamasis vertinimas. Antai naudininko su bendratimi norminimo raida rodo, kad svarbus veiksnys yra norminimo tradicija, orientuota į daiktavardžio, su kuriuo vartojamas paskirties naudininkas, reikšmę – vadinamąjį priemonės kriterijų. Teorinės paskirties naudininko sampratos analizė irgi rodo, kad paskirties naudininko samprata gali būti siejama su naudininku, kuriuo apibūdinamas priemonę tikslui pasiekti reiškiantis daiktavardis, tačiau priemonės kriterijus teorinę ir norminamąją paskirties naudininko sampratą pateikiančiuose darbuose suprantamas nevienodai. Tai galima vertinti kaip teorinės ir norminamosios paskirties naudininko sampratos neatitiktį. Kaip matyti tiek iš norminimo raidos, tiek iš dabartinės naudininko vartojimo normų kodifikacijos, taip suprantamą priemonės kriterijų išėties tašku laikanti kodifikacija problemiška.

Spręsti šią problemą, taip pat kai kurias kitas naudininko norminimo problemas leistų paskirties naudininko sintaksinių ryšių vertinimas. Antai jis skatintų kitaip vertinti pažymimojo linksnio poziciją užimančią naudininką, kuris norminant paskirties naudininko vartojimą siejamas tik su daiktavardžiu. Tačiau iš paskirties naudininko norminimo matyti, kad šio naudininko sintaksiniai ryšiai nevertinami. Dabartinė kodifikacija dvigubų naudininko ryšių ir skirtingos interpretacijos galimybės nenumato. Viename kitame svarstomojo pobūdžio darbe į sintaksinių ryšių kriterijų ar skirtingos interpretacijos galimybę dėmesys yra atkreiptas, tačiau toks kriterijus neišplėtotas ir į kodifikaciją neįtraukiamas.

Iš teorinės ir norminamosios sampratų lyginimo aiškėja, kad tarp jų esama atitikties, t. y. ir norminamąja samprata siekiama brėžti semantinę ribą tarp paskirties ir kitų reikšmių naudininkų ar kitų linksnių, paskirčiai reikšti tinkamu linksniu laikant naudininką, o kitoms reikšmėms perteikti norminėmis laikant kitas raiškos priemones. Tačiau, kylant teorinių ribų brėžimo problemų, jų kyla ir norminant paskirties naudininko vartojimą. Šiuo požiūriu norminamoji paskirties naudininko samprata atitiktų ar atspindėtų teorinės paskirties naudininko sampratos keblumus ir problemišumą.

Vis dėlto kaip ryškią neatitiktį tarp teorinės ir norminamosios sampratos būtų galima įžvelgti tai, kad gramatinės sandaros aprašuose ir kituose teorinę paskirties naudininko sampratą pateikiančiuose darbuose paskirties naudininkas vertinamas ne tik semantiniu požiūriu, t. y. kaip tam tikrą semantinę santykį reiškiantis linksnis, bet ir sintaksinių ryšių požiūriu, iškeliant jį kaip sintaksinių ryšių požiūriu išskirtinį linksnį, o norminamuoju požiūriu pastarojo aspekto – paskirties naudininko sintaksinių ryšių nesiekama vertinti. Sintaksinių ryšių aspekto įtraukimas norminant paskirties naudininko vartojimą galėtų būti pravartus, bent jau sprendžiant naudininko su bendratimi norminimo problemą.

IŠVADOS

1. Nors terminas *paskirties naudininkas* plačiai vartojamas, tiek juo žymimos sąvokos aprėptis, tiek ir pati paskirties naudininko samprata nėra vienoda. Iš kelių teorinio pobūdžio darbų ryškėtų pirmiausia su vardažodžių junginiais linkstamo sieti paskirties naudininko samprata, bet kur kas plačiau taikoma samprata, paskirties naudininką numatanti kaip tiek nuo vardažodžių, tiek ir nuo veiksmažodžių priklausantį linksnį, žymintį tam tikrą semantinį santykį. Taikoma ir kitokių sampratų.

2. Paskirties naudininko aprėptis numatoma nevienoda. Iš kalbos gramatinę sandarą perteikiančių darbų matyti, kad šiuos skirtumus lemia tai, ar vertinamos paties naudininko, ar jį prisijungiančio žodžio semantinės ypatybės. Vertinant pastarąsias, numatoma gana plati aprėptis, įtraukianti naudininką, vartojamą su įvairių semantiinių grupių veiksmažodžiais. Orientuojantis į naudininku einančio žodžio semantines ypatybes, paskirties naudininko samprata numatoma siauresnė – į ją neįtraukiami naudininkai, kuriais eina abstrakčios reikšmės daiktavardžiai.

3. Teorinio pobūdžio darbuose išryškėjantys ribų tarp paskirties naudininko ir kitų naudininkų nesutapimai rodytų semantinio kriterijaus keblumą. Remiantis šiuo kriterijumi, paskirties naudininką atriboti nuo kitų reikšmių naudininkų keblu. Siekiant šią problemą spręsti, lietuvių sintaksės darbuose tarp paskirties ir tikslo naudininkų siūlyta brėžti į morfologines žodžių junginio ypatybes orientuotą ribą.

4. Paskirties naudininko samprata, palyginti su pateikta J. Jablonskio darbuose, skaidoma ir skiriant veiksmo paskirtį ir daikto paskirtį žyminčius naudininkus. Tačiau tokia skaida taip pat daugiausia orientuota į žodžių junginių lygmenį.

5. Sakinio lygmuo išryškina skiriamąją paskirties naudininko ypatybę – nevienalypius jo sintaksinius ryšius, kurie gali būti dvigubi, naudininko su bendratimi atveju – trigubi.

6. Nustatant dabartines paskirties naudininko vartojimo normas sintaksinių ryšių kriterijus nevertinamas. Norminant šį daugialypį norminamąjį objektą taikomi keli kriterijai, iš kurių svarbiausias – teorinę paskirties naudininko sampratą pateikiančių darbų analizės išryškintas semantinis kriterijus. Šiuo požiūriu tarp teorinio ir norminamojo paskirties naudininko vertinimo esama atitikties.

7. Norminamojo vertinimo analizė atskleidžia ir savitų kriterijų. Tai kriterijus, taikomas kodifikuojant naudininko konstrukcijos su bendratimi vartojimo normas. Tiek šios konstrukcijos norminimo raida, tiek esamoji padėtis rodo, kad jis keblus.

8. Norminamojo ir teorinio požiūrių į paskirties naudininką lyginimas atskleidžia ir kai kurių kitų pavienių nesutapimų. Tačiau apskritai kodifikuojamų paskirties naudininko vartojimo normų analizė rodo, kad jose atsispindi teorinę paskirties naudininko sampratą pateikiančiuose darbuose dėstomos paskirties naudininko sampratos, tarp paskirties ir kitų reikšmių brėžiamos ribos, kartu – ir ribų sankirtos, kiti keblumai ar neaiškumai.

9. Vis dėlto ryškėja ir vienas pagrindinis skirtumas: teorine paskirties naudininko samprata, be kita ko, užčiuopiamas ir sintaksinis paskirties naudininko aspektas – jo išskirtiniai sintaksiniai ryšiai, o norminamuoju požiūriu jis nevertinamas.

Literatūra

- AKA 2014: *Administracinės kalbos aktualijos*, vyr. red. R. Vladarskienė, sud. L. Murinienė, R. Vladarskienė. Prieiga internete: <http://administracinekalba.lki.lt/index.php?menu=pradinis>.
- Ambrazas Vytautas 1967: Saikingiau vartokime konstrukcijas su veiksmažodiniais daiktavardžiais. – *Kalbos kultūra* 12, 3–6.
- Ambrazas Vytautas 1970: Venkime išstėtų ir šabloniškų pasakymų. – *Kalbos kultūra* 18, 17–21.
- Ambrazas Vytautas 1976: Diskusijos. – *Mūsų kalba* 4, 28–32.
- Ambrazas Vytautas 1981: Dėl baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų naudininko su bendratimi raidos. – *Kalbotyra* 32(3), 12–24.
- Ambrazas Vytautas 1986a: Lietuvių kalbos sakinio sintaksinės ir semantinės struktūros vienetai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 25, 4–44.
- Ambrazas Vytautas 1986b: Sintaksinės sandaros raida ir norminimas. – *Kalbos kultūra* 51, 66–77.
- Ambrazas Vytautas 1995: Lietuvių kalbos bendraties konstrukcijų raida. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 33, 74–109.
- Ambrazas Vytautas 2006: *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Balčikonis Juozas 1968: Tikslo naudininkas su bendratim. – *Kalbos kultūra* 14, 16–18.
- Balčikonis Juozas 1978a [1935]: Kelios pastabos dėl V. Mykolaičio-Putino romano „Altorių šešėly“ kalbos. – *Juozas Balčikonis. Rinktiniai raštai* 1, sud. A. Pupkis, Vilnius: Mokslas, 144–146.
- Balčikonis Juozas 1978b [1956]: Dėl dviejų kalbos klaidų. – *Juozas Balčikonis. Rinktiniai raštai* 1, sud. A. Pupkis, Vilnius: Mokslas, 260–263.
- Balčikonis Juozas 1978c [1956]: Kada gi vartojamas tikslo naudininkas su bendratim. – *Juozas Balčikonis. Rinktiniai raštai* 1, sud. A. Pupkis, Vilnius: Mokslas, 267–268.
- Balčikonis Juozas 1978d [1956]: Šis tas dėl „Parduotų vasarų“ kalbos. – *Juozas Balčikonis. Rinktiniai raštai* 1, sud. A. Pupkis, Vilnius: Mokslas, 287–290.
- Balkevičius Jonas 1963: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Balkevičius Jonas 1976: Diskusijos. – *Mūsų kalba* 4, 32–33.
- Bielinskienė Agnė, Kazlauskienė Asta, Rimkutė Erika, Tamošiūnaitė Aurelija 2014: *Lietuvių bendrinė kalba: normos ir vartoseną: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Versus Aureus.

- BKTP 1997: *Lietuvių bendrinės kalbos tvarkybos principai, kodifikacijos kriterijai ir jų taikymas* (patvirtinta Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo 1997 m. sausio 30 d. posėdžio protokoliniu nutarimu). Prieiga internete: <https://www.vlkk.lt>.
- Blažinskaitė Dalia 2001: Dažniausios kalbos rekomendacijos. – *Kalbos kultūra* 74, 34–42.
- Bučienė Laimutė 2011: Atributiniai paskirties junginiai. – *Žmogus ir žodis* 1, 27–32.
- Bučienė Laimutė 2014a: *Lietuvių kalbos sintaksė: teorija ir praktika* 1: mokomoji knyga, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
- Bučienė Laimutė 2014b: Tikslo (paskirties) naudininkas su bendratimi: norminimo ypatumai. – *Žmogus ir žodis* 16(1), 15–25.
- Buivydienė Vaida 2021: Lingvistiniai ir kultūriniai lietuvių kalbos rašybos kodifikacijos pradžios aspektai. – *Logos* 107, 137–144.
- Bunevičiūtė Laimutė 1998: Atributinių junginių samprata, aprašymo galimybės ir kai kurie požymiai. – *Kalbotyra* 47(1), 29–42.
- Bunevičiūtė Laimutė 2000: Atributiniai veiksmažodinių daiktavardžių junginiai. – *Žmogus ir žodis* 1, 10–15.
- Būda Vytautas 1963: Keletas rusų kalbos veiksmažodinių daiktavardžių vertimo atvejų. – *Kalbos kultūra* 4, 35–38.
- Būda Vytautas 1976: Bendratis su naudininku ne visada tinka. – *Mūsų kalba* 4, 14–22.
- Česnulienė Vida 2014a: Dėl būdvardiškųjų žodžių įnagininko norminamojo vertinimo ir realios vartosenos. – *Baltistikos centrai ir Lietuva: baltistika pasaulio kontekste: mokslo straipsnių rinkinys*, sud. O. Petrėnienė, J. Trimonytė-Bikelienė, Vilnius: Baltijos kopija, 104–111.
- Česnulienė Vida 2014b: Dėl prielinksnių *anot* ir *pasak* vartosenos. – *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika* 16(1), 26–34.
- DLKG 1997: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrazas, 3-iasis patais. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Dumašiūtė Zita 1967: Dėl tikslo aplinkybės konstrukcijų vartojimo. – *Kalbos kultūra* 13, 24–28.
- Gedzevičienė Dalia, Gedzevičius Irmantas 2011: Dėl kai kurių netaisyklingos vartosenos atvejų suvirinimo srities mokslo darbuose. – *Mokslas – Lietuvos ateitis* 3(6), 67–70.
- Girdenis Aleksas, Pupkis Aldonas 2000 [1970]: Bendrinės kalbos normos ir jų kodifikacija. – *Aleksas Girdenis. Kalbotyros darbai* 1: 1962–1974, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 183–189.
- Grabauskas Vytenis 1971: Dabartinės lietuvių kalbos naudininko reikšmės ir funkcijos. – *Kalbotyra* 22(1), 49–59.

- Grenda Česys 2001a [1964]: Veiksmažodžių junginiai su objektine bendratimi. – *Rinktiniai kalbotyros straipsniai*, aut. V. Sirtautas, R. Petkevičienė, Č. Grenda, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 195–231.
- Grenda Česys 2001b [1980]: Sudėtingesnių sintaksinių ryšių žymėjimas žodžių junginiuose ir sakiniuose. – *Rinktiniai kalbotyros straipsniai*, aut. V. Sirtautas, R. Petkevičienė, Č. Grenda, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 192–195.
- Jablonskis Jonas 1928: *Rygiškių Jono Linksniai ir prielinksniai: jų vartojimas mūsų kalboje*, Kaunas: „Sakalo“ b-vės leidinys. Prieiga internete: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C150000429578>.
- Jablonskis Jonas 1957a: Lietuviškos kalbos gramatika (1901 m.). – *Rinktiniai raštai* 1, aut. J. Jablonskis, sud. J. Palionis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 59–177.
- Jablonskis Jonas 1957b: Lietuvių kalbos gramatika (1922 m.). – *Rinktiniai raštai* 1, aut. J. Jablonskis, sud. J. Palionis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 183–436.
- Jablonskis Jonas 1957c: Lietuvų kalbos sintaksė (1911 m.). – *Rinktiniai raštai* 1, aut. J. Jablonskis, sud. J. Palionis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 437–450.
- Jakaitienė Evalda, Laigonaitė Adelė, Paulauskienė Aldona 1976: *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius: Mokslas.
- KancKP 2021: *Kanceliarinės kalbos patarimai*, par. P. Kniūkšta, 7-asis (2-asis internetinis papild.) leid., parengė ir papildymus (8 a. l.) parašė R. Vladarskienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://kanceliariniaipatarimai.lki.lt>.
- Kazlauskienė Asta, Rimkutė Erika, Bielinškienė Agnė 2011: *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*, 2-as patais. leidimas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete <https://eltalpykla.vdu.lt>.
- KB – *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Konsultacijų bankas*. Prieiga internete: <https://vlkk.lt>.
- KB 2023: Ar taisyklingas sakinys „Priėmė nutarimą mokesčiams didinti“? – *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Konsultacijų bankas*. Prieiga internete: <https://vlkk.lt> [žiūrėta 2023-06-10].
- Kisielienė Diana 2004: Objekto galininkas ar tikslo naudininkas? – *Gimtoji kalba* 11, 3–7.
- Kliukienė Regina 2008: Abstrakčiųjų priesagos -imas (-ymas) daiktavardžių naudininko vartojimas fizikų kalboje. – *Specialybės kalba: terminija ir studijos*, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 76–80.
- Kniūkšta Pranas 1972: Kaip reiškiamo paskirtį. – *Kalbos kultūra* 23, 31–41.
- Kniūkšta Pranas 1979: Lingvistinis ir socialinis kodifikacijos santykis su norma. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 19, 85–91.

- Kniūkšta Pranas 1995: Kalbos tvarkybos tikslas – ugdyti kalbą. – *Kalbos kultūra* 68, 28–39.
- KP 1939: *Kalbos patarėjas*, sud. L. Dambrauskas, Kaunas: Lietuvių kalbos draugija. Prieiga internete: <https://ekalba.lt>.
- KP 2003: *Kalbos patarimai 2: Sintaksė: Linksnių vartojimas (S1)*, sud. R. Miliūnaitė, teksto aut. V. Labutis, A. Pupkis, J. Šukys, vyr. red. A. Pupkis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- KPP 1976: *Kalbos praktikos patarimai*, aut. A. Paulauskienė, V. Labutis, A. Pupkis, J. Šukys, A. Vanagas, J. Žemaitis, sud. A. Pupkis, Vilnius: Mokslas.
- KPPe 1985: *Kalbos praktikos patarimai*, aut. A. Pupkis, 2-asis leid., Vilnius: Mokslas. Prieiga internete: <https://ekalba.lt>.
- Labutis Vitas 1974: Kai kurios veiksmažodinių daiktavardžių konstrukcijos su kilmininku. – *Kalbotyra* 26(1), 25–36.
- Labutis Vitas 1976a: Tiesioginio objekto, tikslo ir kiekio kilmininkų valdymas. – *Mūsų kalba* 4, 4–10.
- Labutis Vitas 1976b: *Žodžių junginių problemos*, Vilnius: VVU.
- Labutis Vitas 1994: *Lietuvių kalbos sintaksė 2*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Labutis Vitas 1998: *Lietuvių kalbos sintaksė, 2-asis patais. leid.*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Labutis Vitas 2007: Gabenimo veiksmažodžių semantika ir sinonimika. – *Kalbos kultūra* 80, 32–44.
- LKG 1965: *Lietuvių kalbos gramatika 1*, vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis.
- LKG 1976: *Lietuvių kalbos gramatika 3*, vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mokslas.
- Miliūnaitė Rita 1995: Variantiški bendrinės kalbos vartosenos reiškiniai (fiksavimas ir vertinimas). – *Kalbos kultūra* 67, 39–49.
- Miliūnaitė Rita 1999: Kalbos rekomendacijos ir jų tyrimas. – *Kalbos kultūra* 72, 8–16.
- Miliūnaitė Rita 2000a: Kalbos reiškinių vertinimo laipsniai *Kalbos patarėjuse*. – *Kalbos kultūra* 73, 24–35.
- Miliūnaitė Rita 2006b: Kodifikacijos ir vartosenos santykiai dabartinėje lietuvių kalboje. – *Lituanistica* 67(3), 50–59.
- Miliūnaitė Rita 2000c: Nuo senojo prie naujojo *Kalbos praktikos patarimų* leidimo. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 42, 180–189.
- Miliūnaitė Rita 2001: Funkciniai kalbos reiškinių tipai kalbos rekomendacijose. – *Kalbos kultūra* 74, 27–34.
- Miliūnaitė Rita 2002: Gramatikos normų variantai ir jų vertinimo ypatumai. – *Kalbos kultūra* 75, 35–47.
- Miliūnaitė Rita 2003a: Kalbos reiškinių vertinimo laipsniai. – *Acta Linguistica Lithuanica* 48, 97–103.

- Miliūnaitė Rita 2003b: *Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Miliūnaitė Rita 2003c: Nenorminiai gramatikos reiškiniai ir jų vertinimo ypatumai. – *Kalbos kultūra* 76, 17–29.
- Miliūnaitė Rita 2007: Teksto spaudimas. – *Lituanistica* 4(72), 63–78.
- Miliūnaitė Rita 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Miliūnaitė Rita 2010a: Bendrinės kalbos normintojai ir besikurianti skaitmeninio modernizmo visuomenė. – *Kalbos kultūra* 83, 98–118.
- Miliūnaitė Rita 2010b: Laikraštinė ir interneto žiniasklaida: turinio bendrumas, kalbos takoskyra. – *Gimtoji kalba* 7, 3–17.
- Miliūnaitė Rita 2017: Dėl terminų *standartizacija, norminimas ir kodifikacija* santykio dabartinėje norminamojoje kalbotyroje. – *Bendrinė kalba* 90, 1–33.
- Miliūnaitė Rita 2018: *Kalbos normos ir jų savireguliacija interneto bendruomenėje*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Miliūnaitė Rita 2019: Bendrinė lietuvių kalba Europos kalbų postandartizacijos kontekste. – *Bendrinė kalba* 92, 1–17 Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/92/Miliunaite_BK_92_straipsnis.pdf.
- Miliūnaitė Rita 2020: Pagrindiniai patariamieji lietuvių kalbos vadovai (žanro ypatybės). – *Bendrinė kalba* 93, 1–33. Prieiga internete: <http://journals.lki.lt/bendrinekalba/article/view/2061>.
- Miliūnaitė Rita 2021: Kalba ideologijų mūšio lauke. – *Gimtoji kalba* 4, 13–16.
- Miliūnaitė Rita 2022: *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys*: monografija, elektroninis išteklius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: www.lki.lt.
- Murinienė Lina 2014: Sintaksės norminimo klausimu. – *Žmogus ir žodis* 16(1), 81–86.
- Musteikienė Irena 1967: Veiksmažodiniai žodžių junginiai su tikslo naudininku dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. – *Kalbotyra* 16, 5–22.
- Musteikienė Irena 1970: Daiktavardiniai žodžių junginiai su paskirties naudininku dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. – *Kalbotyra* 21, 57–66.
- Oginskienė Elena 1992: Naudininkas kanceliarinėje kalboje. – *Kalbos kultūra* 62, 44–48.
- Oginskienė Elena 1994: Dėl veiksmažodinių daiktavardžių vartojimo kanceliarinėje kalboje. – *Kalbos kultūra* 66, 52–58.
- Pakerys Jurgis 2014: *Kalbos konstruktorius: įvadinės paskaitos*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Palionis Jonas 1956: Dar kartą dėl „naudininko su bendratimi“ konstrukcijos. – *Literatūra ir menas* 13, 3.

- Palionis Jonas 1957: J. Jablonskis ir jo lietuvių kalbos vadovėliai. – *Jonas Jablonskis. Rinktiniai raštai* 1, 7–56.
- Paulauskienė Aldona 1970: Paskirties arba tikslo naudininkas su bendratimi. – *Mūsų kalba* 5, 49–53.
- Paulauskienė Aldona 1976: Diskusijos. – *Mūsų kalba* 4, 26–28.
- Paulauskienė Aldona 1983: *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*, Kaunas: Šviesa.
- Paulauskienė Aldona 1989: *Gramatinės lietuvių kalbos vardažodžių kategorijos*, Vilnius: Mokslas.
- Paulauskienė Aldona 1994: *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos lituanistams*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Paulauskienė Aldona 2004: *Lietuvių kalbos kultūra*, Kaunas: Technologija.
- Paulauskienė Aldona, Tarvydaitė Danutė 1986: *Gramatikos normos ir dabartinė vartosena*, Kaunas: Šviesa.
- Petrėnienė Ona 2014: Dėl naudininko vartojimo dabartinėje lietuvių kalboje (kalbos norminimo aspektas). – *Baltistikos centrai ir Lietuva: baltistika pasaulio kontekste: mokslo straipsnių rinkinys*, sud. O. Petrėnienė, J. Trimonytė-Bikelienė, Vilnius: Baltijos kopija, 121–130.
- Petronis Jonas 1967: Dėl per dažno daiktavardinių konstrukcijų vartojimo mūsų raštuose. – *Kalbos kultūra* 13, 22–24.
- Piročkinas Arnoldas 1972: Dėl kilmininko ir galininko vartojimo tikslo aplinkybei reikšti. – *Baltistica*, 1 priedas, 131–134.
- Piročkinas Arnoldas 1986: *Jono Jablonsko kalbos taisymai*, Kaunas: Šviesa.
- Piročkinas Arnoldas 1990: *Administracinės kalbos kultūra*, Vilnius: Mintis.
- Pupkis Aldonas 1980: *Kalbos kultūros pagrindai*, Vilnius: Mokslas.
- Pupkis Aldonas 1987: J. Jablonskio kalbos kultūros teorija. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 26, 128–134.
- Pupkis Aldonas 2005: *Kalbos kultūros studijos*, Vilnius: Gimtasis žodis.
- Sirtautas Vytautas, Grenda Česys 1988: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Mokslas.
- Sližienė Nijolė 1961: Naudininkas su bendratimi tikslui reikšti. – *Kalbos kultūra* 1, 31–33.
- Smetonienė Irena, Dambrauskaitė Brigita 2011: Jono Jablonskio pėdomis: linksnių klaidos ir taisymo motyvai. – *Kalbos kultūra* 84, 25–59.
- Šimkutė Modesta, Gudzinevičiūtė Ona Laima 2015: Švietimo įstaigų pavadinimai. – *Gimtoji kalba mokykloje* 3, 66–76.
- Šukys Jonas 1976: *Taisyklingai vartokime linksnius*, Kaunas: Šviesa.
- Šukys Jonas 1984: *Linksnių ir prielinksnių vartojimas*, Kaunas: Šviesa.
- Šukys Jonas 1997: Paskirties naudininkas ar bendratis. – *Švietimo naujovės* 11, 21.
- Šukys Jonas 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*, Kaunas: Šviesa.
- Šukys Jonas 2000a: Bendraties vartosena ir sintaksės normos. – *Kalbos kultūra* 73, 68–77.

- Šukys Jonas 2000b: Linksnų vartosenos paribiai. – *Gimtasīs žodis* 9, 6–9, 47.
- Šukys Jonas 2002: Tikroji ir dirbtinė linksnų vartosenā. – *Kalbos kultūra* 75, 78–83.
- Šukys Jonas 2003a: *Kalbos kultūra visiems*, Kaunas: Šviesa.
- Šukys Jonas 2003b: Stiliškieai ribota linksnų vartosenā. – *Gimtasīs žodis* 12, 2–5, 45.
- Vaičiulytė-Semėnienė Loreta 2017: Daiktavardiškasis ir polinksniškasīs *labui* dabartinėje lietuvių (rašto) kalboje. – *Bendrinė kalba* 90, 1–30.
- Vaišnienė Daiva 2017: Bendrinės kalbos samprata Lietuvos Respublikos teisės aktuose ir kalbos politikos kontekste. – *Bendrinė kalba* 90, 1–21.
- Valeckienė Adelė 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Valeckienė Adelė 2000: Linksnis ir jo funkcijos lietuvių kalboje. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 42, 66–104.
- Valiulytė Elena 2001: Lietuvių kalbos tikslo konstrukcijos su slinkties veiksmāžodžiais. – *Acta Linguistica Lithuanica* 44, 201–225.
- Valskys Vidas 2013: Dėl kai kurių lietuvių kalbos linksnų ir prielinksnų vartosenos atvejų kodifikacijos. – *Santalka: filologija, edukologija* 21(2), 170–176.
- Venckienė Jurgita 2022: Valstybinė lietuvių kalba: teisės aktų nuostatos tarpukariu. – *Bendrinė kalba* 95, 9–24.
- Vileikienė Janina, Miliūnaitė Rita 1997: Kalbos tvarkybos informacinė bazė. – *Kalbos kultūra* 70, 20–26.
- Vitkauskienė Vilhelmina 1982: Atributinė bendratis dabartinėje lietuvių kalboje. – *Kalbotyra* 33(1), 106–117.
- Vitkauskienė Vilhelmina 1983: Naudininkas su bendratimi (taisymų istorija ir realioji vartosenā). – *Kalbos kultūra* 45, 24–30.
- Vladarskienė Rasuolė 2010: Linksnų vartojimas veiksmāžodžių abstraktų junginiuose. – *Kalbos kultūra* 83, 173–184.
- Vladarskienė Rasuolė 2012: Administracinės kalbos laiko raiškos konstrukcijos su vietininku ir jų sinonimija. – *Specialybės kalba: gramatika ir logika: mokslinių straipsnių rinkinys*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 161–170.
- Vladarskienė Rasuolė 2013: Naujos tarptautinių žodžių reikšmės administracinėje kalboje. – *Taikomoji kalbotyra* 3, 1–16. Prieiga internete: www.taikomojikalbotyra.lt.
- VLEe – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2001–2020. Prieiga internete: <http://www.vle.lt>.
- VLKK 1997: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl didžiųjų kalbos klaidų sąrašo“. – *Valstybės žinios* 18-445 (1998 m. vasario 20 d.).

Summary

This study focuses on the concept of dative of purpose and its standardisation issues. The aim of the study is to answer the question of the relationship between the standardisation issues of this type of dative and its theoretical conception, which is presented in grammars and other works describing the grammatical structure of the Lithuanian language. The problems of standardisation are examined on the basis of current and previous works codifying and discussing the norms of the use of the dative of purpose. After examining the theoretical concept of the dative of purpose from grammars and other descriptions of grammatical structure, and the problems of its standardisation and the normative concept from normative works, the two concepts are compared and the extent of correspondence between them is assessed. Dative of purpose is revealed in this study as a complex normative object that raises not only problems of standardisation but also problems of theoretical conception.

Ramunė VASKELAITĖ

Paskirties
naudininkas:
**SAMPRATOS
IR NORMINIMO
RYŠYS**

MOKSLO STUDIJA

Redagavo Irutė Raišutienė
Maketavo Silva Jankauskaitė

Išleido Lietuvių kalbos institutas,
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius